

652
1976/3

157
საქართველოს
ბიბლიოთეკა

1976

1

9

7

6

6

7

კომუნა, კროზა

- ა. დავითაძე — ლექსები . . . 3
- ბ. გარუნიძე — ჩემი დედ-
 ლეთი ქრონიკები . . . 12
- გ. ჩხაიძე — პირველი გასროლა
 მოთხრობა . . . 35
- დ. მსენინი — ლექსები, თარგმანი
 გ. სალუქვაძის . . . 39

**ალექსანდრე წულუკიძის
 დანადგების ასი წლისთავი**

- ა. სურგულაძე — ალ. წულუკი-
 ძე და რევოლუციური მოძ-
 რათა გათუშვი . . . 47

წერილები

- ალ. ჩავლიშვილი — ავტორი-
 სა და პერსონაჟის ურთიერ-
 დამოკიდებულების საკით-
 ხისათვის . . . 54
- ბ. დუვაძე — ლიტერატურული
 მიმართულების წარმოშობის
 საკითხისათვის . . . 62
- გ. ნოღაიძე — ხატოვან სი-
 ჭყვა-თქმათა ზოგირითი ნი-
 მუში აზარულ დიალექტში . . . 75
- დ. ჩიტაძე — მმართველობისა
 და მართლმსაჯულების ორგა-
 ნოები გიგის რუსეთისდროინ-
 დელ აზარში . . . 89

წიგნების მიმოხილვა

- ალ. გოგორიძე — საუბრაღე-
 ბო ნაშრომი . . . 91

13498

**ლიტერატურულ-მხატვრული და
 საზოგადოებრივ-პოლიტიკური
 ჟურნალი**

**საქართველოს საზოგადო
 მწერლების კავშირისა და
 აზარის განყოფილების
 ორგანო**

გ ა თ შ მ ი — 1976

ნომერი — დეკემბერი

მეოცრული სიმღერები

* * *

მოუწყენიათ ბედურებს ტოტზე.
 ტირილის სულზე დამდგარა ცაი.
 მე ისევ რამე აქაურს მოგწერ.
 შენ მაქაური მოყვე, რაც არი.
 და რომ წამოჰყვეს ბარათს სურნელი
 ჩვენი პატარა რძისფერი სოფლის, —
 სველ-სველ სტრიქონებს ჩვენი ბუხრიდან
 მიმოაპნე ცხელი ნაცარი.
 მოსანატრებლად შენი ხმაც მყოფნის,
 ახლა რა ვუყო მშობელის ძახილს.
 წუხელ სიზმარში ყანას ვთოხნიდი,
 წუხელის ჩვენი მესიზმრა სახლი.
 მწყუროდა...
 კოკით წყაროზე წახველ,
 მოგქონდა წყალი და ვერ მოგქონდა.
 მენატრებოდი, სიზმარში გნახე
 და თავი მაინც სიზმრად მეგონა.
 გარეთ სიცივე ღრჭიალებს მგლურად,
 მზე ესიზმრებათ მთვლემარ ბედურებს.
 წუხელის საბნად მთვარე მეხურა,
 წუხელ გზაშეშლილ სიკვდილს ვეხუმრე,
 წუხელის მიწა ესრავნე გლეხურად,

ბალახის სუნი ვაყნოსე შინელს.
წუხელის უბით ვათბე ბელურა
და სიკვდილს ისე გადავარჩინე.
ვით მონადირე შამბნარში ვიწექ,
და სამიზნეზე მეჯდა მსტოვარი.
წუხელ საზღვართან ვფხიზლობდი მტკიცედ,
როგორც მიჯნური და მეომარი.

* * *

ისე ტკბილია ეს გახსენება,
რომ კაცი ლამის ცრემლად მაქციოს.
შენ რომ არ იყო, რა მეშველება.
უშენოდ აბა, საით გავწიო.
შევხედავ მთვარეს, რომელიც ახლა
ირმის ცურივით ისე სავსეა...
მე შენზე ფიქრი მუდამ თან მახლდა
და ეს, ძვირფასო, ახლაც ასეა.
როგორც სიშორით დაღლილი მგზავრი
მე შენთან კოცნას მთვარეს ვაბარებ.
ვიცი, უჩემოდ იძინებ ჯაერით
და ცხრა მთას იქით საბანს მაფარებ.
ვიცი, მანდ ახლა დედოფლობს მარტი,
ბუდეს იშენებს სხვენზე მერცხალი.
შენ რომ არ იყო, მე მომკლავს დარდი,
როგორც გასროლა რამ უეცარი.
შევხედავ მთვარეს და მის კრთომაზე
სიშორის შიშით გული მეესება.
მე მოვალ ისევ შემოდგომაზე
და დავმწიფდები შენს წინ ლექსებად.

* * *

ჩემი სიმღერა, —
ოცნება შენზე

ჩიტებმა შენსკენ მარცვლებად ზიდეს.
 მე რასაც შევძლებ, შენს გამო შევძლებ,
 სადაც დაგჭირდეს,
 როგორც დაგჭირდეს.
 თუ მამულს ჩემი ეკუთვნის გული,
 თუ მამულს ჩემი მკლავი სჭირდება, —
 ვარ მის ზეარაკად დაბადებული
 და არც სიკვდილი გამიჭირდება.
 როგორც შეფიცულ მიწის ერთ მისხალს,
 მისთვის გულისთქმა მეც მიხშირდება.
 თუ მამულს ჩემი სჭირდება სისხლი,
 თუ მამულს ჩემი სული სჭირდება.
 და ვიდრე მშვიდად შრიალებს ქარში *
 კბილშევერცხლილი სიმინდის ყანა, —
 მე კარავს ჩემსას მიწაზე გავშლი,
 სხვა სამყოფელი რად მინდა განა.
 ვინატრებ, — გლეხი ინატრებს როგორც,
 მზით ავსებული მედვას ქვევრები.
 ვით ძუძუები მოწიფულ გოგოს,
 ისე ასკდებათ ვაზებს მტევნები.
 ჩემი სიმღერა. —
 ოცნება შენზე
 ჩიტებმა შენსკენ ზიდეს ნისკარტით.
 მე რასაც შევძლებ, ვიცი რომ შევძლებ
 შენი ლამაზი სიცოცხლის ხათრით.

* * *

არ დასრულება ბედნიერ დღეებს,
 რომელსაც ჩუმი ოცნებით ღვიძავს.
 შენ მაბატიე, რაც ვერ გიმღერე
 უსაყვარლესო სამშობლოს მიწაზე.
 არ დამწუხრება თოვლისფერ ხელებს,
 ვინც შენს ყვავილებს კონებად დაწნავს,
 რომ სიყვარული სიკვდილის მერეც
 ჭრილობასავით სტკივოდეს საფლავს.

როგორც ფოთლებში სიცოცხლის თრთოლვა,
 და როგორც კვირტი, ცრემლის მფრქვეველი,
 შინ დამჩნა გოგო ყვავილის ტოლა,
 გოგო, მთლად გულზე დასაბნეველი.
 წამწამებს წყდება თბოლი წვეთი,
 გიცი, ის ტირილს ვერ შეიკავებს.
 ცაო, უწმინდეს ღალადით გვედრი,
 მის ტკბილ მოლოდინს ნუ გამიმწარებ.
 არ დასრულება ბედნიერ დღეებს,
 მზე იყოს თქვენი სილამის აფრა.
 რომ სიყვარული სიკვდილის მერეც
 გადაეფაროს ჩემს თბოლ საფლავს.
 ცაო, ნუ მოშლი ნათებას კეთილს,
 ცაო, დილამდე ცოტაც იცალე.
 ცაო, წყალობა არ მინდა მეტი,
 მის ტკბილ მოლოდინს ნუ გამიმწარებ.

* * *

მე არ მესურა მზის მუხარადი
 და ახლა მისით ვერც გაგაოცებ.
 თაყუანი იმათ აწ და მარადის,
 ვინც ძმებად წევანან სასაფლაოზე.
 მე არ შემყრია პირისპირ ფრიცი,
 მათამკვლელებისთვის წესი ამეგო.
 სიკვდილი რაა, მე ჯერ არ ვიცი
 და ნუმც მასწავლი მაღალო ღმერთო.
 გუშინ უეცრად აიძღვრა დარი,
 წარბშეკოჭილი ატყდნენ ღრუბლები.
 მომდევდა ქარი, როგორც აფთარი
 და მომძახოდა — „დაიღუპები“.
 ხანდახან ელვის გაჰკრავდა ასანთს,
 თითქო აღესილ კბილებს აღრქენდა.

გარშემო ბუჩქიც არ ჩანდა არსად,
რომელიც სიკვდილს გადამარჩენდა...
ეს იყო ომი.

და მე მესმოდა
როგორ ცვიოდა სიცოცხლე ველზე.
ღრუბლები ვარდებს სეტყვას ესროდნენ,
მე შეეღა მათი ვერაფრით შევძელ.
ეს იყო ომი,
ამაზე მწარე

ჯერ არ მენახა სხვა განსაცდელი.
მთებზე ირმები რეკავდნენ ზარებს
და რქებად გლოვის ედგათ სანთლები.
ბლორინი მათი, უხმო და ღრიჭე
მესმოდა,

მჩხვლეტდა,
გულს მიბზარავდა.

დიდება ბიჭებს,
მხიარულ ბიჭებს,
მოგებულთა ვისიც მარაბდა...
ძახილი მათი დაღუპულ ძმებზე
მესმოდა,

ეწუხდი,
სულში მზარავდა.

მე არ მეკიდა სიკვდილი მხრებზე,
და დედის ლოცვა არ მიფარავდა,
მაგრამ, საფლავში მეც მათებრ მიჭერს
სველი მახარა და მუზარადი.

დიდება ბიჭებს,
დაცემულ ბიჭებს,
დიდება ბიჭებს აწ და მარადის.

* * *

ო, ახლა შენი ხვევნით გამაძღო
და მერე მომკლა, აღარ დავეძებ,
ინაღვლე ჩემზე, ქალო, ლამაზო,
რომ კურცხალივით მედგე თვალებზე.

ინადვლე ჩემზე, რომ შენ გეძინოს
და აქ ძნასავით მეწვე მკლავებზე.
ინადვლე, რომ მეც უფრო მემძიმოს
უშენოდ ყოფნა უცხო მხარეზე.
როგორც სანთელი ფარავნელ ყმაწვილს,
შორიდან ისე მიხმობ და ღნები.
მოდო, მომხვიე და ბარემ დამწვი
ქარში აღისფრად გაშლილი თმებით.
ჩასძინებიათ უდაბურ ველებს
ფერდდამშეული ქარის თარეშში.
აქ მოვა კაცი დიდი ხნის მერე
თოფის, ღენტის და ეჭვის გარეშე.
გაფხოზავს მიწას გუთნით თუ კავით
და სასოებით დამარხავს მარცვალს.
რომ გაუტოლოს შემოქმედს თავი
ხნულში ჩამდგარმა უბრალო კაცმა.
აქ მოვა იგი,
და თუ ოდესმე
უცხო აბჯარი ამოჰყვა ბელტებს, —
ეს მე ვიქნები, ცოცხალი მოწმე,
რომელიც მამულს დაგვირდი ერთხელ.
მაგრამ შენ ერთს გთხოვ ანგელოზს, კეთილს,
ტრფობაში დამწვი პატარა ქალო,
რომ დაფერფლილი მემომრის ძვლებიც
მამულის მიწდვრებს გადააყარონ .

* * *

ახლა და ახლა გიგონებ წყენით,
როგორც ტყისპირას დაკარგულ ნიმფას.
სხვამ სილამაზე რა იცის შენი,
სხვა რას მიხედება შენ ჩემთვის ვინ ხარ.

ახლა და ახლა იღვიძებ ჩემში,
როგორც ბალახის მწვანე სხეული.
მე ეს დღეები უთუოდ შემშლის,
აზრდაკარგული და დამსხვრეული.

ვით ქვესკნელიდან მახვეწარს მალლა
მიხმება სული და მელანძება.
ოთქო დაამხო აფრები წარღვნამ
და მე ხელები შემოჩა ანძებად.

შავი ზღვა. —
ჩემი ლურჯი ღობილი
ამაოდ მიხმოვს შენსკენ ეიქარო.
ვით ნავი ბედის ქარს მინდობილი
უნდა ისევე შენ შემოიყვარო.

ახლა და ახლა მე შენზე ვდარდობ,
როგორც ტყისპირას გამქრალ ნიშაზე.
იქნებ დარჩენილს აწ მარტოდ-მარტო
ოცნების თავიც არ გაქვს ძვირფასო.

ახლა და ახლა ჩემს დღეებს პშევნი
ვით მზის ბიბინი ნაწვიმარ ველზე.
სხვამ სილამაზე რა იცის შენი,
სხვა რას გაიგებს სიმღერას შენზე...

ქ მ გ ბ ს ბ ქ ბ რ თ ვ ე ლ ო ს

უწყურებ წარსულს,
როგორც შორით მოსული მგზავრი,
ზღვით და ხმელეთით ვეპუები მითსა და ზღაპარს.
არა იესო — წამებულის და არა ჯვარის
მე არ ვუმაღლი გულუხვობას მამულის ნახვას.

დავალ მიწაზე და თუ ეალი დამდევეს მარტოღენ
მოლაშქარეთა,
მიწის მხენელთა,
კირით-ხუროთა.

აქ თამარის მზე ანათებდა და ხალხს ათბობდა,
იდგა რუსთველი და აქ ვეფხის წიგნს კითხულობდა.
და თუ ანთია მზე ცხოველი,

მზე ცხრა ნათელი,

შემორჩა ახლაც სული მისი მძლე და მგზნებარე.

ვეფხის ბალადით გაზრდილია ყველა ქართველი,

აი, რად ჰქვია საქართველოს მგოსანთა მხარე.

აქ ჩიტებს მოაქვთ მტრედისფერი დილა სისხამი,

აქ მზის ბალები უკვდავების ვაშლებს ისხამენ,

არ მოაკლდება სულს სილადე, ერთი მისხალიც,

აი, რად ჰქვია საქართველოს მარად მზის მხარე.

აქ შეშვერილნი ფორთოხლები ხარბად ცის ღარებს
სვამენ ვარდისწყალს,

სეულდებიან,

მხრებზე ისხამენ,

იყოს უფესვოც ხე ნატერისა, ჩარგე, იხარებს,

აი, რად ჰქვია საქართველოს სიცოცხლის მხარე.

ავმა ღრუბლებმა საავდაროდ რაც უნდ იხაროს,

იცავენ მთები გოლიათი ქართველის სიწყნარეს,

ყერც რას წაიღებს მტერი გულბრძო და მოსისხარი,

აი, რად ჰქვია საქართველოს უდრეკი მხარე.

ცოტა ხალხია, ამირანულ მოდგმის და ხანის,

აქ ვაჟკაცები მართლაც ნთქავენ სადილად ხარებს,

სანდოა ვისიც მოძმისათვის გული და მხარი,

აი, რად ჰქვია საქართველოს დევ-გმირთა მხარე.

და ვით ჩუქურთმა სვეტიცხოვლის,

ნაწნავით, ცხრანით,

ცხრა ანგელოზის სილამაზედ ერთქმნილი ცხრავე, —

წარბები ფრენად მოქნეული ფრთები მერცხალის, —

აი, რად ჰქვია საქართველოს ლამაზთა მხარე.

და რომ შეეკადრო, სხვა მე რა მაქვს,
ჰა ჩემი გული,
ყაყაჩოებად დასანთხევი კახაბრის ხავერდს.
დგას მომავლისკენ რუსთველივით განდიდებული
ედემის მხარე,
საქართველო,
ედემის მხარე!

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა

მამია შარაშიძე

ჩემი დედულეთი

მინაწერი: იმ ღამეს ქაზიმ მეჩონგურეს თავგადასავლით დაეკმაყოფილდით. მეორე საღამოს უნდა გაგვეგრძელებინა. დილით წასვლას რომ ვაპირებდი ქალაქში, დეიდა ხატიჯეს კარზე მოადგა მემედ ჯაბნიძე, ამავე სოფლის კოლმეურნეობის ყოფილი თავმჯდომარე. მიესალმა, ჰკითხა როგორ ბრძანდებითო, ჩვენ თითქოს ვერ გვამჩნევდა. წერილი გამომართვით. დეიდა ხატიჯემ გახსნა კონვერტი და კითხულობს — „ქორწინების ბარათი. შაბათს, გპატიყვებთ ჩვენი შვილების თამარისა და მიხეილის ქორწილში. მობრძანდით. მემედ და ფატიმე ჯაბნიძეები“. უცქირა, უცქირა კონვერტს დეიდა ხატიჯემ და ერთი ამოიხვნეშა.

— კარგი, — თქვა მან. — ესე იგი, ორმოცდაათი მანეთი გავამზადო, არა? წინა შაბათს ახმედს ჰქონდა ქორწილი. იქაც ვიყავით, ძიავ, დაპატიყვებულნი. წელს კიდევ რამდენი ქორწილი იქნება ჩვენს სოფელში ვინ იცის. მერე და განა მარტო ჩვენი სოფლის ქორწილებში გვპატიყვებენ? საიდან არ მოგვედგებიან ნათესავები. ჩემო მემედ, შენ კომუნისტი ხარ, შენი ერთი შვილი ქალაქში მსახურობს, ისიც კომუნისტია, მეორე სოფლის მასწავლებელია და ისიც კომუნისტია. მერე და შე კაი კაცო ქორწილს ფულის მოსახეკად იხდი? პარტიულმა კაცმა უნდა უჩვენო სხვებს მაგალითი და შენ აკეთებ ამას? აკი, აკრძალულია ფულიანი ქორწილებიო. ძმაო, გადაიხადე ქორწილი იმხელა, რამხელაც შეგიძლია, თუ არა და თავი დაანებე. რამდენკაციანი ქორწილი გაქვს? ოთხასკაციანი? ესე იგი, ფიქრობ საშუალოდ ორმოც მანეთს მოგიტანს კაცი? მაშასადამე ოთხასი კაციდან

* გაგრძელება. დასაწყისი „ქორთხი“, 1975 №№ 5, 6; 1976 №№ 3, 4, 5.

მიიღებ თექვსმეტ ათას მანეთს. ვთქვათ, ნახევარი ხარჯს უნდა, ნახევარი — ესე იგი, რვა ათასი მანეთი მოგება დაგრჩება. ჰაუ, უყურე, შენ, რა კარგადაა გაანგარიშებული. მე, ჩემო ძმაო, ისე დავაქორწინე შევედგე ჩემს ცხოველს არავისგან კაპიკი არ ამიღია; როგორც შემეძლო, ისეთი ქორწილი გადავიხადე. — მერე საქორწილო ბარათი კალთის ჯიბეში ჩაიღო და მემედს შეხედა. თვალებს ჭუტავდა მემედი, თითქოს არაფერი ესმოდა.

— კარგი, კარგი — გესტუმრებით, გესტუმრებით, ისე ვიხუმრე, თორემ... მოვალ, აბა რას ვიზამ. — ეს ისე, უგულოდ თქვა დეიდა ხატიჯემ, თავმოყვარეობის გულისათვის. მერე ბოდიში მოიხადა და ბაღჩაში ჩავიდა. მემედმა ერთი კი შემხედა და ხმამაღლა თქვა:

— ეს ვის ვხედავ, აქამდე ვერ ვიცანი. ო, ჯემალ, ჯემალ, როდის გვესტუმრე?

— ორი დღეა აქა ვარ, — ვუპასუხე მე.

— ალბათ საქმეზე, არა? აბა, ისე წათესავეები სად მოგაგონდება. — თქვა მემედმა, მერე ჩაფიქრდა და დაუმატა:

— შენც უნდა დაგვატყუო ქორწილში, როგორც ჩემი ბავშვობის ამხანაგი, ღმერთმანი, შენგან ფული არ მინდა, არ მინდა ღმერთმანი. აგერ, ცარიელი „ქორწინების ბარათი“ მაქვს. — ამოიღო ჩანთიდან მემედმა, ჩაწერა ჩემი სახელი და გვარი და მომაწოდა.

— ჩემო მემედ, შენ კი ამბობ ასე, მაგრამ ყველა რომ ფულს მოგიტანს, მე იაქესავით განზე ხომ ვერ დავდგები, მეც უნდა მოვიჩხრიკო ჯიბეები.

— მერე რა, მწერალი ხარ, ამდენ წიგნებს ბეჭდავ და ფულს ფუთობით ხვეტავ, ერთი გრამი ჩემსკენაც გადმოისროლე, მერე რა მოხდება, — თქვა და გააბოლა.

— კი, ჩემო მემედ, მაგრამ მე კომუნისტი მწერალი ვარ და არავინ მაპატიებს. ნეგატიურ მოვლენებს მე უნდა ვებრძოდე... გამოდის, რომ ხელს ვუწყობ ამ მავნე ჩვეულებას, — ვუთხარი მე.

— მართალია ჯემალი, — თქვა გულმომ, რომელიც ისე ამოგდგომოდა გვერდში, რომ არაფერი გაგვიცია. არც გულოს მოსწონდა ფულიანი ქორწილი, აშკარად თქვა, უსინდისო უნდა იყო კაცი, რომ ორმოცდაათი, ასი მანეთი გადაახდევინო კაცს შენს ქორწილში. ესე იგი, იმიტომ უნდა დაბატიყო, რომ ფული მოგიტანოსო.

მემედმა ყველაფერი ეს ხუმრობად მიიღო, ვითომდა არაფერიყო, აბა გაგულისება რას მოუტანდა. მადლობა გადაუხადა დეიდა ხატიჯეს, ძლივს მიაწვდინა ხმა ბაღჩაში მოფუსფუსეს და თავის გზას გაუდგა. კიდევ ბევრი წერილი ჰქონდა დასარიგებელი.

მეც ღრობით დავემშვიდობე დეიდა ხატიჯეს და ქალაქის გზას დავადექი.

ავტობუსი კი დადის ჩემს დედულეთში, მაგრამ ფეხით ვირჩევ წა-
შისვლა. ნაწისქვილართან რომ ჩამოვედი, ბუღბუღა შემხვდა, ჩემი მავ-
თვალეზა ბუღბუღა. თვალებით და ხაზი ხელებით ისე მომეცა, რომ
თქვა რაღაცას მემუღაოებდა.

— თუ რამე სათქმელი გქონდა, წუხელ ვერ მითხარი, დასამალავი
ხომ არაა რამე, — ვუსაყვედურე მე.

— წუხელ სად გეცალა, შენ „ჩემს დედულეთს“ კითხულობდი. მერე
და იქნებ საჩუქართო რამე მინდა გითხრა, — თქვა ბუღბუღამ და ნაღვლი-
ანი თვალი თვალში გამიყარა.

— ვერ მიგიხვდი ჩემო ბუღბუღა, ვერა. იქნებ ნაწყენი ხარ ჩემგან,
რა გაწყენინე? მე ხომ შენთვის ცუდი აოაფერი მითქვამს. მითხარი, გე-
თაყვა, მითხარი გული რატომ გტკივა, — შევეხვეწე მე. ბუღბუღას ცრე-
მლი მოერია, სახე მომარიდა და ამოიოხრა.

— შენს გამო გაუთხოვარი დავრჩი, — მისაყვედურა ბუღბუღამ.

— რატომ? მე ხომ შენთვის არაფერი არ მითქვამს. ჩვენ ბავშვობაში
კარგი მეგობრები ვიყავით. ეს იყო და ეს. როდისმე მითქვამს შენთვის,
ბუღბუღა ჩვენ რომ გავიზრდებით, უერთმანეთოდ ვერ გავძლებთ-მეთ-
ქი? არასოდეს მითქვამს ეს, არასოდეს. ჩვენ ბავშვობიდან მეგობრები
ვიყავით, ნამდვილი მეგობრები. ჰოდა, ეს იმას ხომ არ ნიშნავს, რომ მე
უნდა შემეყარებოდე სხვანაირად, ესე იგი... — და სიტყვა განგებ გაწყე-
ვიტე, აბა თვითონ რას იტყვის-მეთქი.

— „ესე იგი“ რას ნიშნავს, აბუჩად ხომ არ მიგდებ? ჩემთან რომ
ტკბილად იყავი, ჩემთან რომ ახლოს იყავი, ჩემთვის რომ ყველაფერი
გემეცებოდა, ჩემთვის რომ... — და სლუტუნი აუვარდა ბუღბუღას. შე-
მეცოლა. რა ჩვილი გულის კაცი ვარ. ა!

— ბუღბუღა ჩემო. მე შენ მიყვარდი, როგორც მეზობელი, როგორც
შვიდი. გულში არ გამივილია, რომ მყვარებოდი სხვანაირად. დაწყნარდი,
ახლა ასეთი გრძნობების გამხელა ჩემში მხოლოდ სიბრაღულს იწვევს.
მე ხომ უკვე ხანდაზმული კაცი ვარ, და ისიც ცოლ-შვილიანი, დაწყნარდი,
დაივიწყე ყოველი. — დაფუყვავე მე.

— მე ვიცი, რომ გვიანია, მე ვიცი, რომ შენ ხანდაზმული კაცი ხარ,
რაც მთავარია. ცოლშვილიანი. ახლა არც კი ვფიქრობ ამაზე, საყვედური
კი უნდა გითხრა აბა. რა. ქალს ერთი ტკბილი სიტყვა ჰყოფნის. მე კი შენ
სულ ტკბილად და ტკბილად მელაპარაკებოდი. ასე ვიზრდებოდი ერთ-
ხანს ერთად. და როცა თავი ჩემი შევიცანი, როგორც ქალმა, გულმა მი-
მტყუნა, ჩემმა საბრალო გულმა. ვფიქრობდი, რა მემართება, რატომ მი-
მიწევს გული ჯემალისაკენ-მეთქი. პასუხს ვერ ვპოულობდი. ამას რა ჰქვია.
მე არ ვიცი, ის კია, რომ უშენოდ ვერ ვძლებდი. შენ კი წახვედი დედუ-
ლეთიდან და აღარ გამიხსენე, — თქვა და დახარა თავი.

— როგორ არ გავიხსენე. განა არ მოვდიოდი ჩემს დედულეთში? განა არ გხვდებოდი მაშინ, რატომ ცრუობ ბუღბუღა, რატომ? — ვუთხრა მე. იმ დღეებმა გამიელვა თავში, მომაგონდა ის დალოცვილი გზა და გული გამეთანაღრა.

— განა შენ ვერ ხვდებოდი, რომ მიყვარდი? — დარცხენით მითხრა ბუღბუღამ.

— არ მეგონა ჩემო ბუღბუღა, არ მეგონა, რომ ეს ასე იყო, და რა ექნა, რა ვიღონო, გაფრენილ ახალგაზრდობას და გაფრენილ სიყვარულს ევლარ დაიბრუნებს ადამიანი. ამაზე ლაპარაკი ახლა არ ღირს, მაგრამ რას იზამ, თურმე შენ სალაპარაკო და სასაყვედურო გქონია. მერე და რატომ არაფერი მითხარი მაშინ? — ვკითხე მე ისე, დასამშვიდებლად.

— მე მეგონა შენ მეტყოდი, და ვიყავი ასე ლოღინში. ამ მოლოდინში ჩემს სულს ჭაღარა გამოვრია. მე იმ დღეს მოვხუცდი, როცა გავიგე, შენ დაქორწინდი.

— ჩემო ბუღბუღა, შენს გაუთხოვრობას მე ნუ დამაბრალებ და საყვედურით ნუ ამავსებ. აქაო და ქალი ვარ, შენ კაცი, და უპირველესად შენ უნდა გეთქვას, მიყვარხარ! „ვეფხისტყაოსანი“ ხომ წავიკითხავს?

— კი.

— ჰოდა, აბა, კარგად ვემახსოვრება ნესტანისა და ტარიელის ამბავი. ვინ გაუმეღაფნა სიყვარული — ნესტანმა თუ ტარიელმა? რატომ არ იღებ ხმას? ნესტანმა გაუმეღა სიყვარული, ნესტანმა. — ნიშნის მოგებით ვუთხარი მე.

— ტარიელივით შენც რომ ბნედა აცყოლოდა, მაშინ ვიფიქრებდი, ჩემი სიყვარულით ემართება-მეთქი და გავიხსენებდი, აბა რა, — თქვა მან. მერე მოიკრიბა ღონე, ცრემლები მოიხოცა, მეჩქარებო, — და ბილიკს მიაშურა, აღმართს გასროლილ სარტყელივით რომ გატხმოდა. „რანი არიან ქალები!“ — გავიფიქრე მე და გზა განვაგრძე...

* * *

დუქნებთან რომ ჩამოვედი, ყარამან ბიძის თვალი დავატანე. ჯოხის ბიჭგება-ბიჭგებით მოდიოდა. ნეტავი რა გაუჭირდა ასე? ამ ერთი წლის წინათ ფრინავდა ეს მოხუცი და ახლა რა დაემართა? როცა მომიახლოვდა, მომაძახა:

— ეს ვის ვხედავ, ბიჭო, ჯემალ, შენ საით ყოფილხარ? ვიცი, ვიცი დეიდა ხატიჯესთან იქნებოდი. ხომ კარგი ამბავია, ა?

— კარგი და კარგის უკეთესი, ყარამან ბიძია. რატომ კოჭლობ, ყარამან ბიძია? ძლივს ძლივობით, კოჭლობით მოდიოდი. ერთი წლის წინათ კი ჩიტვივით ფრინავდი.

— რა ვიღონო არ ვიცი, მარილები მკლავს. ჯერჯერობით წავალმა არაფერი მიშველა. თბილისში უნდა წამიყვანოს ჩემმა შვილმა, იქ ერთი კარგი ნაცნობი ექიმი პყავს და უთქვამს, მომიყვანე მამათქვენი და წარბები შექმუხნა, ეტყობოდა, მარილმა მაგრად დააჭირა და მოხუცი აუტანელ ტკივილებს გრძნობდა, მაგრამ რა უნდა ექნა.

— მეც იქა ვარ, ჩემთანაც მოზრძანდით, მეც მყავს კარგი ნაცნობი ექიმები. შექველად გიშველიან, უეჭველად, — დავაიმედე მე.

ყუჩად მოგვიახლოვდა მოხუცი სულეიმანი, ყრუდ მოგვესალმა, არც არაფერი უკითხავს, ისე განაგრძო გზა. გამიკვირდა, მანამდე ასე მხარს არ ამიქცევდა, აუცილებლად გამელაპარაკებოდა. ყარამანს ვკითხე, ის მოხუცი რატომ არის ასე უბრი, უგულოდ მოგვესალმა, ხმა არ გაგვცა და წავიდა, ეს მოჭიკჭიკე მოხუცი რამ დაადუმა-მეთქი.

— ეჰ, ჩემო ჯემალ, — თქვა ყარამან ბიძიამ, — მაგას ხალხში გამო-საყოფი თავი არა აქვს. ახლა ისეთი დროა, რომ სახელი უნდა მოიხვეჭო კარგი საქმით, კარგი კაცობით. თუ შეგიძლია, კოსმოსშიც უნდა გაფრინდე. აბა, სახელისათვის ყველაფერი უნდა გააკეთო. ხომ იცი რუსთაველი რას ამბობდა: — „სჯობს სახელისა მოხვეჭა ყოველსა მოსახვეჭელსაო“. სულეიმანის შვილმა, ბედოვლათს რომ ეძახიან, ასი ათასი მანეთი გაფლანგა. ერთ-ერთი დიდი მალაზიის გამგე იყო. კაცო, იმხელა მალაზია განდო მთავრობამ და არ უნდა გაუმართლო, პატიოსნად არ უნდა იმუშაო? მე არ მიყვარს მასეთი ქარაფშუტა, უბასუსისმგებლო ახალგაზრდები. პოდა, ქე ამოყო თავი ციხეში. რა ქნას მშობელმა, რა მისი ბრალია, მაგრამ რცხვენია, თავი ვერ აუღია მალლა სულეიმანს, აღარც სურს ვინმესთან ლაპარაკი. ამბობს, ნეტავ მოვკვდებოდეო.

— შენი შვილი ავთანდილი სად არის?

— მოსკოვში. ახლახან დაიცვა ხარისხი, — ამაყად მიპასუხა მოხუცმა.

— გოგო, ბიატა?

— გათხოვდა. თბილისშია. კარგმა კაცმა წაიყვანა. ექიმი. ხარისხი აქვს დაცული. ჩემი ქალიშვილიც მალე დაიცავს ხარისხს. — სხაპასუპით, ამაყად თქვა ყარამან ბიძიამ. მერე მკითხა, შენ რას აკეთებ, სადა ხარო. თბილისში-მეთქი, ვუპასუხე. ვემუშაობ ერთ-ერთ გამომცემლობაში-მეთქი.

— ვიცი, შენ გზავაკვალული კაცი ხარ და არსად არ დაიკარგები. შენი ნაჩუქარი წიგნები თავსასთუმალთან მიწყვია და დამლამობით ვკითხულობ ხოლმე. მე მიყვარს შენი ტკბილი და თბილი ლექსები, — და ყარამანმა ერთი ჩემი ლექსი ზეპირად თქვა. გამეხარდა და მოვესიყვარულე ყარამან ბიძიას, მოვეხვიე და ჩავკოცნე. მერე ბოდიში მოვუხადე, ქალაქში მიმეჩქარება-მეთქი და დავემშვიდობე ერთმანეთს. ხანდახან უკან მოვუხედავდი მოხუცს. იგი მიცქეროდა მე. ვიდრე მის თვალს არ მივეფარე.

მწერალთა კავშირის ვესტუმრე. იქ დამხვდნენ ილია, რაისა... ტარიელი და ერთი სტუმარი. ფეხზე აღდგომით მომესალმნენ ჩემი მეგობრები, არ მკითხეს, როდის ჩამოდიო, რატომ ხშირად არ გვესტუმრებიო. შენ კაი კაცი ხარ და ჩვენს წრეს შენისთანა ადამიანის მოშორება ძალიან აკლიაო. ყოველ შემთხვევაში, ვინაც ვიცით კაცური კაცის ფასი, იმათ გული გვიღონდება ხოლმე, როცა მოგიგონებთო. რა არ მკითხეს. სავარძელში ყუჩად იჯდა სიმპატიური შესახედაობის ლამაზ-ლამაზი ქალი, რომელსაც მე დიდი მოწიწებით ხელი ჩამოვართვი.

— ეს არის კომპოზიტორი ნუნუ, თბილისიდან. მას სურვილი აქვს სიმღერებად აქციოს ჩვენი პოეტების საუკეთესო ლექსები. მაგრამ ძალიან წუნიაცაა. ჩემს ერთ ლექსზე სიმღერა დაწერა, მაგრამ გამაწვალა, რამდენჯერმე ჩამიყვანა თბილისში და ლექსი არაერთხელ გადამაკეთებინა. — თქვა ტარიელმა.

მე: — მომთხოვნი კომპოზიტორი ყოფილა. ეს კარგია, მას სურს. კარგი სიმღერის შექმნა და ეს წრფელი სურვილითაა გამოწვეული. მე ვუწონებ ასეთ მომთხოვნელობას ქალბატონ ნუნუს.

ტარიელმა ღიმილ-ღიმილით თქვა, ნუნუ მედავებოთ რაღაც-რაღაცეებზე. კარგი, რომ შენ მოხვედი. მე ვერაფერს გავხდი. ბოლოს შენი წერილი უნდა გამომეყენებინა ნუნუს დასამარცხებლად. და აი, კიდევ შენ გამოჩნდი, ახლა სასიამოვნო იქნება საუბარი ჩვენს ძვირფას სტუმართან. მე იმ შენი წერილის ასლი აგერ უკრაში მაქვს სასოებით შენახული.

და უმაღლეს მონახა ჩემი რვა წლის წინათ დაწერილი წერილი, რომელიც გაეგზავნა ქართველ მწერლებს თბილისში. ტარიელმა გვანიშნა, შევიდეთ ცალკე ოთახშიო. მობრძანდითო, შეიპატიჟა ნუნუ. ჩვენ სამნი განმარტოვდით ოთახში. ტარიელი ნუნუს თხოვს კარგად მიუგდოს ყური, და სათქმელი ბოლოს თქვას. ნუნუს ჰგონია, რომ ჩვენ, პროვინციელი პოეტები გაუბედავნი ვართ, თუმცა ეს სიტყვა იწყინა ნუნუმ, ასეთ რამეს როგორ გკადრებთო. ტარიელი კითხულობს წერილის ნაწყვეტებს. ალბათ კითხულობს წერილის იმ მონაკვეთებს, რომლებსაც საჭიროდ სცნობს.

— აბა, ყური მიგდე ქალბატონო ნუნუ. მე წავიკითხავ მხოლოდ ზოგიერთ აბზაცს. იყოს გავონება. — და ტარიელი ნელ-ნელა, დაბალი ხმით კითხულობს, ხანდახან თავს ზევით აიღებს და ნუნუს ეუბნება შეაცქერდება, აბა როგორ იმოქმედა ამ სტრიქონებმაო. ნუნუც თვალს შეატანს, მაგრამ, პირობის თანახმად, ხმას არ იღებს, უსიტყვოდ ზის და სმენადაა ქცეული. მეც მოწაფესავით ვარ გაყუჩებული, თითქოს პირველად უნდა მოვისმინო ეს სტრიქონები, დაწერილი დიდი სასოებით და აღტყინებულად, მგზნებარე გულით.

„...რუსთაველის, ბარათაშვილის, ვაჟას, აკაკის, ილიას, გალაკტიონის ჩანგზე ამღერებული ჩვენი მხარის მკვიდრთა სულში უხვად ჩუნჩუნებენ ჩვენი ქართული, მარად უშრეტი წყაროები. ჩვენი კუთხე, რომელსაც არა დიად სულიერ განახლებას. ის აღარაა, რაც იყო წინათ, თუნდაც ათი წლის წინათ... ძველად ხომ თითქმის ყოველ სოფელში მუსლიმანური სამლოცველოები — ჯამეები იყო. ყოველ სოფელში შეხვედებოდა ჩალმან ხოჯა-მოლებს, რომლებიც ისლამის ფანატიკური მორწმუნენი და თავდადებული მქადაგებლები იყვნენ. დასამალი როდია, რომ ოდესღაც არაბი მუჰამედის მიერ შექმნილი რელიგია ისლამი, მძლავრად იყო ფეხმოღმეული ჩვენი მხარის მკვიდრთა ყოფაში და მათ სულს თითქოსდა ნებისმიერად აბარბაცებდა... დიახ, ძირითადად ამ რელიგიამ განაპირობა“...

— ჰო, ჰო, დიახ, — თქვა ნუნუმი. — მერე, მერე, განაგრძე.

„— ახლა ვიკითხოთ რას წარმოადგენს დღეს ეს მხარე... რომელი მისი სიდიადე ჩამოვთვალო! განა საჭიროა თითო-თითოდ განმარტება იმისა, რაც ცხადია, რაც ყველამ იცის?! დიადი ძვრები მოხდა არა მარტო ამ მხარის ეკონომიკისა და კულტურის დარგში; დიადი ძვრები მოხდა ძველი მესხეთის ამ შუაგულის მკვიდრთა სულიერ ცხოვრებაშიც. აბა, მიჩვენეთ, სად არის ახლა ისლამიზმის ნიში? ისლამს ვინ მისცა იმის ძალა, რომ მისი გავლენით მიმდინარეობდეს ამ კუთხის მკვიდრთა სულიერი ფორმირების პროცესი?! ვინ მისცა იმის მაგიური ძალა ქრისტიანულ რელიგიას, რომ კვლავაც მისი გავლენით მიმდინარეობდეს ქართველი კაცის სულიერი ფორმირების პროცესი: ვის სულში არიან შეყუჟულნი რელიგიური აჩრდილები? ვინაა, რომ კვლავაც გულის კარებს უღებს მათ? არის ვინმე ასეთი? თუკი ასეთნი კვლავაც ცოცხლობენ, დარდი ნუ გვაქვს, ამ მიმქრალ ლანდებს ვინ ჰკითხავს ქვეყნის კი არა, თუნდაც ერთი სოფლის ბედსა და ავანჩავანს! ესეც არ იყოს, კონსტიტუციის ძალით რელიგია გამოყოფილია სახელმწიფოსაგან და მას სახელმწიფო და ეროვნულ საჭირობოროტო საქმეებში იმთავითვე მოეკვეთა ყოველგვარი უფლება. უფიცი უნდა იყო კაცი, რომ ახლა ჩვენში რელიგიას რაიმე როლი მიაკუთვნო და თითქოს მისი გავლენით დიადი ეროვნული ტაძრის ბზარები ერის გულის ძახილისა და ინტერესების კვალობაზე ვერ დაადულაბო.

გასაოცარია, ვინ მოიგონა ეს დეკადა!.. ეს დეკადა ახლა ამ მომენტში, საზოგადოების განვითარების ამ საფეხურზე პარტიკულარიზმის გამოვლინებაა და ვინც მას დაიცავს... იგი პარტიკულარიზმისა და კიდევ ვინ უწყის რა სენითაა შეპყრობილი და სერიოზული მკურნალობა დასჭირდება.

კარგი პოეტური თუ პროზაული ნაწარმოებისათვის არ არსებობს პროვინცია და ცენტრი. ახლა ცენტრებსა და პროვინციებს იმდენი მაგის-

ტრალები აერთიანებს, რომ სად იწყება და სად თავდება ცენტრი, ან სად იწყება და სად თავდება პროვინცია, ველარ დადებ ზღვარს. ჩვენი დიდი ეპოქის წყალობით უამრავი ძლიერი საშუალება გაგვაჩნია, მკვეყნიქ, ერის სულის შესადუღაბებლად, მის აღსაზევებლად დიადი მანქანა ვეობის მოთხოვნილების კვალობაზე, ოღონდაც გამოვიყენოთ ეს საშუალებანი, ოღონდაც ვიყოთ ენერგიულნი და გულწრფელნი ყოველ საქმეში...

მშობლიური ქვეყნის ფუძე-ბალავარს, მის სულსა და გულს ადუღა-ბებენ სულ სხვა, ძლიერი და ცხოველი ფაქტორები, და არა ისეთი ეპიურიული ხასიათის ღონისძიებანი, არა ისეთი ხმაურიანი დეკადები, რომლებიც თორმეტ-თხუთმეტ წელიწადში ერთხელ გაიმართება ხოლმე. ეს ყველამ კარგად იცის... არსებობს სხვა უფრო ცხოველი, თითქოს უბრალო, მაგრამ საჭირო ღონისძიებანი; არსებობს სრულიად საქართველოს ლიტერატურის ერთ მდინარედ გადაქცევის უხვი და მყარი საშუალებანი. აქ უნდა ვიყოთ ფიხილნი და იმ ფაქტორთა მძლავრი მეუფენი... უნდა გძლოთ განკერძოებულობისაკენ თავისთავადი ლტოლვა, ჩვენდა უნებურად ლტოლვა „ცენტრობანასაკენ“. უნდა აღვიკვეთოთ გულიდან ტენდენცია იმისა, რომ თითქოს ცენტრში მოღვაწე ყველა შემოქმედი მაღალნიჭიერია, და მათ მიერ შექმნილი ყოველი, ბრწყინვალე და ეტალონია, ხოლო „პროვინციაში“ ყველა დაბალნიჭიერია და მათ მიერ შექმნილი — არ ღირს კაპიკად... თქმა არ უნდა, ყველაფერში გადამწყვეტი როლი ნიჭს ეკუთვნის, თუმცა ანბანური ქეშმარიტებაა „მდიდარი გარემოს დიდი დადებითი გავლენა შემოქმედზე...“

ქეშმარიტება, რომელიც ამ სტრიქონებს ჩავუთქვი, მჯერა, უკვალოდ არ გაქრება“.

— შესანიშნავი აზრებია, შესანიშნავი. ო, ჩემო ჯემალ, კარგად გითქვამს. დიდი გუმანის კაცი ყოფილხარ, — აღფრთოვანებით მითხრა ნუნუმ და კინალამ გადამეხვია. „ეტყობა გრძნობით აღსავსე ქალია, თავისი ქვეყნის ჭირ-ვარამის გულთან მიმტანი“ — გავივლე გულში.

— ამ წერილში ჩემს მეგობარს სხვა საინტერესო აზრიც აქვს გამოთქმული. — თქვა ტარიელმა

— მე კი მაინტერესებს მთლიანად წერილი. ვერ დამითმობთ ამ წერილს? — ჰკითხა ნუნუმ.

— გადავაბეჭდვინებთ. შენ ხომ აქ ისვენებ. — ეუბნება ტარიელი.

— არა, მე ერთი კვირის შემდეგ ჩამოვალ, აქ, მწერალთა კავშირში დამიტოვე.

— კეთილი, კეთილი, — უბასუხა ტარიელმა.

— მერე და რა შედეგი მოჰყვა ამ წერილს? — იკითხა ნუნუმ.

— შედეგი? დადებითი. — მიუგო ტარიელმა.

— ღმერთმანი, საინტერესო ამბავია. რა კარგი მამულიშვილები ხართ, გულს ვუერთებ თქვენს შემართებას.

იმ რამდენიმე წუთში ისე დაეუახლოვდით ერთმანეთს, მეტყველებდნენ. ახლა კი არა, ათი წელიწადია ვიცნობ. მე და ტარიელს გვთხოვდა მიეცა-ლოდით რადიორედაქციაში, იქ ჩემი ჩაწერა უნდათო. ტარიელს სად-ღაც მიეჩქარებოდა და ბოდიში მოუხადა სტუმარს. მე და ნუნუ კი წავე-დით რადიორედაქციაში.

რამდენიმე წუთი და ჩვენ უკვე სტუდიაში ვისხედით.

რედაქტორმა ახსნა-განმარტება დაიწყო თუ რა სურთ, რა უნდა ჩაი-წერონ. მე შევნიშნე, უმჯობესია ჩამოწეროთ ამ გამოსვლისათვის აუცი-ლებელი კითხვები-მეთქი. რედაქტორმა თქვა, ასეთი რამ არ მიყვარს, მე მიყვარს აქვე მოფიქრებული კითხვა და ასევე პასუხიო. ნუნუც დაეთანხ-მა, მეც ასე მიყვარსო. ნუნუმ მთხოვა, კარგად მომესმინა მათი საუბარი და, თუ მოვიწონებდი, თანახმა იქნებოდა გადაეცათ. სხარტი კითხვები იყო და ნუნუს პასუხიც — მკვერმეტყველი. ნუნუმ აქაური პოეტების გასაგონად თქვა: ჩემთვის არ არსებობს გამორჩეული პოეტი. მე მაინტე-რესებს კარგი ლექსი და არა ის, თუ ვის ეკუთვნის იგი. მე მინდა აქაურ პოეტებთან მტკიცე კონტაქტები მქონდეს, რომ ჩემს ბიბლიოთეკაში მო-იპოვებოდეს მათი წიგნები. გულდასმით წავიკითხავ თვითვეულს, ავარჩევ კარგ ლექსებს და მერე სიმღერებად ვაქცევ. ვფიქრობ, ჩემი საყვარელი პოეტები მხარს დამიჭერენ.

მერე ხან როიალზე დაუკრა და იმღერა, ხან კიდევ საუბარს განა-გრძობდნენ კომპოზიტორი და რედაქტორი.

— როგორ მოგეწონათ ჩვენი გამოსვლა? — მკითხა ნუნუმ, როცა ყველაფერი დამთავრდა და ჩაწერილი ტექსტი მოგვასმენინეს.

— კარგია. თქვენი პასუხები მომეწონა. ერთი კია... — და აღარ და-მიმთავრებია, შეცბუნებულმა მკითხა — რაო? რაშია საქმე? — არა. ის უნდა მეთქვა, რომ შენი თხოვნა მე აღარ მეხება-მეთქი.

— რატომ? — და თვალეში ჩამაცქერდა.

— მე ხომ ერთ წელზე მეტია, თბილისში გადავედი. ახლა თბილი-სელი პოეტი ვარ.

— რასა ბრძანებთ, რასა ბრძანებთ. ჩემთვის მაინც აქაური პოეტი ხართ. თუკი მომაწვდით თქვენს კრებულებს, მე გულდასმით შევარჩევ კარგ ლექსებს, რომ კარგი სიმღერა გამომივიდეს. — თქვა მან ისე წრფე-ლად, თითქოს მთელი მისი გული ჩემს ხელისგულზე დადო და მე ვხედა-ვდი როგორ ძეგრდა მისი გული. „ეს ქალი ძალიან გრძნობიერიცაა და გულლიაც. ნეტავი ასეთი იყოს ყველა. მაგრამ ასეთი ადამიანები იშვია-თია“ — გავივლე გუნებაში.

დავემშვიდობეთ რედაქტორს და სტალინის პროსპექტს გამოვეყვით.

ვაგზლამდე მივაცილე. უკვე ჩამომდგარიყო „ელექტრიკა“ და
დროებით დავემშვიდობეთ ერთმანეთს...

ნუნუს, რომ დაეშორდი, საკოლმეურნეო ბაზარში შევიარე, იქნებ
ჩემი თანასოფლელები ვნახო-მეთქი. ერთი-ორი ვნახე კიდეც.

— თენზილე ხანუმ, ხომ არ იცით, როგორ არიან ჩვენები, — ვკითხე
ჩემს მეზობელს მშობლიური სოფლიდან.

— კარგად, რა უჭირთ. ცოტას შენი და შადიე ავადმყოფობს. —
მიბასუხა მან.

— ლოგინად ხომ არაა ჩავარდნილი?

— მგონი კი.

დავემშვიდობე თენზილე ხანუმს და საკოლმეურნეო მოედანზე გა-
მოვედი ტაქსის გაჩერებასთან. გული მიფანცქალებდა, რა დაემართა-მე-
თქი ჩემს დას. ისეთი ხასიათისაა, უბრალო ავადმყოფობას არ ჩაუწევება,
ალბათ მძიმედაა ავად... მალე ტაქსიც ჩამოდგა და გავსწიე ჩემი სოფლი-
საკენ.

ჩემი ტაქსი ნელა მიჰქროდა. ვამჩნევდი, მძლოლი უძინარი იყო და
თვლემდა. ახლა მთებში რომ ვიყოთ, სადაც უფსკრულებს ხახა აქვთ და-
ლებული... და უცებ მძლოლმა წასთვლიმოს, მტრისას, უფსკრულში აღმო-
ჩნდები და შენს გვამს ყოვანიც ვერ მონახავს. მოსახვევში ონკანიდან
წყალი მოიუხზუებდა. ტაქსი გააჩერა, ბოდიში მომიხადა, ხომ არ გეჩქა-
რებო.

— არა, რა მაჩქარებს, მიდით, დალიეთ, გეტყობათ მარილიანი საჭ-
მელი მიგიბრთმევიათ.

— არა, წყალი კი არ მწყურია, ისე სახე უნდა გავიგრილო, — მი-
პასუხა მძლოლმა და ნაბიჯი გადადგა. წყალთან მივიდა, ერთი გაიზმორა
და მერე ერთხანს სახეზე წყალი ისხურა. ცხვირსახოცი ამოიღო. შერცხვა,
დაცმუტყენილი ცხვირსახოცი მქონიაო, შებრუნდა და ისე შეიმშრალა სახე,
მერე ნელი ნაბიჯით წამოვიდა.

— კარგია, ცოტა გავგრილდი. ძილიც დამიფრთხა, — თქვა და დაჯდა
თავის ადგილას, — დალახვროს ღმერთმა კაცის გაჩენა!

— თქვენ რაღაც გაწუხებთ მეგობარო, არა? — ვკითხე მე.

— ო, ვინ არის ქვეყნად ისეთი, რომელსაც რაიმე არ აწუხებდეს.
იტყვიან, თვითონ ღმერთსაც კი აქვს საწუხარიო, და მე ადამის შვილს
როგორ არ მექნება მწუხარება. — ცოტა სიჩუმის შემდეგ შემეკითხა, —
შენ ამქვეყნად არაფერი გადარდებსო?

— რა თქმა უნდა, კი. მეც შენსავით კაცი ვარ, შენსავით გული მაქვს,
— ვუპასუხე.

— არა, ჩემსავით კაცი კი ხარ, მაგრამ ყველა კაცი ერთნაირი არ არის. ზოგიერთს ქვის გული აქვს, ქვისა. აი, თუნდაც გეტყვი ერთ მეზობელს, ამ ორმოცდაათი წლის კაცს ზღვაში დაეხრჩო გოგონა. მარა რა გოგონა, იტყვიან, ვარსკვლავს ეთამაშებოდაო. ვიდრე კუბო სახლში ედგა ოხრავდა, ჰგოდებდა. დაასაფლავა და... სულ მალე მიიფიქრა, ვითომც არაფერი მოსვლია. ხშირად თვრებოდა კიდეც, — თქვა მძღოლმა და პაპიროსს მოუკიდა.

— ხშირად თვრებოდა არა? ასე იცის მეტისმეტად დარდიანმა კაცმა. მაშასადამე, შენს მეზობელს ქვის გული კი არა, კაცის გული ჰქონია. ტყუილად სძრახავთ იმ უბედურს, მეგობარო.

— არა, ტყუილად არ ვძრახავ. ერთხელ ყური მივუგდე ცოლ-ქმრის საუბარს თუ კინკლაობას და დავრწმუნდი, რომ იგი უგულო კაცი ყოფილა. აი, მომისმინე და ზუსტად გადმოგცემ მათ საუბარს.

ცოლი: — შენ რა კაცი ხარ არ ვიცი. სამი თვეა, მოგვიკვდა ბავშვი და ერთხელაც არ გინდა მისი საფლავი ინახულო?

ქმარი: — მეზიზღება საფლავები. ვერ წამოვალ.

ცოლი: — მაშასადამე, გეზიზღება შენი გოგონას, გულისვარდის საფლავი, არა?

ქმარი: — დიახ.

ცოლი: — მაშასადამე, გეზიზღება გულისვარდი, არა?

ქმარი: — არა, ვერ გამიგე შენ. ჩემი გოგონა მიყვარდა და მიყვარს. მაგრამ არ მიყვარს საფლავი. არ მიყვარს საფლავის მიწა და ხელს ვერ დავაკარებ მას.

ცოლი: — გულისვარდი ხომ მალე მიწად იქცევა. ესე იგი იგი იქცევა საფლავის მიწად... და თუ გიყვარს გულისვარდი, უნდა გიყვარდეს მისი საფლავის მიწაც, რადგან იგი შეიერთებს საბოლოოდ შენი ასულის ზორცსა და ძელებს.

ქმარი: — არა, არ მიყვარს საფლავი... და ვერ წამოვალ-მეთქი...

აი, ეს იყო უკანასკნელი პასუხი მამაკაცისა, მერე თავი ჩაღუნა და სადღაც გასწია. ცოლმა გაოცებით თვალი გააყოლა და ერთი ხმამაღლა ამოიოხრა. — ახლა ისიც კაცია?! — თქვა მძღოლმა ზიზღით.

მე: — ჩემი აზრით, ის შენი მეზობელი გასაკილავი არ არის. ცოტა თავისებური ხასიათის ვინმე ყოფილა, თორემ შვილის საფლავს როგორ არ მოინახულებს კაცი. როგორც ჩანს, საყვარელი შვილის სიკვდილმა შეაძულა საფლავები და ვერ იტანს საფლავთა შორის გავლას. ამაზე ახლა ნუღარ ვიდავებთ, ოღონდ შენ ის მითხარი — რატომ თვლემ? ხომ შეიძლება ტაქსი დააჯახო ტაქსს ან რომელიმე მანქანას... და მშვიდობით. შენ

თავი თუკი განწირული გაქვს, მე რას მერჩი. თუ ასე გიჭირდა, უფროსი-
სთვის გეტხოვრა და გაგათავისუფლებდა.

ეროვნული

ის: — არა უჭირს, ჭირსა შიგან გამაგრება ისე უნდა ვიზრუნო. მე ცოდვა კაცი ვარ, ცოდვა. — თქვა მან და თვალთაგან კურცხალი ჩამო-
უგორდა.

მე: — ნუთუ ისეთი რამე გჭირს, რომ კაცი ვერ გიშველის?

ის: — ჩემს ბავშვს სარკომა აქვს, სარკომა, გესმის? ცალი ფეხი ულ-
პება. ახ, ჩემო თავო, — და თავზე ხელი იტყიცა.

— წუხელ არ გვიძინია მე და ჩემს ცოლს, წუხელ ჩემი გული ასჯერ
მოკვდა და გაცოცხლდა.

რა უნდა მეთქვა ამ უბედურისათვის. ვერაფერი ვანუგეშე. გავჩუმ-
დი. ის კი წერვილად ირხეოდა. მერე ტაქსი ჩართო და ნელი სვლით
წაიყვანა.

ჩაის ფაბრიკასთან შევაჩერე, სამმანეთიანი მივაწოდე, მაგრამ შენც
არ მომიკვდე, არ მიიღო, ორი მანეთი და ხურდაც უკან გამომიბრუნა, მე-
ტი არ მერგებოდა. „ნუთუ ასეთი პატიოსანია? იშვიათია ისეთი მეტაქსე,
ხურდა რომ გამოგობრუნოს“, გავივლე გულში და დავემშვიდობე, თან
მივაძახე. კარგი კაცი ყოფილხარ და ღმერთი არ გაგწირავს, შენი ბავშვი
განიკურნება!

შარავზიდან გადავუხვიე და ბილიკს გავყევი. ჩემი და, აი, იქ, მალა
გორაზე ცხოვრობს. ამ გორას სიყვარულის გორას ეძახიან. გაინტერესებთ
გითხრათ, თუ რატომ შეურქმევია ხალხს სიყვარულის გორა? აბა, ყური
მივდე, ჩემო მეგობარო და მე შენ გაიამბოვ ერთ ამბავს, ბავშვობიდან
გულზე ღოღად რომ მაწევს. მე იგი ბაბუაჩემმა მიაშობო, ხოლო ბაბუას
თურმე ბაბუამ. ესე იგი ამბავი ძველისძველია,

იყო ერთი ვაჟი — ვეფხას ეძახოდნენ. იყო ერთი გოგონა — გუ-
გულის ეძახდნენ. ვეფხა მარდი იყო და ფიცხი, ვითარც ვეფხი. გუგული
ტანწერწეტა და ნაზი იყო, ვითარც... არ ვიცი რას შევადარო. ერთი გო-
რის აქეთ სახლობდა, ხოლო მეორე — გორის იქით. ვაჟს შეუყვარდა გო-
გონა. გუგულის შეუყვარდა ვეფხა. ისინი აქ, ამ გორის ყველაზე უფრო
მყუდრო ადგილას ხედებოდნენ ერთმანეთს, წიფლის ძირას, ახლომასლო
სახლობდა ერთი ბებრუხანა ქალი, რომელიც გაუთხოვარი დარჩა და
სხვისი ბედი შურდა. თუ გაიგებდა, ამ ვაჟს ის გოგო უყვარსო, შურისა-
გან დაიწევებოდა და აბოლდებოდა. ჭორების გუდა იყო ბებრუხანა. შხამს
დათესავდა ორთა შორის, გველს გადაჰიდებდა გველს. მკვლელობაც კი
მომხდარა მისი ჭორების გამო. ჰოდა, ამ ბებრუხანამ შენიშნა, რომ სა-
ღამოობით ამ წიფლის ძირას გოგო და ბიჭი ხედება ერთმანეთს. ბებრუ-

ხანას თვალს აკლდა და შორიდან ვერაფერს არჩევდა, სამაგიეროდ ხმას გამოცნობის უტყუარი გუმანი ჰქონდა... და ამ ხმით ამოიცნო ჯერ კიდევ მერე ქალი. ვეფხა და გუგულიაო, გაივლო გულში. ერთ საღამოს ახლომახლო ბუჩქებში ჩაიმაღა და დაუცადა მიჯნურთა გამოჩენას. აი, ისინიც გამოჩნდნენ, წიფლის ძირას დასხდნენ. „ჰო, ნამდვილად ის გოგოა, გუგულია... ჰო, ნამდვილად ის ვაჟია — ვეფხაა“ გაივლო გულში... და რალაცამ გულში უტყინა. „მე მიყვარდა გუგულის ბაბუა. მისთვის სული მეღეოდა, მაგრამ მე კი არა და ვიღაც ფეხბურთიანი გოგო ითხოვა. ვახ, როგორ გული მტკივა ახლაც... და თუ შეეძლებ, მის ბაღის სიციცხლეს მოვუწამლავ, არ ვალირსებ ბედნიერებას“, ამბობდა გულში ბებრუხანა. დაასმინა ძმას ასლანს, შენი და ცუდ საქციელს სჩადის, ვეფხას ხედება ღამით, ვეფხა კი ეხვევა და ჰკოცნის. ეს როგორ შეიძლება, როგორ შეიძლება! ასლანსაც ერთი გოგო უყვარდა და ისიც ყოველ საღამოს ხვდებოდა ტრფიალს, ტუჩებს უკოცნიდა, მარწყვის ტუჩებს გოგონას და სტკბებოდა. ამიტომ ასლანმა არაფერი უთხრა დას. დააბეზლა გუგული დედას. დედაც გაჩუმდა, მასაც ახსოვდა შეხვედრა სატრფოსთან და უგემნია მაღალი კოცნის სიტკბოება. არაფერი გაუვიდა ბებრუხანას.

შორს მთა რომ მოჩანს, იმ მთის ძირას ყიზილბაშები ცხოვრობდნენ. უსაქმურნი იყვნენ და ძარცვა-გლეჯით ცხოვრობდნენ, მაგრამ ამ სოფლამდე ვერ აღწევდნენ; მერე კი ამ სოფელსაც შემოეჩვივნენ. ყიზილბაშები სოფელში მონახავდნენ ხოლმე ისეთ კაცს, რომელიც უზალთუნზე გაჰყიდდა მამულ-დედულს, და ასეთი აქაც მონახეს — ბებრუხანა. ეს საძაგელი ბებრუხანა მარცვალ-მარცვალ უამბობდა ხოლმე, რაც კი იცოდა.

— ჰეი, ყიზილბაშო, კარგი გოგო არ გინდა? — ჰკითხა ერთხელ ყიზილბაშს ბებრუხანამ.

— როგორ არა — უპასუხა ყიზილბაშმა.

— ჰოდა, მე მიგასწავლი კარგ გოგოს, დუნია რომ მოიარო, ვერსად ნახავ იმისთანას.

— ვერ მიგასწავლი სახლს, ბებრუხანავ?

— ერთ ოქროს თუ მომცემ, კი მიგასწავლი.

— მერე და შენი გოგო ამდენი ღირს?

— ღმერთს გეფიცებით, ათ ოქროდ გაყიდით.

— აბა, მომიცია, — და ყიზილბაშმა ოქროს ფული კალთაში ჩაუდგო.

ბებრუხანამ ასწავლა გოგოს ასავალ-დასავალი, და ისიც უთხრა, გოგოს შეყვარებული ჰყავს, მაგარი ბიჭია და ფრთხილად იყავითო. ყიზილბაშები დაუდარაჯდნენ ღამით.

აი, მთვარე რომ ამოვიდა (და ადრე ამოვიდა მთვარე), მაშინ მიჯნუ-

რთა აჩრდილებიც ალიცლიცდნენ წიფლის ძირას. მთვარეზე ხანჯალი ზღაპრებდა, ბიჭს იგი წელზე ეკიდა. უიარალოდ არ უყვარდა ღამით სიწყნარე. როცა ბიჭი გოგოს ტუჩებს დასწვდა და ბადაგმა გააბრუნა, დროს თავს დაესხნენ ყიზილბაშები, მოულოდნელი რამ მოხდა აქ... ვეფხამ ორ ყიზილბაშს სული გააფრთხობინა, გოგოს კი ქვა ეჭირა ხელში, გათლილი, წვეტიანი ქვა, ზედ რომ წინაპარს რაღაც აღებუქდა, მაგრამ ვინ იყო მისი წამკითხველი. იგი ამ ქვით იბრძოდა...

ორნი რამდენს გაუმკლავდებოდნენ!

დასჭრეს ვეფხა.

ატირდა გუგული.

ერთი კიდევ მოჰკლა ვეფხამ.

ერთი კიდევ დასჭრა გუგულიმ.

ყიზილბაშმა სასიკვდილოდ დასჭრა ვეფხა.

გავეფხნა გუგული და ერთ ყიზილბაშს საფეთქელში ჩაარტო წვეტიანი ქვა.

ყიზილბაშს სულთამხუთავი სწვდა ყელში და გაგუდა.

ყიზილბაშს მიეშველა ყიზილბაში. კიდევ დასჭრეს ვეფხა. კიდევ მოიშველია ქალმა ქვა და გულში აძგერა ყიზილბაშს. ო, აღარ ახსოვს, მეტი მას.

ყიზილბაშებმა ტომარაში ჩასვეს და მთებისკენ გააქროლეს. მაგრამ სად წაუვიდოდნენ სოფელს. გაუგეს, აღსდგნენ, დაედევნენ, ჩეხეს და ჩეხეს ხანჯლებით... „ამ ქალის ბრალიაო, ყველაფერი ეს“ და ერთმა ყიზილბაშმა ხანჯალი ჩასცა გულში ვეფხას სატრფოს...

სად არის ვეფხა? იქ წიფლის ახლოს ძინავს მას საუკუნო ძილით...

სად არის გუგული? და მასაც აგერ ჩასძინებია, ისე რომ ველარასოდეს გაიღვიძებს.

მერე რა მოხდა? ყიზილბაშები როს ამოსწყვიტეს, მერე მიხედეს მიჯნურებს. მერე... იქ სოფლის გულში ორი კუბო იდო და ხალხი ცრემლად იღვრებოდა, ხალხი ჰგოდებდა. გულზე აყრიდნენ ყვავილებს, ფერადს და სურნელოვანს. მერე ასწიეს ორი კუბო და... იქ აიტანეს, სადაც გორია, გორი ღამაში, ზაფხულოვანი, ყვავილოვანი... და იქ დამარხეს წყვილად, მხარიმხარს.

მის შემდეგ იმ გორას ეძახიან შეყვარებულთა გორას, ხან სიყვარულის გორას. ო, როგორ მიყვარს ეს გორა!

აი, უკვე სიყვარულის გორაზე ვარ. აქედან ხელისგულივით მოჩანს ქალაქი, ზღვა, გემები. რა კარგი გადასახედიო! რა ღამაშია ჩემი ქალაქი. ოდეს პატარა იყო, მერე და მერე გაიზარდა. დახე, სანამდე გაუშლია კა-

ლოები, მკერდზე თვალმარგალიტები დაუბნევია. ერთი მწერალი თავის მეშუარეობაში წერდა: — აი, იქ კათოლიკური ეკლესია რომაა, მხარეთმცოდნეობის გაუვალი ტყეები და ქაობები იყო, იქ გარეული ღორები ღამისწოდნენო, ენადირობდით კიდევო. ახლა? ერთი შეხედე, რა დიდებული რამ არის!

ამბავი მერვე

ჩაუხმარალი ჩირაღდანი ანუ გახსენება მესუმთ

ჩემო ძვირფასო მოყვასნო, უკვე ღამდება და ჩვენი ქამიც დადგა. უნდა გავაგრძელოთ „ჩემი დედულეთის“ კითხვა. აქ არის ყველა? ჰო, აქ არიან — დეიდა ხატიჯე, სულო ბიძია, ქაზიმ მეჩონგურე, გულო... ხომ არ გვაკლია ვინმე? ხომ არ ეწყინება ვინმეს? განვაგრძოთ კითხვა?

— გავაგრძელოთ კითხვა, გავაგრძელოთ, — თქვა ქაზიმ მეჩონგურემ, — ვის უნდა ეწყინოს. ვინც დაინტერესებულია მოგისმინოს, აქ არის.

— აბა, ყველას ხომ ვერ მოვუცდით. იქნებ ზოგი არც კი მოვიდეს, ვინ იცის რა საქმემ დააკავა, გავაგრძელოთ, გავაგრძელოთ, — კვერი დაუკრა გულომ. მაგრამ ჩემთვის აუცილებელი იყო კიდევ ერთი ადამიანის დასტური. იგი დუმდა. ვინ იცის რაზე ფიქრობდა. ჩემმა შეკითხვამ, დავიწყოთ თუ არა დეიდა ხატიჯე, ბურანიდან გამოარქვია იგი.

— დავიწყოთ. გააგრძელე ჯემალ, ჩემი თავი გეყურბანოს, — თქვა და ალერსით თავზე ხელი გადამისვა. დედის ხელრევით ტკბილი იყო დეიდა ხატიჯეს ხელი. დედა მომაგონდა და ლამის თვლიდან ცრემლი გადმომიგორდა. ეს შემნიშნა დეიდა ხატიჯემ, — გულში ჩაგხედავდა უმაღლეს და შენს ტკივილს გულთან მიიტანდა.

— შენ რაღაც გაწუხებს, ჩემო ჯემალ.

— არაფერი, დეიდა ხატიჯე, არაფერი. — ვცადე ჩემი სევდის დამალვა და განვაგრძე: — სმენა იყოს და გაგონება, მე ვიწყებ.

თქვენ ალბათ გახსოვთ რაზე იყო ლაპარაკი წინა თავში. მაგრამ კვლავ გაგახსენებთ. ხომ გახსოვთ, აჭარლების დეპუტაცია თბილისში წავიდა და მას გაჰყვა ჩვენი ქაზიმ მეჩონგურეც. დეპუტაცია დაგვიბრუნდა, მაგრამ მას არ ჩამოჰყოლია ქაზიმ მეჩონგურე, იქ დარჩა რამდენიმე დღეს, თავკაცებმა შემოიტოვეს. მერე დაასაჩუქრეს ძვირფასი წიგნით „დედა ენით“ და გამოამგზავრეს სახლისაკენ. თბილისის ვაგზლამდე მოაცილეს თავკაცებმა და მატარებლის გასელამდე ეალერსებოდნენ. დამშვიდობებისას ზაქარია ჭიჭინაძემ უთხრა...

— ვინ იყო ზაქარია ჭიჭინაძე? — შემეკითხა დეიდა ხატიჯე.

— ეს იყო დიდი მწიგნობარი, სამხრეთ საქართველოს, კერძოდ აჭა-

რის დიდი მოყვარული ადამიანი. ხშირად ჩამოდიოდა აჭარაში, ჩამო-
ნდა ქართული წიგნები და უფასოდ არიგებდა. ამბობენ, რომ ქედელ აბ-
დულ მიქელაძეს, ყვავილის საუკეთესო მკურნალი რომ იყო, მათი მკურნა-
ვლა ქართული წერა-კითხვა. აბდულის ცოლ-შვილსაც კი შეასწავლა ქარ-
თული წერა-კითხვა. შინაურად თვლიდნენ და არც კი ემალებოდნენ მას.
ქალები... აბდული მერე თბილისის გაზეთების კორესპონდენტი იყო და
აჭარის ქირ-ვაზამზე ბევრი წერილი გამოაქვეყნა. მას პატივს სცემდა.
ილია ჭავჭავაძეც... ჰოდა, ქაზიმს ზაქარიამ უთხრა:

— აბა, შენ იცი ქაზიმ მეჩონგურეც, შენი იმედი გვაქვს, „დედა ენა“
იმიტომ კი არ გაჩუქეთ, რომ შეინახო თაროზე. დღეიდან შენს ოჯახში
ყველა უნდა დაეწაფოს ამ ძვირფას წიგნს. შენ იცი წერა-კითხვა და შენ
უნდა ითავო ყველაფერი ეს.

ქაზიმ მეჩონგურემ ფიცით აღმოთქვა:

— ო, რა ხანია გვენატრება „დედა ენა“. უდაბნოში მგზავრს წყალს
რომ მოსწყურდება, ისე გვწყურია. მერე მგზავრი თაზისს გადაეყრება და
ისე ხარბად დაეწაფება, თითქოს სხეულის ყოველი უჯრედით ისრუტავ-
დეს წყალს, ჩვენც ასე დაეწაფებით „დედა ენას“, ჩვენ დიდ წყურვილს
მხოლოდ ის მოგვიცლავს. ღმერთმა მომკვეთოს ენა, მეზიც დამეცეს თავ-
ზე, თუკი „დედა ენა“ ჩემი ოჯახის ყველა წევრს არ შევასწავლო. და სო-
ფელშიც მსურველები როგორ არ იქნებიან. გფიცავთ, იმათაც შევასწავ-
ლი „დედა ენას“. — და ისინი ერთმანეთს გადაეხვივნენ. ქაზიმ მეჩონგუ-
რის სიტყვამ გული აუჩუყა ზაქარიას, ცრემლი მოერიო.

დიახ. დიდი სიყვარულით დაემშვიდობენ ქაზიმ მეჩონგურეს და გზა,
მშვიდობისა უსურვენ.

* * *

ქაზიმ მეჩონგურემ შორიდან თვალი რომ მოაგლო მშობლიურ ქა-
ლაქს, მთა მტირალაზე ბრდღიალა მზე ამოდიოდა.

ზღვას ორთქლი ასდიოდა. ზღვა ირწყოდა ჰამაკივით. ტალღების
ტყლამუნი არემარეს აღვიძებდა.

„მომნატრებია ჩემი ქალაქი“, — გაივლო გულში ქაზიმ მეჩონგურემ.
ერთი... ორი სადგური და პა, ქალაქში შეიჭრა მატარებელი. „ესეც ვაგ-
ზალი“, თქვა ვიღაცამ და სარკმელს მოშორდა. ყველა ფაცი-ფუცობდა.
ქაზიმ მეჩონგურე არ ჩქარობდა. „დედა ენა“ გულდასმით მოსინჯა, შეათ-
ვალიერ-შემოათვალიერა, ილღიაში ამოიღო და ვაგონიდან გადმოვიდა.
ფეხჩქარა განვლო მინგრეულ-მონგრეული ქუჩა. ყაეახანასთან მოლა მე-
ვლუდი შეეფეთა. იგი ვაიზებს კითხულობდა ხოლმე სოფლებში და ეს
ისლამის ქადაგი ბევრ ფულსაც ხვეტავდა. პარასკევობით (აქაურები ჭუ-

მა ღღეს ეძახიან, განსაკუთრებულ სალოცავ ღღედ ითვლება) ღღით უყვარდა ჯამეში მისვლა. ღღეს ხომ ჯუმა ღღე იყო და მეველულდს ჯამესაკენ მიეჩქარებოდა. ჯაზიმ მეჩონგურეს არ უყვარდა მოხატა მეველუდი, ნავსი კაციო, და თავის არიდება სცადა, მაგრამ ვერ მოახერხა და მიესალმა. მეველუდი მასთან მივიდა და ყასიდად შეეკითხა:

— ეს ყურანია თუ თებარეჟე?

— არც ერთი და არც მეორე.

— აბა, მაჩვენე, ვნახო რა არის, — და ხელი გაიშვირა ჯაზიმ მეჩონგურისაკენ. მეჩონგურემ უკან დაიწია, ვერ მოგცემო და წასვლა დააპირა. მეველუდი შაითანი კაცი იყო და მეჩონგურეს გუჟანს მიუხვდა. „ჯაზიმი გიაურების წიგნებს კითხულობს. ახ, ალაჰის და წმინდა მუჰამედის მოლაღატე!“ — მრისხანედ გაივლო გულში, ხოლო ჯაზიმ მეჩონგურეს ხმადაბლა უთხრა:

— არ გარგებს ჭო, გიაურების წიგნების კითხვა. ცოდვაა, მაგი სახლში არ შეიტანო, არ დააესო შენი ოჯახი. შენ ისეთი ღღინენე გყავს, ვიცი დაგიხვებს და ცეცხლში ჩაგიყრის მაგ გურჯი ჭითაბს. ახიც იქნება შენზე. და მეც ჯამეში ხოჯას შენს ფეთვას გადავაცემინებ, რომ ამიერიდან ამოწყდეს შენი ჭილაგი.

ჯაზიმ მეჩონგურე არ მოერიდა მოლას, პირიქით უფრო გააღიზიანა პასუხით:

— ეს ისეთი წიგნია, ყველას ენას რომ ამოადგმევინებს. ამიტომ ღღერთი არ გამიწყრება ამ წიგნის სახლში შეტანისათვის. მაშასადამე, არც ღღინენე გამიწყრება.

— ვნახოთ, ვნახოთ, — მწყრალად თქვა მოლა მეველუდმა. მეჩონგურემ ბოდიში მოუხადა, მეჩქარებო, და გზას გაუდგა. უყურა, უყურა მოლა მეველუდმა, ვეღარ მოითმინა და მუქარასავით მიადახა:

— ბოლოს ინანებ შე გიაურო, ინანებ, მაგრამ გვიან იქნება სინანული. დაგწყევლით, ფეთვას გადაგცემთ და დაივსება შენი ოჯახი. ჭინჭარი ამოვა შენს ნასახლარზე, — მწყრალად თავი გააქან-გამოაქანა და თავის გზას გაუდგა.

„საზიზღარი კონჭოლოზი“, ხმამალა თქვა ჯაზიმ მეჩონგურემ და ზღვის სანაპიროსკენ გადაუხვია...

* * *

გულდათუთქული მიდიოდა სახლისაკენ ჯაზიმ მეჩონგურე, რამ გადაჰყარა ამ ღღილით მოლა მეველუდს!

სოფელში პირველი ყარამან ბიძია შეხვდა. ხელი „ღღედა ენას“ შეავლო და ჰკითხა სად იყიდეო. ჯაზიმ მეჩონგურემ ყველაფერი უამბო. აღ-

ფრთოვანებულმა ყარამანმა ხელები ლოცვად აღაპყრო და ცას შეჰკრძალა:

— ო, დაილოცოს „დედა ენავ“ შენი შემქმნელი იაკობ გოგებაშვიდი! ჩვენს ხალხს აწი, არაფერი უჭირს. კურთხეულ იყავ, კურთხეულ, წმინდა წიგნო! — მერე ქაზიმს მიუბრუნდა: — ჩემო ქაზიმ, ეს სიბრძნეა ჩვენი, ჩვენი აწმყო და მომავალია. „დედა ენა“ შენს სახლში რომ იქნება, აღარაფერი გაგვიჭირდება. ქაზიმ, ხომ ხედავ, როგორი ყურყუმეთი სიბნელითაა მოცული ჩვენი სოფელი. სიბნელეში და სიღარიბეში იღრჩობა. თუ კი შენ მოინდომებ, შენი მეზობელიც ისწავლის, შენი ნათესავიც, მერე მთელი სოფელი... აჰარას ეს წიგნი რომ ჰქონოდა... ჰე... — მარჯვენა ხელი მაღლა ასწია, თითქოს ლამპარიაო და ბნელი გზა გაინათა, — ეს წიგნი რომ ჰქონოდა, რა იქნებოდა აჰარა! ის კაცი ვინც „დედა ენა“ გაჩუქა, დღეგრძელი იყოს, — იგი ვადაეხვია ქაზიმს და გადაკოცნა. ერთხანს ისაუბრეს, ამ მთისა და იმ მთისა თქვეს, ბოლოს დაემშვიდობენ ერთმანეთს.

— შენ არამარტო ჩვენი სოფლის, მთელი აჰარის საყვარელი ახალგაზრდა ხარ! — მიძახა ყარამან ბიძიამ ფეხჩქარა მიმავალ ქაზიმ მეჩონგურეს. ქაზიმი მაღლობის ნიშნად ხელს უქნევდა. აღფრთოვანება მოემატა ქაზიმს. წაღან თუ გული მოუწამლა მოლა მეველუდმა, ახლა ყარამან ბიძიამ გაუხარა, აუყვავა, ნეტარების ნექტარით აავსო. ო, რა დიდი ძალა აქვს კაი კაცის დალოცვილ სიტყვას!

* * *

ქაზიმ მეჩონგურე თავის სახლს რომ მიუახლოვდა, მოლა მეველუდის სიტყვები გაახსენდა: „შენ ისეთი დიდნენე გყავს, ვიცი დაგიხვეს და ცეცხლში ჩაგიყრის მაგ გურჯი ქითაზს“. მისი დიდნენე, ჰავახანუმს რომ ეძახიან, ისლამის თავდადებული მორწმუნეა, პირწმინდად ასრულებს ისლამის წესებს. ხოჯასთან კარგადაა განსწავლული და ყურანს თავისუფლად კითხულობს, ზოგიერთი სურა ზეპირადაც იცის. მას აქვს საკუთარი ყურანი, მაგარ ყდაში ჩასმული. ყოველ საღამოს, ძილის წინ, გადამწლის ყურანს და კითხულობს, სულით და გულით კითხულობს. ბოლოს — ჰუუ, ჰუუ, გადაიბერავს მარცხნივ და მარჯვნივ და თავის საწოლ ოთახში შევა, ყურანს დადებს თაროზე და გაშლის ლოგინს. დაწოლისას ხმამაღლა იტყვის — „ბისმილლა“, ხოლო როცა დაწევდა, დიდხანს რაღაცას ჩურჩულებს. ჰავახანუმი ალაჰის უერთგულესი მსახური რომაა, ეს მთელმა სოფელმა იცის, ემინათ მისი დაწყევლისა, ამ ქალს ღმერთი გაუგონებსო. ქაზიმ მეჩონგურე წინასწარ გრძნობს, უკმაყოფილება მოუვა დიდნენესთან, მაგრამ დაუთმობს კი ქაზიმ მეჩონგურე? არა, არ დაუთმობს.

არც დიდნენეს და არც არავის, თუ ეს „დედა ენას“ შეეხება. დიდნენემ ამ ზვიადმა ქალმა, კარგად იცის ბადიშის ხასიათი — რასაც დაიჩემებს, ვერავენ გადაათქმევინებს, ფოლადივით მტკიცეა. ისიც უნდა იცის, რომ ქაზიმს დიდნენეს დიდი რიდი აქვს, მისთვის სიტყვა არასოდეს შეუბრუნებია. დიდნენეც ხშირად იტყვის ხოლმე — ჩემი ქაზიმი თავსაც კი მირჩევნიაო, და ასეთი ადამიანის განაწყენება ეძნელება ქაზიმ მეჩონგურეს. „ან რაზე უნდა განაწყენდეს? „დედა ენა“ ხომ მაღლით მოსილი წიგნია. იგი ყველამ უნდა შეიყვაროს, დიდმაც და პატარამაც, ქალმაც და კაცმაც. დიდნენესაც შეეყვარებ“ — ფიქრობს მეჩონგურე.

ამიერიდან ერთ სახლში უნდა იდოს ყურანი და „დედა ენა“. ამას ხომ დიდ ცოდვად ჩათვლის პავახანუმი? ვნახოთ, როგორ შეხედება ამ ამბავს.

* * *

სახლში დიდნენე დახვდა. დაგავიანდა და ვდარდობდითო, ეს იყო დიდნენეს პირველი სიტყვა, როცა მეჩონგურემ სახლში ფეხი შეაბიჯა. ბადიშმა დაუყვავა მოხუცს, ამხელა კაცს რა გამიჭირდებაო, კარგ ხალხში ვიყავი და კარგი რამეებიც გავიგონეო. მერე „დედა ენა“ საგულდაგულოდ შეინახა თაროზე. დიდნენე დაინტერესდა და ჰკითხა, რა არისო ეს.

— „დედა ენა“ — უბასუხა ქაზიმ მეჩონგურემ.

— რა არის „დედა ენა?“

— „დედა ენა“ ესე იგი, დედის ენა. შენი ენა დიდნენეც, შენი.

ვერაფერი გაუგო დიდნენემ და თაროს მიაშურა. ჩამოიღო „დედა ენა“ და გაოცებით დააცქერდა.

— რა ენაზეა დაწერილი?

— ჩვენს ენაზე, ესე იგი ქართულ ენაზე.

— მაშასადამე, გურჯების დაწერილი ქითაბია, არა?

— ეს დიდი ჰკუიანი კაცის, ჩვენი ხალხის დიდი მოსიყვარულე კაცის დაწერილია. ბავშვმა ამით უნდა აიღვას ენა. დღეიდან შენც უნდა გასწავლო „დედა ენა“, ჩემო საყვარელო დიდნენეც, — ალერსით უთხრა ქაზიმ მეჩონგურემ ბებიას. — დიდნენე შეცბა, მისდაუწებურად „დედა ენა“ ძირს დაადგო და იყვირა:

— ეს რა ვქენი, ცოდვა ჩავიდინე, გიაურების წიგნს ხელი მოვკიდე, ღმერთო მაპატიე, ღმერთო მაპატიე, — და ქეითინი აუვარდა.

— დაწყნარდი დიდნენე, დაწყნარდი, არაფერი ცოდვა არ ჩავიდინია. მალე ეს წიგნი იქნება ჩვენი მასწავლებელი, ჩვენი ჩირადი. — უთხრა ქაზიმ მეჩონგურემ და დიდნენეს მოეხვია. დიდნენეს ესიამოვნა ბადიშის მოხვევა, მაგრამ გულს ვერ მოერიო, გამწყრალ გულს და ბადიში ხელის კვრით მოიშორა. მეჩონგურე წიგნს დაეტანა, ხელი დასტაცა და თავის

საძინებელ ოთახში შეიტანა, ხელი არავინ მოკიდოსო, გააფრთხილა ყვე-
ლა. დიდნენე „ცოდვიან“ ხელებს დიდხანს იხეხავდა საპნით.

* * *

პირველი ღამის სიზმარი. ჰავახანუმი საღდაც მიემგზავრება. ძნელსა-
გელს მიაღდა. აქეთ ქარაფი, იქით ქარაფი, მარჯვნივ კი დიდი შავი მდინარე
ჰქუხს. მდინარეზე გაკიდული ბეწვის ხილია. ბეწვის ხილს თუ კი გაივლის,
აღრავფერი უჭირს, სამშვიდობოზე გასულია. აი, საცაა გააღწევს კიდეც
მეორე ნაპირზე... და უცებ წინ გადაუდგება ჩალმიანი კაცი.

— შესდექი, ვერა მხელავ? ალაპის მოციქულის წმინდა მუჰამედის სუ-
ლმა გამომგზავნა, მისი მსახური შეიხი ვარ. შენ დიდი ცოდვა ჩაგიდენია
და ამ ბეწვის ხილიდან მდინარეში უნდა გადაგადო. — უთხრა შეიხმა.

— აჰ, შემობრალე შეიხო. მე არაფერი ცოდვა არ ჩამიდენია, არაფე-
რი. სულ ყურანს ვკითხულობ და ვლოცულობ. რამაზანი მოვა და ვმარ-
ხულობ, ლოცვას თავს ვაკლავ, ყურბან ბაირამი მოვა და კარგ ცხვარს
ვკლავ წმინდა მუხამედის სახელზე. მეტი რა მომეთხოვება მე საბრალო
ქალს. ისე მოვიქცევი, როგორც შენ მირჩევ. შემობრალე, — აკანკალდა
ჰავახანუმი.

— ნუ მაღავ, შეითანს კუდში ნუ გამობმიხარ, შენი ენით თქვი რა
ცოდვაც ჩაიდინე ამ დღეებში, თორემ გადაგადებ მდინარეში, — დაე-
მუქრა ჩალმიანი.

— ვფიცავ წმინდა მუხამედს, ვფიცავ ალაპს, არაფერი ცოდვა არ
ჩამიდენია, ნუ მომიკლებ ხელს. უცხო მამაკაცს არ გაქვს უფლება ქალს
ხელით შეეხო, წმინდა მუჰამედის სული ამის ნებას არ მოგცემს. — ატი-
რდა ჰავახანუმი.

— ჩქარა, ყველაფერი თქვი, თორემ, — კვლავ დაემუქრა შეიხი.

— არაფერი მახსოვს, — გაუმეორა ჰავახანუმმა. მაშინ ჩალმიანმა
ორივე ხელი ჩაავლო ჰავახანუმს და ბეწვის ხიდისკენ წაათრია. შეშინე-
ბულმა ქალმა ერთი ხმამალა შეჰკივლა...

და მას გამოეღვიძა, მერე ქაზიმ მეჩონგურეს, მერე კი სხვებს.

დიდნენე კანკალებდა. შეკითხვაზე — რა დაგემართა, რამ შეგაშინაო,
პასუხობდა, მაცალეთ, გული მიკანკალებს, დილით ყველაფერს გეტყვი-
თო; თუმცა დილით არაფერი უთქვამს, ღმერთი მიწყენსო გამუცლავნებას.

მეორე ღამის სიზმარი. კოინდარით ახლად აბიბინებულ კორდზე ზის
ჰავახანუმი და ყურანს კითხულობს. კითხულობს კი არა, გალობს. სად
იყო და სად არა, უცებ მას გამოეცხადა ის ჩალმიანი კაცი, შეიხი.

— მე ღმერთის მოციქულის წმინდა მუჰამედის სულმა გამომგზავნა.
შენს სახლში დიდი ცოდვა ტრიალებს. თუკი ასე გაგრძელდება, შენ ჯეჰე-

ნნემში ამოგაყოფინებ თავს. — ეს ისე მრისხანედ თქვა და ხელისა
ისე მაგრად დაჰკრა მიწას, რომ მთა ექოდ აგუგუნდა. გაიბო მიწა და უფ-
სკრულად იქცა. უფსკრულში მოჩანდა შავი წყალი, რომელშიც მუდმივად
და შხეფებს ისროდა. — აი, ამ კუპრის მორევში ჩაგაგდებ, თუკი შენს
ოჯახში ცოდვის მორევს არ დააშრობ.

— არაფერი ცოდვა არ ჩამიდენია. მე წმინდა ვარ, წმინდა. — აყვი-
რდა ჰაევახანუმი. შეიხმა ხელი მკლავში ჩაავლო და უფსკრულში გადაგ-
დება დაუბირა... და მაშინ საშინლად აკივლდა ჰაევახანუმი... გამოელვინა.
თრთოდა. გამოელვინა ქაზიმ მეჩონგურესაც. სხვებიც წამოდგნენ, გარს
შემოერტყნენ, დიდნენეს და გაოცებული ეკითხებოდნენ, რა მოხდაო.
დიდნენეს პასუხი ერთი იყო — გული მიკანკალებს, ენა არ შემორჩილება,
მაცალეთ, დილით ყველაფერს გეტყვითო, მაგრამ დილით არაფერი უთ-
ქვამს, იქნებ ღმერთს ეწყინოს შეიხის გამხელაო.

მესამე ღამის სიზმარი. აივანზე მარტო ზის ჰაევახანუმი. ქვევიდან ვი-
ლაცის ხმა მოესმა. გადახედა. ისევ ის შეიხი მოსდგომია კარზე.

— მე წმინდა მუჰამედის სულმა გამომგზავნა და დამბარა, უკანასკ-
ნელად გაგაფრთხილო. შენს სახლში დიდი ცოდვის მორევი ტრიალებს.
შენ ხარ სახლის უფროსი და ალაჰის წინაშე შენ აგებ პასუხს. გამოას-
წორებ თუ არა შენს დანაშაულს ჰაევახანუმ?

— არ ვიცი შეიხ-ეფენდი, არ ვიცი რაზე მეუბნები. — ათრთოლდა
ჰაევახანუმი.

— შენს სახლში გიაურების წიგნი ინახება, იგი შენმა ბადიშმა მოი-
ტანა. თუკი ხვალ იმ წიგნს ცეცხლში არ დასწვავ, მაშინ ალაჰის ბრძა-
ნებით ცეცხლს მივცემ შენს სახლს და ერთიანად გადაგუგავ. გესმის თუ
არა ეს? — პასუხს დაელოდა შეიხ-ეფენდი.

— კი, მესმის შეიხ-ეფენდი.

— აღასრულებ თუ არა წმინდა მუჰამედის სულის ბრძანებას?

— კი შეიხ-ეფენდი, კი...

და გაქრა შეიხი...

დიდნენეს გამოელვინა და აკანკალდა. შიშმა აიტანა, ულმოზელმა ში-
შმა. რა ექნა არ იცოდა. ქაზიმის რიდი ჰქონდა, თორემ ახლავე აღასრუ-
ლებდა შეიხის ბრძანებას. ანდა როგორ არ უნდა აღასრულოს შეიხის
ბრძანება. ეს ხომ იგივე წმინდა მუჰამედის ბრძანებაა; ეს ხომ ალაჰის
ბრძანებაა. რა ქნას, რა ქნას საბრალო ქალმა, როგორ მოიქცეს... ფიქრობს
და ფიქრობს... და ამ ფიქრებში ჩაეძინა. კვლავ შეიხი გამოეცხადა და მუ-
ჰამედით უთხრა:

— ხვალ საღამოს მოგაკითხავ. თუკი ჩემი ბრძანება არ იქნება შეს-
რულებული, ალაჰის ბრძანებით ცეცხლს მივცემ შენს სახლს და შენც შიგ.

ამოგწვავ. — უთხრა და ჩიტად იქცა, და ცაში გაფრინდა, ჰავახანტმა
თვალი ჰკიდა ღრუბლებში, მერე გაუჩინარდა.

დილით შინაურებს განუცხადა, დღეს ჩემს ძმასთან მივდივარ. ^{ეროვნული}
წაქრული ვარ, ღამით გლახა. სიზმრებს ვნახულობ და ხოჯას უნდა ვაკით-
ხეინო.

იმ დილით ქალაქში წავიდა ქაზიმ მეჩონგურე.

იმ დილით შინაურებიც საქმეზე წავიდ-წამოვიდნენ. შინ მარტო და-
რჩა დიდნენე, რომელიც ძმასთან წასასვლელად ემზადებოდა. შუადღე არ
იქნებოდა, რომ გაემგზავრა დიდნენე. უბეში ყურანი ედო და ჩურჩულ-
ჩურჩულით მიდიოდა. ძმასთან სტუმრობა იმას ნიშნავდა, რომ ერთ თვეს
მანინც არ დაუბრუნდებოდა თავის სახლს. ასე ხანგრძლივი იყო ხოლმე
მისი სტუმრობა ძმასთან. დიდნენეს ძმა, სადღაც დაკარგულ სოფელში
ცხოვრობდა, თუმცა არც ისე შორს იყო ეს სოფელი.

* * *

ქაზიმ მეჩონგურე ორი დღის შემდეგ დაბრუნდა სახლში და უპირ-
ველესად „დედა ენა“ მონახა. ეძება, ეძება და ვერსად იპოვა. ო, რა დღე,
დააყენა მშობლებს! ფიცით დააჯერეს, რომ მათ ხელი არ უხლიათ. „დიდ-
ნენე თან არ წაიღებდა, რადგან ხელის შეხება ცოდვაო. იქნებ ცეცხლში
დაწვა, ა? „გულში მახვილმა გაჰკრა ქაზიმ მეჩონგურეს და სიმწრისაგან
თვალიდან ნაპერწკლები დაჰყარა. სწუხდნენ მშობლები. სწუხდა ახლო
მეზობელი ჰარუნი და მისი მეუღლე საადეთი. იფიცებოდნენ, არაფერი
შეგვიმჩნევიაო, დიდნენე დაგვემშვიდობა და წავიდაო. ამ დროს მათი
პატარა ბიჭი სახლიდან გამოტანტალდა და ატიკტიკდა:

— იქ, იქ, იქ... — რალაცას ნიშნავდა ეს სიტყვები. ქაზიმ მეჩონგურე
მივიდა ბავშვთან, ხელში აიყვანა და ჰკითხა:

— რაო, ბიჭუნო, რა თქვი?

— იქ, იქ, იქ. — და თითი ნაქილისარისაკენ გაიშვირა ბიჭუნამ. „ეს
ბიჭუნა ტყუილად არ იშვერს თითს ნაქილისარისაკენ. იქნებ“... გაივლო.
გულში მეჩონგურემ. ხმა აღარ ამოუღია, ისე გაუყვა იმ ბილიკს, ნაქილისა-
რთან რომ მიიყვანდა. მას მეზობლის ფინია ძალღი დაედევნა. ასე ჩვეოდა.
ფინიას — ხან დიდნენეს აედევნებოდა, ხან ქაზიმს და ხან მის პატრონს.
ფინიას კვალდაკვალ ადევნება არაფერს მოასწავებდა, მაგრამ გუმანს.
მანინც მოვიკლავო, ფიქრობდა ქაზიმ მეჩონგურე და ნაქილისარისაკენ მი-
იწევდა... ოცი წუთი და... უკვე ნაქილისარის კედლებთან ტრიალებს. იქით
იცა, აქეთ იცა და ვერაფერი შენიშნა. გული დაუღონდა... სადღაც ფინია
აწყმეტუნდა. ერთი მივალ და ვნახავ რა დაემართა ფინიასო, და ფეხ-
ჩქარა მიიბრინა იქ, საიდანაც წყმეტუნი ესმოდა. ფინია ბარდებში ტრი-

ალებდა და წკმუტუნებდა. მივიდა ახლოს და რა ნახა: ფინია წინა, თათ-
ბით ჩიჩქნიდა ახლად დაბარულ მიწას. მეჩონგურემ ხეს მსხვერპლად შეა-
შეტეხა და ბარივით ხელში მოიმარჯვა. ნელ-ნელა ორმოდან მიწა ამოჰ-
ყარა. რამდენიმე წუთის შემდეგ მაგარი რაღაც მოჰყვა. დაუყავუნა ჯოხი,
დაუყავუნა კიდევ... მერე ხელით ამოასუფთავა, ამოასუფთავა და გამოჩნ-
და ლოდივით რაღაც. ძლიერძლივობით ამოიღო სქელ ქაღალდში გამოხ-
ვეული ამანათი. გახსნა და რა ნახა — „დედა ენა“.

— ახ, ყველაფერი ეს დიდნენეს ბრალია, დიდნენეს. კი მიყვარს ჩე-
მი დიდნენე, თავს ვანაცვალე, მაგრამ ამას არ ვაპატიებ, არა, ჩემს დიდ-
ნენეს. — ბოლო სიტყვები ისე წარმოთქვა, ეტყობოდა, ბრაზი მორეოდა
და მტრისას ახლა რომ შეხვედროდა დიდნენე. „დედა ენა“ გულში ჩაა-
ხუტა და ნაქილისარის დიდ გათლილ ქვაზე ჩამოჭდა. გადაფურცლა და
კითხულობს: აი, ია! მერე სოფელს გადახედა. აქედან ხელისგულივით
მოჩანდა სოფელი და ქაზიმ მეჩონგურემ სოფელს გადასძახა: — ვიპოვე
ჩვენი წმინდა საგალობელი!

ქაზიმ მეჩონგურის სიზმარი. ღამეა. საცეცხლურში ცეცხლის ნაცვ-
ლად რაღაც დიდი ჩირაღდანი ანთია. ნეტავ ვინ ანთო ეს ჩირაღდანი?
ჩირაღდანის შუქი ჭუჭრუტანიდან, კარიდან, სარკმლებიდან გარეთ იჭრე-
ბა და მთელ სოფელს ეფინება. შუქი ბუქს, შუქი მარა რა შუქი, ღვთიუ-
რი შუქი! უკვირს ქაზიმ მეჩონგურეს, ეს ჩირაღდანი საიდან გაჩნდა და
რა ძალა ჰქონიაო! ხელი შეახო თუ არა, იგი წიგნად იქცა, წიგნად, რომე-
ლზედაც სწერია — „დედა ენა“. და ქაზიმ მეჩონგურე სასოებით გულში
იხუტებებს... და ამ დროს გამოედვიძა. სარკმელი გააღო და გახედა მზით
გაჩირაღდნებულ მთა მტირალას.

მზე ამოდის!

„დედა ენას“ ხელში დაიჭერს, მზისკენ აზიდავს და ხმამაღლა გასძა-
ხებს სოფელს:

— გილოცავთ, მეზობლებო, მზის ამოსვლას!

(გაგრძელება იქნება)

გრიგოლ ჩხაიძე

პირველი ბასრეზი

აგვისტო იყო, ცხელი. გულმა ზღვისკენ გამიწია. შედარებით მყუდრო ადგილი შევარჩიე, გაოფლილი შუბლი ნიავეს მივუშვირე, მეამა. მშვიდი ზღვა აკვანივით ირწეოდა. დიდხანს, დიდხანს გავცქეროდი მის ლურჯ, თვალუწვდენ სივრცეს. იგი ჩემს მოჯარულ ფიქრებს თავის მოლივლივე ზვირთებში არონიებდა და შორს, შორს მიჰქონდა თვალუწვდენ ჰორიზონტს იქით. ვინ იცის, რამდენხანს ვიყავი ასე, რამდენხანს მარწყვავდა ზღვის ტალღები.

მოულოდნელად ჰერეზზე დაცვენილი ყავარჯნების ხმაურმა მიმახედა. ჩემს გვერდით ვილაც უცხოელი მამაკაცი ხელეზზე დაყრდნობით ნელ-ნელა დაეშვა და ცხვირსახოციტ სახე მოიწმინდა. წინ ვილაცის ნაცნობი თვალეზი მედგა, მაგრამ ვისი?.. ახლა ამაზე ფიქრმა ამიყოლია, საიდან, სად მინახავს ეს თვალეზი? ნეტავ ვინ უნდა იყოს? „მზიური“ ამოვიღე და ასანთი ვთხოვე, სანთებელა გამომიწოდა. ნათავი დავკარი და სანთებელა უკანვე დავუბრუნე, გმადლობთ-მეთქი, ვუთხარი გერმანულად. მან შემომხედა. არაფერი უთქვამს. ნუთუ ის არის, ერთ დროს მტრად რომ მოვიდა ჩვენს ქვეყანაში, ნუთუ ის არის? — ვფიქრობდი ჩემთვის. მერე უცებ იმ ნაცნობმა თვალეზმა ყველაფერი მომაგონა.

არ ვიცი, რა ჰქვია — ფრიცი თუ ჰანსი! ვიცი მხოლოდ, რომ ჩემით არის ცოცხალი, ჩემი წყალობით უცქერის მოწმენდილ ცას, ჩემი წყალობით სუნთქავს.

მან არც კი იცის, ვინ ვარ მე და მასზე ფიქრით რამდენი ღამე თუთრად გამითენებია!

ჰეი, შენ ჰიტლერელო ჯარისკაცო, ალბათ, გუშინდელივით გავსრეს დიდი დონის თვალუწვდენი ველი. ის დღე, უსახელო ყორღანის მკვლელობის კვამლით შესუდრული ზეცა. აბა, რა დაგავიწყებს! შენ ხომ იქ დაამთავრე შენი ლაშქრობა.

ჩვენ არცერთი არ ვიყავით დონელი. შენ იქ, შენმა თუ არა, მაგნეტებისა და ჰიტლერის ნება-სურვილმა მიგიყვანა. ცეცხლითა და მახვილით გამოიარე ასობით კილომეტრი ვარშავიდან წყნარ დონამდე. შენი ნებითა თუ უნებლიეთ, ამ თვალუწიერ, ტყითა და მობიბინე პურეულით დაფარულ ველებზე სიკვდილს თესავდი, წვავდი და ანადგურებდი საუკუნეობით ნაშენ-ნაამაგარ სოფლებსა და ქალაქებს, არ ინდობდი ძუძუთა ბავშვებსა და მათ თვალცრემლიან დედებს.

კისერზე გეკიდა შავი ავტომატი, იცოდი მხოლოდ სასხლეტზე ხელის დაჭერა და, ალბათ, არასოდეს, არასოდეს გიფიქრია იმაზე, თუ რა უბედურება მოჰქონდა შენი თითის უბრალო მოძრაობას. მანქანად ქცეული მხეცი იყავი და შენი საკადრისიც იწვნიე.

მე დონზე შურისძიებამ მომიყვანა. სკოლის მერხი მივატოვე და სამშობლოს დამცველთა რიგებში ჩავდექი.

არ მიყვარდა ომობანას თამაში. ბავშვობიდანვე მძაგდა სისხლისღვრა, საკალანდო ღორის ჭყვირილზეც კი ეზოდან გავრბოდი.

საშინელებას მაინც ვერ გავექეცი.

როცა პირველად სამიზნე ფარის წინ დამაყენეს...

იცი რა?! მეც გამიკვირდა — ორმოცდაათი შესაძლებელიდან ორმოცდაცხრა ქულა მოვაგროვე. ეს იყო და ეს ჩემი პირველი საბრძოლო ნათლობა.

შემდეგ სამხედრო ფიცი, მხარზე რუსული სამხაზიანი შაშხანა ოპტიკური ხელსაწყოთი და ნელა მოლივლივ წყნარი დონი...

ფრონტი.

ლამე.

ვზივარ სახელდახელოდ გათხრილ საფარში. ვზივარ კი არა, მთელი დღე-ღამეა დაჩოქილი ვდგავარ, ველოდები პირდაღებული მხეცის გამოჩენას. ჩემს ახლოს ვიღაც დაჭრილი მთელი ღამეა კვნესის, შველას ითხოვს, მე კი ვერ ვშველი.

ცაზე ალიონის ვარსკვლავი ჩაქრა. ჰაერში მაშხალების შხუილმა იკლო.

ეჰ, რა ტკბილია ამ დროს ძილი! მაგრამ ერთი წათვლელმა და აღარ არის კაცი.

ხემს პირდაპირ მთელ ღამეს ტანკი იწვოდა. ზარბაზანს პირიდან ცხლი და ბოლი ამოსდიოდა. გარიყრაყზე ჩაქრა და ჩაიფერფლა. გათენდა. დამწვარი ტანკის მახლობლად ლანდი დაბორიანდა. შეჩერდა.

ტანში ჟრუანტელმა დამიარა. ნუთუ ისაა?! უნებლიეთ შაშხანა აღე-მართე და ოპტიკურ ხელსაწყოში გავიხედე. წამი და ვილაცის ზღვისფერი თვალი ჩემი შაშხანის სამიზნეზე უძრავად დაჯდა. კიდევ ერთი წამი და აღარ იქნება ამ თვალების პატრონი.

მაგრამ უეცრად შაშხანის სამიზნეზე ფაშისტი მხეცი გაქრა და მისი ადგილი ადამიანმა დაიკავა. იგი სრულიად ჩვეულებრივი კაცი იყო, ჰქონდა ზღვისფერი თვალები, ლამაზი, სწორი ცხვირი, წაბლისფერი წამწამები, ოდნავ მოღიმარი სახე და, ალბათ, ჰყავდა დედა. ეტყობა, რაღაცაზე ოცნებობდა, იქნება დედას, ან გულის სატრფოს ეალერსებოდა. ვინ იცის, ამ წამში ფაშისტი კი არა მართლაც კაცია და მეკერდში ადამიანის გული უდევს, სინდისი ქეჯნის.

ვინ იცის?!

დრო არ ითმენდა, სულ ადვილი შესაძლებელი იყო ჩემთვისაც მოეკრა თვალი... ამის გაფიქრება და ის ჩემთვის უკვე კაცი კი არა, თვალში-ღუღლი მტერი იყო. მტერი, რომელიც ჩემი სამშობლოს მიწას თელავდა. საკმარისი იყო ჩემთვის თვალი მოეკრა, წამიც ეყოფოდა, ხელი არ აუჯანკალდებოდა. მე ეს კარგად ვიცოდი.

რატომ შეჩერდი?

მისი დაუსჯელად გაშვება არც კი მიფიქრია, მაგრამ ეს ხომ ჩემი პირველი ტყვია იყო. რომელსაც ადამიანისათვის სიცოცხლე უნდა წაერთ-მია და არა ის სამიზნე ფარი, რომელსაც პირველად ვესროლე. ფრონტზე ასეა — ვინ ვის მოასწრებს.

შაშხანა შევემართე, ოპტიკურ ხელსაწყოში კვლავ ის ზღვისფერი თვალები გამოჩნდა. უცებ წუხანდელი დაჭრილის კენესა შემომესმა.

წყალს ითხოვდა.

სამიზნეზე უეცრად კაცი გაქრა, მის მაგივრად კამარა შეკრული მხეცი წამოიმართა, თვალები დაკვესა და ნაკვერჩხლები გადმოჰყარა.

არ ვიცი რატომ, მაგრამ იმ წამს ასე ვარჩიე, უკვე დამიზნებულ შაშხანას ნელ-ნელა თავი დავუწიე, სამიზნე მუხლისთავე დავუყენე და სასლეთი მოეწიე.

გათავდა... მე პირველი ტყვია გავისროლე! დავინახე, დაჭრილს წამო-ეშველნენ, მაგრამ უკვე წელანდელი გულჩვილი სნაიპერი აღარ ვიყავი. წუთში ორ მამველს ტყვია შუბლში ვესროლე. სროლას სროლა მოჰყვა.

ვინ იცის ყოველივე ეს რით დამთავრდებოდა, რომ ერთ ბრუტალურ ტყვეას ჩემთვის მუხარადი არ მოეგლიჯა და მიწურის ფსკერზე არ გაეგლიჯა.

მალე გამოვერკვიე. დაჭრილი არ ვიყავი. ირგვლივ მიმოვხედე, მაგრამ არც მარცხენარ და მარჯვენარ. ის უკვე სამშვიდობოზე გაეყვანათ.

ომის განმავლობაში ვინ იცის, რამდენი ტყვია გავისროლე და რამდენი ჰიტლერელი გავგზავნე საიქიოს, მაგრამ ის პირველი გასროლა ახლაც: ოცდაათობმეტი წლის შემდეგ, სიზმარში თუ ცხადში მაინც თვალწინ მიდგას და მოსვენებას არ მაძლევს.

...გავიდა წლები, ზოგს აღარ ახსოვს, რომ იყო ომი, მაგრამ შენ? შენთვის ომი არასოდეს არ გათავდება.

ახლა ფიქრები აღარ არის, ახალი ცხოვრება დაიწყო, და შენც მოვალე ხარ, ფეხდაფეხ მიჰყევ მას.

ვიცი, ძნელია, ძნელი! გაგიჭირდება, მაგრამ რას იზამ, ცხოვრება თავისას მოითხოვს, კუჭი გაქვს და ცოლ-შვილი გყავს. ყველაფერი უნდა გააკეთო: უნდა წაიღო და მოიტანო, უნდა დასდო და ასწიო. მტერ-მოყვარე ხომ თავისას ითხოვს.

— გიჭირს?

მჯერა, რომ გიჭირს.

მე შემეძლო გამეთავისუფლებიე ამქვეყნიური მოვალეობისაგან, გასაჭირისაგან. ყველაფერი ერთ წამში დაგავიწყდებოდა. მაგრამ შენზე უფრო კარგად ვის უნდა ეთქვა მომავალი თაობისათვის, რა არის ომი?

ქუჩაში ბავშვებს ვისზე მიეთითებინათ, თუ არა შენზე, შენ ხომ ომის ცოცხალი მატრიანე ხარ! ვისაც არ უნახავს ომი, შენით იგრძნობს, რა არის ომი!

დიახ, მე სრულებითაც არ მინდა ქვეყანამ დაივიწყოს, რაც მოხდა!

რადგან გადარჩი, მინდა დიდხანს, დიდხანს იცხოვრო, იბრძოლო სიცოცხლისათვის, ჩვენი პატარების მომავლისათვის.

მინდა ქვეყანას უთხრა, რა არის ომი, რა მოაქვს ომს და რა მოგიტანა მან შენ, უბრალო ჯარისკაცი!

მინდა ხმამაღლა, ქვეყნის გასაგონად იყვირო შენ: ადამიანებო, არ დაუმიზნოთ ერთმანეთს თოფი! არ გაისროლოთ პირველი ტყვია!

საჩხეი ასენინი

* * *

ხნული და ხნული თვალუწვდენელი.
კოლომნის სევდა გულზე მეხლება.
გულს მახატია დღე გუშინდელი,
რუსეთი შუქად გულში მეღვრება.

სივრცეს თვალებით ვეალერსები,
ნალი წკრიალით ნაპერწკლებს გაყრის.
სწრაფად მიჰქრიან უკან ვერსები
და ოქროს წვიმას მზე პეშვით მადღრის.

ო, გაზაფხულის თვინიერ ძალთა
და დიდრობის მრისხანე მხარევ,
აქ მასწავლებლად ცისკარი მყავდა
და ვარსკვლავები სხივმოელვარე.

ანბანის წიგნი მე ქარმა მომცა,
ქარის ბიბლიით აზრიც გავხედნე,
და ისაიაც თან მახლდა, როცა
ჩემს ოქროს ძროხებს ვაბალახებდი.

კარგია, სთველში, როდესაც გრილა,
 სულს ბერტყდე ქარით, ვით ვაშლის ხეებს,
 სახნისი მზისა პირმოპირული
 როცა მიაპობს მოლურჯო დელეს.

მოისვენებ და სულს მოიბრუნებ,
 არ გტანჯავს ლექსი, ვერ თქვი რომელიც.
 თეთრ ტანსაცმელზე მაშინ იზრუნებ
 და მონატრებულ სტუმარს მოელი.

და ესწავლობ, ესწავლობ გულმოდგინებას —
 არ დაავიწყდეს თეაღს შოთხვი ეგებ.
 გრძნობის მოთოკვით პოებენ შვებას,
 როდესაც ამსხვრევს მძუნობა ნეკნებს.

ვარსკვლავთ სამრეკლო რეკავს მდუმარედ,
 ფოთლები სათლად უნთია ცისკარს.
 ველარ შემოვა სახლში სტუმარი —
 მე არ გავუღებ არავის ჭიშკარს.

ჰა, იგი — ბრიყვი, კეთილი ბედი —
 ბაღს გადაჰყურებს ფანჯრები ფართო.
 თითქოს დაცურავს წითელი გედი,
 ტბაზე დაისი იმგვარად ნათობს.

მიყვარს სიჩუმის ეს ოქროს წუთი,
 ტბაში არყების ლანდი რომ მოჩანს!
 სახურავიდან ჭკის მთელი გუნდი
 ვარსკვლავებისთვის აღავლენს ლოცვას.

ბაღს მიღმა სადღაც ყვავის ძახველი
 და ტოტებს უნთებს შუქი რძიანი,

მღერის ნაზი და ჩუმი ნაღველით
ნაზი გოგონა თეთრკაბიანი.

ნიავე, როგორც ლურჯი არილი
მოშრიანებს და მიმწუხრს მოჰყვება...
ბედო სულელო და საყვარელო,
სიყმაწვილეო გარდისლოყება!

* * *

ვერცხლის გზაო, ნეტავ სადა,
სად მიგყავარ, რას მიქადი?
წმიდა ხუთშაბათის სანთლად
ციოთ ვარსკვლავი გადმოგნათის.

სთქვი, რა მელის — სიხარული,
თუ სიშმაგის მჭონდეს შიში?

თოვლის სუსხი მიყვარს გულით,
ამ სიყვარულს ნუ დამიშლი.

თუ მარხილად მომცემ ცისკარს
და ბზის ტოტის მომცემ აღვირს
მივადგები წმიდა ბჭის კარს,
რომ ვიხილო უფლის სახლი.

* * *

ლ. ი. კაშინას

უცოდველი მკერდი,
მოლისფერი თმა.
აჩყო ტანწერწერო,
რად ჩასცქერი ტბას?

მთვარე შენზე ბოდავს?
ქვიშა შენზე მღერის?
რა სურთ დაღალ-ტოტებს?
მთვარის სავარცხელი?

რაზე გიფიქრია
საიდუმლო მანდე.
ვეტრუი შენს ჩუმ შრიანს
შემოდგომის დამდეგს.

„იყოს შენი ნება,
გეტყვი, — მითხრა კვნესით, —
წუხელ ვარსკვლავებად
აქ ცრემლს ღერიდა მწყემსი.

მთვარე ჩრდილებს ფენდა,
ჯეჯილს შუქი ედგა
და ჩემს შიშველ მუხლებს
ბიჭი მკლავებს ხვევდა.

ფოთლის შრიალს თიფქო,
მისი ოხერაც გაჰყვა:
— მაშ, მშვიდობით გაქცევი
გაზაფხულზე გნახავ.

* * *

ცის ღარაჯო, შენ გაწუხებ,
ლურჯი კარი გამიხსენი —
ანგელოზმა თეთრმა წუხელ
მოიტაცა ჩემი ცხენი.
ღმერთს რად უნდა რამე სხვისა,
მე კი ცხენით ვიყავ კაცი.

მოჭიხენიემ საბრალისად
ვერ გაწყვიტა ოქროს ჯაჭვი.
ვერც ქამანდა გადაიგდო,
ველარც აცხრობს ვერაფერი
და ბალანი ცვივა, თითქოს
მთვარეს ცვივა ოქროს მტვერი.

* * *

თეთრო ქარებო, წარსული ჩემი
გაფანტეთ. როგორც თოვლის ფიფქები.
მინდა, რომ ვიყო უმანკო მრწემი,
ანდა ღიღილოდ გარდავიქმნები.

მე მინდა მწყემსის საყვირის ხმაზე
მოვუკვდე თავს და მოვუკვდე ყველას.
ვარსკვლავთ ეყვანით ყური მაქვს სავსე,
მიმწუხრის თოვლიც ვარსკვლავად ელავს.

ამოა მისი ჟღერა ნარნარი,
ტკივილს რომ ატანს ქარბუქის ფიფქებს.
მინდა ხესავით, თოვლდანაყარი,
მეც სოფლის გზასთან ცალ ფეხზე ვიდგე.

მინდა ცხენების ფრუტუნის ხმაზე
ბუჩქს ჩავეხვიო თვალანაცრემლი.
მთვარის თათებო, მაშ აიტაცეთ
ცაში ვედროთი ნალველი ჩემი.

მე მივატოვე სახლი მშობელი,
 რუსეთის ზეცა თვალშეუდგამი
 და დედის სევდა ჩაუქრობელი —
 სამი არყის ხე — ვარსკვლავი სამი.

ოქროს ბაყაყად გართხმია მთვარე,
 და არ ირხევა მდუმარე წყალი.
 თითქოსდა ვაშლის ყვავილი არი,
 მამაჩემს წვერი უბრწყინავს ჟღალი.

ვერ დაგბრუნდები მე ასე უცებ!
 თოვლში უჩემოდ იმღერებს ქარი.
 ისევ დარაჯობს ჩემს ცისფერ რუსეთს
 ხე ნაკვერჩხლისა, ცალ ფეხზე მდგარი.

ფოთლების წვიმით ვინც არის მთვრალი,
 მისი თვლები ხალისით ყვავის.
 ეს იმიტომ, რომ ის ნაკვერჩხალი
 ოქროსფერია, ვით ჩემი თავი.

ს უ ლ ი ბ ა ნ ი

ტირითა სკორეს სველი ცოცხებით
 ხვეტავს წვიმა და მინდვრებს მიჰყვება.
 ქარო აშარო, ფურთხვას მოჰყევი —
 გაჩენილი ვართ ჩვენ ხულიგნებად.

მიყვარს ტყეების ლურჯი ხანძარი!
 ტყეებს ხარები რატომ არ ჰქვიათ —
 მოაბიჯებენ ფოთლით გამძღარნი
 და ტანს მუხლამდე სკორეთი სვრიან.

აი მწითური ჩემი ჯოგები!

ვინღა უმღერებს მათ ჩემზე კარგად?

მე ვხედავ, ვხედავ, თუ როგორ ლოკავს
კაცის ნაკვალევს ბინდი და ჰკარგავს.

ჯარგვლის რუსეთო, ჩემო რუსეთო!

შენი მესიტყვე ვარ ერთადერთი.

მზეცებზე ნათქვამ ლექსების სევდას

ვკეზავდი პიტნით და რეზედათი.

შუალამეო, მთოვარის სურით

რძედ ამოხაპე არყის ხეები.

თითქოს ვიღაცის დახრჩობა სურდეთ,

სასაფლაოზე წახრილან ჯვრები.

დადის უქმური გულშემზარავი

და ქურდულ ბოლმას ჩვენს ბაღში ისვრის.

მეც ხომ თავხედი ვარ და მპარავი,

თან ცხენის ქურდის მიჩქროლავს სისხლი.

გინახავთ ღამით შუქის ჩახჩახნი?

ეს თეთრი შოთხვი — ყვავილებს ინთებს.

მეც ხომ შემშვენის, როგორც ყაჩაღი,

ცისფერ მინდორში კისტუნით ვიდგე.

აჰ, ეს თმა, როგორც ბუჩქი გადახმა,

ლექსის მონობამ გადამიყოლა.

მე მისჯილი მაქვს გრძნობის კატორღა

და პოემების ვაბრუნებ დოღაბს.

ნუ გეშინია ქარო — იქარე,

ფოთლების ფურთხვით იქროლე ველად.

მეც სიმღერებში ვარ ხულიგანი,

თუმცა პოეტი მქვია სახელად.

ძველი სამყარი — ტყე და ველები
 სდუმან და ალბათ აღსასრულს გრძნობენ...
 წაუტერიათ ყელში ხელები
 ქვაფენილებს და ახრჩობენ სოფელს.

საშინელება მიდამოს უთოვს,
 ტრიალებს ქარში და აღარ გვინდობს.
 სალამი შენდა, დაღუპვის წუთო,
 შენს შესახვედრად მოვდივარ თვითონ!

ჰოი, ქალაქო, რად შეგვეჭიდე,
 რატომ გვარგუნე ხვედრი ამგვარი!
 ეგ ტელეგრაფის ბოძები მინდვრებს
 გულს ჩასობიათ, როგორც ლახვარი.

დაძარღვული აქვს ურჩხულს კუნთები,
 წნულბოგირებზე გადმოვა მჩატედ.
 ჩვენ დიდად მაინც არ შევწუხდებით —
 მიგვარყიეს და დაგვლუპეს აღრეც.

რა ვუყოთ, რომ გულს ნაღველით ავსებს
 მხეცის კანონის სიმღერა მკვლელი!...
 მონადირენიც წრეს კრავენ ასე,
 რომ მოიმწყვდიონ მარწუხში მგელი.

მხეცი გაეკრა მიწას, ვით ლანდი.
 თოფი იჭუხებს ვილაძის ხელში,
 მაგრამ უეცრივ ორფეხა ნადირს
 მგელი ნახტომით ეცემა ყელში.

ო, ჩემო კარგო, სალამი შენდა!
 ვერავინ დაგცემს იოლად დანას.
 შენებრ დევნილი შენსავით ვბედავ
 იქ გავლას, რკინის მტრები რომ დგანან.

მეც შენებრ თვალი ფხიზლად მექნება
და თუმცა ხარობს ნაღარის ცემით —
მტრის სისხლით მიწას მაინც შეღებავს
უკანასკნელი ნახტომი ჩემი.

დაე, დავეცე თოვლიან ველზე
და დავიმარხო, არ მენანება...
შურისძიება რადგანაც შევძელ,
გაღმა ნაპირზე მეტყვიან ქებას.

თარგმნა გიორგი სალუჟავაძე

საქართველოს სახელმწიფო ბიბლიოთეკა

აბაღ სუგუდაძე

აღ. წულუკი და რეპორტაჟი მოძრაობა ბათუმში

ლენინური სკოლის პროფესი-
 ონალი რევოლუციონერის, მარ-
 ქსიზმის პროპაგანდისტისა და თე-
 ორეტიკოსის ალექსანდრე (საშა)
 გრიგოლის ძე წულუკის (1876-
 1905 წ.წ.) ხანმოკლე მოღვაწეო-
 ბაში ნათლად გამოიჩინა ბათუ-
 მის პერიოდი. დიდმა რევოლუცი-
 ონერმა ჩვენს ქალაქში მცირე
 დრო დაჰყო (დაახლოებით წელი-
 წადი და ხუთი თვე), მაგრამ უდ-
 იდესი როლი შეასრულა მარქსის-
 ტულ თეორიაში პროლეტარიატის
 გათვითცნობიერებასა და პოლი-
 ტიკურ შეკავშირებაში, ქალაქის
 პარტიული ორგანიზაციის შექმ-
 ნაში. მან აქვე დაწერა თეორიუ-
 ლი ხასიათის რამდენიმე შესანიშ-
 ნავი ნაშრომი და სტატია, რომ-
 ლებშიც გააშუქა მარქსისტული
 ფილოსოფიის, პოლიტეკონომი-
 სა და ლიტერატურისმცოდნეო-
 ბის საკითხები.

აღ. წულუკი ბათუმში ჩა-

მოვიდა 1900 წლის ივნისში. ეს
 არ იყო შემთხვევითი. პირველი
 მარქსისტული წრე, რომელიც
 1895 წელს შექმნეს ქართველმა
 და რუსმა მარქსისტებმა, 1898
 წელს დაარბია პოლიციამ. ამის
 შემდეგ ქალაქში თითქმის შეწყ-
 და იატაკქვეშა, არალეგალური
 საქმიანობა. ასეთ ვითარებაში მუ-
 შათა მოძრაობის ხელმძღვანელო-
 ბის სადავეები ხელთ იგდეს „მე-
 სამე დასის“ მეუმრავლესებმა,
 რომლებიც უარყოფდნენ პოლი-
 ტიკური ბრძოლის იდეას და
 მთლიანად კულტურულ - საგან-
 მანათლებლო საქმიანობით იუარ-
 გლებოდნენ. ამან საშიშროება
 შეუქმნა მრავალეროვნული და
 მრავალრიცხოვანი პროლეტარუ-
 ლი ქალაქის რევოლუციურ მომა-
 ვალს. ამიტომ რსდმპ თბილისის
 კომიტეტმა თავისი ერთ-ერთი ხე-
 ლმძღვანელი ბათუმს სამუშაოდ
 მოავლინა. სამას აქ უნდა გადაე-

წყვიტა ფრიად მნიშვნელოვანი ამოცანა, კერძოდ, დაედოა მესამედასელი მეუმრავლესეები და ემხილებინა მათი ოპორტუნიტული შეხედულებანი, თავის გარშემო დაერაზმა მუშები, ჩამოეყალიბებინა წრეები და შემდეგ, მათი გაერთიანების ბაზაზე, შეექმნა ჭეშმარიტად რევოლუციური ორგანიზაცია, რომელიც სათავეში ჩაუდგებოდა ბათუმის მშრომელთა ბრძოლას პროგრესისათვის.

ამ დიდი ამოცანის მოგვარება ალ. წულუკიძემ მუშათა ე. წ. საკვირაო სკოლიდან დაიწყო და სავსებით სწორადაც. ჯერ ერთი, აქ მოღვაწეობდნენ მესამედასელები და მათსადამე მუშების თვალწინ მათი შეხედულებების კრიტიკას გაცილებით მეტი ეფექტი ექნებოდა. და მეორეც, ეს სკოლა ქალაქის პროლეტარულ უბანში — ბარცხანაში მდებარეობდა. იქ კი გაცილებით ადვილი იყო მუშათა „ცხოვრების, შრომის პირობების, მასების განწყობილების ფართოდ გაცნობა“, აგრეთვე იმის დადგენა თუ „ვისი მიმხრობა და ჩაბმა შეიძლებოდა ორგანიზაციაში“ (ნ. კ. კრუჰსკაია). სწორედ ამ სკოლაში წაუკითხავს საშას ლექციების ის ციკლი მარქსისტულ პოლიტეკონომიაში, რომელიც 1902 წელს რსდმპ ბათუმის კომიტეტმა, პროპაგანდისტული მიზნით, ცალკე პროკლამაციებად დაბეჭდა არალეგალურ სტამბაში და დღეს ცნობილია პირობითი სახელწოდებით „რსდმპ ბათუმის კო-

მიტეტის მიერ გამოცემული ლექციები“. ამას გვაფიქრებენ ავტორის მსჯელობის მიხედვით, ლოგიკური განვითარება, არამედ განსახილველი საკითხების გამარტივებული გადმოცემაც. ჩანს, ალ. წულუკიძეს საგანგებოდ უზრუნველია, რომ მცირე განათლების მუშებისათვის გასაგებად მოეთხოვო პოლიტეკონომიის ურთულესი საკითხები.

გაკვეთილების შემდეგ აღნიშნულ სკოლაში დამატებით იმართებოდა „ერთგვარი (ე. ი. რევოლუციური შინაარსის — ა. ს.) საუბრები“¹ მუშათა მოძრაობის, კარონალურ საკითხებზე, რომლის ინიციატორი ალ. წულუკიძე იყო. ცხადია, საშას ლექციებმა და საუბრებმა მებრძოლი სულისკვეთება შეიტანეს საკვირაო სკოლის ცხოვრებაში და დააჩქარეს რევოლუციურ-მარქსისტულ თეორიაში მუშათა გათვითცნობიერება. ამიტომაც იყო, რომ ბარცხანის უბნის ჟანდარმი, რომელიც ფართულად თვალს ადევნებდა სკოლის საქმიანობას, თავის პატაკში აღნიშნავდა: „ეს საკვირაო კი არა, რევოლუციური სკოლა არისო“.² მშრომელთა გათვითცნობიერებისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა აგრეთვე ბიბლიოთეკის

1. დ. კლდიაშვილი, ჩემი ცხოვრების გზაზე. იხ. მოთხრობები და პიესები, თბილისი, 1974, გვ. 779

2. ბათუმის რევოლუციური მუზეუმის არქივი, ფ. 5, ს. 10, ფურც. 9.

გახსნას, რაც 1901 წლის გაზაფხულზე განახორციელეს ალ. წულუკიძემ და ფ. მახარაძემ. იგი მდებარეობდა დღევანდელი პიონერთა პარკის მიდამოებში და, თანამედროვეთა სიტყვით, „მუდამ სავსე იყო მკითხველი ხალხით“. ის რევოლუციური საუბრები, რომლებიც საკვირაო სკოლაში იმართებოდა ვაკეეთილების შემდეგ, საშას აქაც გაუგრძელებია. მართალია, საჯაროდ და ისიც ბიბლიოთეკაში, სადაც „ათასი ჯურის ხალხი ირეოდა“, ეს რამდენადმე სარისკოც იყო, მაგრამ ლიტერატურულ და პოლიტიკურ თემებზე ან წაკითხული წიგნების გარშემო ჩატარებული საუბრები. თავისი შედეგებით, გაწეულ შრომას უხვად ანაზღაურებდა.

სხვათაშორის, აღნიშნული ბიბლიოთეკის წიგნადი ფონდის გაზრდას ალ. წულუკიძე ფიქრობდა ამხანაგობა „ცოდნის“ საგამომცემლო საქმიანობის გაფართოების ბაზაზეც. ეს საზოგადოება, 1899 წელს დააარსეს მესამე დასის ინტელიგენტებმა და მიზნად ისახავდა თვითგანვითარებისათვის საჭირო ე. წ. იაფფასიანი წიგნების გამოცემას. ბათუმში ჩამოსვლისთანავე საშა გახდა „ცოდნის“ წევრი, ესწრებოდა მის კრებებს და მხურვალედ მონაწილეობდა საგამომცემლო საკითხების გარკვევაში. სწორედ საშას რჩევით დაბეჭდა „ცოდნამ“ ეგ. ნინოშვილის მოთხრობა „ქრისტიანე“, რუბაკინის ნაშრომი „ბუნების საოცარი

მოვლენები“, ბიკოვის გამოცემა „ამბები ინგლისის ისტორიიდან“ და სხვ.

კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობის პარალელურად ალ. წულუკიძე იღვწოდა ბათუმის პროლეტარიატის ორგანიზაციული შეკავშირებისათვის. სკოლის მოწინავე და სანდო მსმენელების მეშვეობით იგი დაუკავშირდა როტშილდის, მანთაშევისა და სიდერიდის მსხვილი საწარმოების მუშებს და შეუდგა არსებული წყობილების წინააღმდეგ ბრძოლისათვის მათ მომზადებას. არსებითად ეს იყო პრობაგანდიდან მასობრივ-პოლიტიკურ აგიტაციაზე გადასვლის დასაწყისი, რითაც ბათუმის პროლეტარული მოძრაობა განვითარების ახალ უფრო მაღალ საფეხურზე აღიორა.

ალ. წულუკიძის პრაქტიკული საქმიანობიდან აღსანიშნავია წრეობრივი მუშაობის გაჩაღება. უკვე 1901 წლის ზაფხულში როტშილდის ქარხანაში შეიქმნა მუშათა პირველი არალეგალური წრე, რომელშიც ცხრა კაცი ერთიანდებოდა.³ მალე ასეთივე წრეები ჩამოყალიბდა გოროდოკსა და მანთაშევის ქარხანაშიც.⁴ ამან დააჩქარა მუშათა ორგანიზაციული დარაზმვა და არსებული წყობილების წინააღმდეგ ბრძოლის გააქტივება. ქუთაისის გუბერნიის ყა-

3 სცსა, ფ. 102, ს. 5, ფურც. 31.

4 მღისფა, ფ. 8, ს. 16, ფურც. 223-235.

ნდარმა განყოფილების უფრო-
სი 1901 წლის ნოემბერში აღნიშ-
ნავდა: „უკანასკნელ ხანს შეიმჩ-
ნევა ბათუმის მუშების პოლიტი-
კური გამოცოცხლება. აგენტუ-
რის ცნობით ისინი ხშირად იკრი-
ბებიან თბილისელი ინტელიგენ-
ტის თავად ალექსანდრე გიგოს ძე
წულუკიძის ბინაში და მსჯელო-
ბენ არსებული წყობილების წინა-
აღმდეგ ბრძოლის გზებსა და სა-
შუალებებზე. 1901 წლის ზაფხუ-
ლსა და შემოდგომაზე როტშილ-
დისა და მანთაშევის საწარმოებში
მომხდარი არეულობა ამ მავნე
საობრების უშუალო ნაყოფია“.⁵

წრეების შექმნა იყო მნიშვნელ-
ოვანი ნაბიჯი ბათუმის რევოლუ-
ციური ორგანიზაციის გაფორმე-
ბისაკენ. სამწუხაროდ, ეს დამა-
ვირგვინებელი აქტი ვერ განხორ-
ციელდა თვით ალ. წულუკიძის
მძიმე ოჯახური პირობების გამო.
ამ იროს სისტემატურად ავად-
ყოფილად მისი მეუღლე, რომე-
ლიც ვერ იტანდა ბათუმის ჰავას
და თავის ტკივილებს უჩიოდა.
ამას დაერთო დიდი მწუხარება
(ორი მკირეწლოვანი ბავშვის გა-
რდაცვალება), რამაც უარყოფი-
თად იმოქმედა სამას სულიერ
მდგომარეობაზე. იგი ლოგინად
ჩაიკრდა და რამდენიმე ხნით ჩა-
მომორდა კიდეც პრაქტიკულ სა-
ქმიანობას. მაშინ რსდმპ თბილი-
სის კომიტეტმა ბათუმში გამოგ-
ზავნა გ. ჩხეიძე. მას, დროებით

მაინც, საშა უნდა შეეცავლა, მაგ-
რამ მეუმრავლესეების წინააღმ-
დეგობის გამო საქმეს თანაგრე-
მოება და მალე უკანვე დააბრუნე-
და. ბათუმის რევოლუციური ორ-
განიზაციის მომავალს საფრთხე
დაემუქრა. ამიტომ კომიტეტმა,
ნოემბრის შუა რიცხვებში, აქ მო-
ავლინა იოსებ ჯულაშვილი, რო-
მელმაც მარჯვედ გამოიყენა უფ-
როსი მეგობრის დიდი მუშაობის
შედეგები, თავის მხრივაც მოკლე
დროში ჩამოაყალიბა მუშათა 11-
მდე წრე და მათი წარმომადგენ-
ლების არალეგალურ კონფერენ-
ციაზე 1901 წლის 31 დეკემბერს
გააფორმა კიდეც რსდმპ ბათუმის
ორგანიზაცია.

საგულისხმოა, რომ თავის მოლ-
ვაწეობაში ალ. წულუკიძე ბათუ-
მით არ იფარგლებოდა და ხშირად
მიემგზავრებოდა საქართველოს
სხვა ქალაქებშიც. ილია ბახტაძე
ადასტურებს, რომ „ალექსანდრე
წულუკიძე იმ პერიოდშიც, როდ-
ესაც მსახურობდა ბათუმში... ხში-
რად დადიოდა თბილისში, ბაქო-
ში, ქუთაისში, ხონში და... აქ მო-
წინავე ახალგაზრდებიდან, ინტე-
ლიგენტებიდან, მუშებიდან, ნოქ-
რებიდან აყალიბებდა ვიწრო არა-
ლეგალურ წრეებს“.⁶ ცხადია,
ასეთ მუშაობას სათანადო შედეგი
უნდა გამოეღო და გამოიღო კი-
დეც. ვ. ძიძიგურის სიტყვით
„ხონის საოსტატო სემინარიის
მოსწავლეთა გაფიცვები, კერძოდ

5 სესა, ფ. 157, ს. 52, ფურც. 18.

6 მლისთა, ფ. 8, ს. 4, ფურც. 263.

1901 წლის გაფიცვა, ერთ-ერთი შედეგი იყო იმ არალეგალური მიუშაობისა, რასაც ხონსა და მის მიდამოებში აწარმოებდა ჯგუფი საშა წულუკიძის მეთაურობით.⁷

ალ. წულუკიძე უშუალოდ ხელმძღვანელობდა არალეგალური ლიტერატურის გაგზავნას ბათუმთან საქართველოს სამრეწველო ცენტრებსა და რაიონებში. ილ. ზახტაძე წერდა: „სპეციალური დავალებით ბათუმში ჩავედი, ვინახულე ალექსანდრე წულუკიძე და იქიდან მასწავლებლებში, მოსწავლე ახალგაზრდობაში, მუშებში და გლეხებში გასავრცელებლად ხონში ჩამოვიტანე სხვადასხვა შინაარსის პროკლამაციები... რომლებიც ხონში და მის მახლობელ სოფლებში კუხში, გუბში, ჭიხაიში, მათხოჯში, ღანბოში, ჩეტიტოში და სხვაგან გავავრცელე“.⁸

ალ. წულუკიძის რევოლუციური მოღვაწეობა ბათუმში და მის ფარგლებს გარეთ შეუმჩნეველი არ დარჩა ხელისუფლებას. ჟანდარმერიაში, ზედიზედ რამდენჯერმე, „გაჩხრიკა და ააფორიაქა“ მისი ბინა. მაგრამ იშვიათი კონსპირაციის გამო საექვო ვერაფერი უნახა.

ბათუმში ალ. წულუკიძის მოღვაწეობიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია მეცნიერულ-მემოქმედებითი საქმიანობა, სწორედ აქ

დაწერა საშამ შესანიშნავი ნაშრომი „ოცნება და სინამდვილე“, რომელიც შემდეგ ახალი მაქციალი ბით შეაგრო და 1903 წელს კიევის იში ცალკე წიგნად გამოსცა. ამ ნაშრომს უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ნაროდნიკობის მხილება-დასამარებისათვის. მართალია, ვ. ი. ლენინმა ჯერ კიდევ 90-იან წლებში დაასრულა მისი იდეური განადგურება, მაგრამ ობიექტური მიზეზების — საქართველოს სოციალ-ეკონომიური ცხოვრების ჩამორჩენილობის გამო ჩვენში იგი ბოლომდე მიყვანილი არ იყო. სწორედ ეს მისია იკისრა ალ. წულუკიძემ, რომელმაც აღნიშნული ნაშრომით, ქართულ სინამდვილეში, საბოლოოდ უკუაგდო ნაროდნიკული სოციოლოგია და მით დააჩქარა მარქსისტული ფილოსოფიის დამკვიდრება.

ბათუმში ყოფნისას ალ. წულუკიძე დაწერა სტატია „ნაციონალიზმი და სოციალიზმი“, რომელიც გაზ. „ბრძოლის“ 1901 წლის ნოემბერ-დეკემბრის ნომრებში გამოქვეყნდა. შეიძლება ითქვას, რომ იგი იყო პირველი პროგრამული, ჭეშმარიტად მარქსისტული დეკლარაცია,⁹ რომელმაც განმათავისუფლებელი მოძრაობის დასკვნით, ე. წ. პროლეტარულ ეტაპზე ამიერკავკასიელ რევოლუციონერებს მისცა სრული პასუხი ეროვნული საკითხის ადგილსა და

7 ვ. ძიძიგური, მასწავლებლის მოგონებანი, თბ., 1957, გვ. 32.

8 მლისვა, ფ. 8, ს. 4, ფურც. 263.

9 იხ. კრებული, ალექსანდრე წულუკიძე — რევოლუციონერი, მოაზროვნე, თბ., 1975, გვ. 106.

როლზე, პროლეტარიატის სოციალურ ბრძოლასთან მის დამოკიდებულებაზე. თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ მე-20 საუკუნის დამდეგისათვის ამ საკითხებზე ლენინიზმის იდეოლოგიისა და პოლიტიკის გამომუშავება ჯერ კიდევ არ იყო დასრულებული, ხოლო მარქსის და ენგელსის შეხედულებანი მეორე ინტერნაციონალის ლიდერებს დავიწყებული ჰქონდათ,¹⁰ მაშინ აღნიშნული სტატიის მნიშვნელობა რევოლუციური სოციალ-დემოკრატიისათვის კიდევ უფრო ცხადი გახდება.

1900 წლის 13 აგვისტოს ალ. წულუკიძემ გაზ. „კვალში“ დაბეჭდა წერილი „ახირებული პრეტენზია“, რომელშიც მკაცრად გააკრიტიკა ვულგარული პოლიტიკური ეკონომიის ქართველ მიმდევართა შეხედულებანი და ამხილა მათი იდეური უმეცრება. ამით საშა ქართულ პუბლიცისტიკაში მარქსისტული პოლიტეკონომიის საფუძვლების პროპაგანდასაც ეწეოდა. ამ თვალსაზრისით ასევე საინტერესო იყო ბათუმში დაწერილი მისი „რსდმპ ბათუმის კომიტეტის მიერ გამოცემული ფურცლებიც“. ამან და განსაკუთრებით მოგვიანებით, 1904 წელს, გამოქვეყნებულმა საყურადღებო ნაშრომმა „ნაწყვეტები პოლიტიკური ეკონომიიდან“, რომელიც

არსებითად იყო პირველი ქართული მეცნიერულ - პოპულარული დამხმარე სახელმძღვანელო ნაშრომი დესი როლი შეასრულეს ჩვენში მარქსისტული პოლიტეკონომიის დამკვიდრებაში.

ალ. წულუკიძე, როგორც ცნობილია, ნაყოფიერად მუშაობდა ლიტერატურისმცოდნეობის საკითხებზეც და შესანიშნავი წერილით „ახალი ტიპი ჩვენს ცხოვრებაში“ საქართველოში მარქსისტული ლიტერატურული კრიტიკის ერთ-ერთი ფუძემდებელი გახდა. ამ მხრივ იგი ბათუმშიც მუშაობდა. სწორედ აქ დაწერა საშამ ფელეტონი „მკითხველის შენიშვნები“, რომელიც 1900 წლის 19 დეკემბერს გაზ. „ნოვოე ობოზრენიეში“ გამოქვეყნდა. ამ სტატიაში მან განიხილა და ყოველმხრივ გააანალიზა დ. კლდიაშვილის შესანიშნავი მოთხრობა „ქამუშაძის გაჭირვება“, რითაც კიდევ უფრო განამტკიცა მარქსიზმის პოზიციები ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში.

ბათუმში ყოფნისას ალ. წულუკიძე აქტიურად მონაწილეობდა ქალაქის თვითმმართველობის საქმიანობაშიც,¹¹ რის შესახებაც, სხვადასხვა საკითხთან დაკავშირ-

10. პრ. რატიაი, ალ. წულუკიძე როგორც მოაზროვნე. ჟურნ. „მნათობი“, № 9, 1976, გვ. 167.

11 ალ. წულუკიძე მკაცრად აკრიტიკებდა თვითმმართველობასთან დაკავშირებული ქართველი ინტელიგენტების ბურჟუაზიულ შეხედულებებს, რის შესახებაც საინტერესო ცნობებს გვაწვდის დ. კლდიაშვილი (მისი, ჩემი ცხოვრების გზაზე, გვ. 725-726).

ეებით, რუსულ პრესაში ხუთი სა-
ინტერესო წერილი დაბეჭდა.¹²

1901 წლის შუა ნოემბერში ალ.
წულუკიძე ქუთაისს გადავიდა,
მავრამ ბათუმის რევოლუციურ
მოძრაობასთან კავშირი მაინც არ
გაუწყვეტია. როგორც რსდმკ კავ-
კასიის კავშირის კომიტეტის წევ-
რი და ერთ-ერთი ხელმძღვანელი,
იგი 1903-1905 წლებში ხშირად
ჩამოდიოდა ბათუმში შინაპარტი-
ული ბრძოლის საკითხებთან და-
კავშირებით. ამ დროს იგი აწყო-
ბდა დისკუსიებს მენშევიკების წი-

ნაღმდეგ და განუმარტავდა მათ
სებს ბოლშევიკების პრეტენზიას
განამტკიცებდა ბათუმის კომიტეტის
ორგანიზაციულ სტრუქტურა-
ს, მონაწილეობდა ბოლშევიკთა
არაღვალური სტამბის შექმნა-
სა და საგამომცემლო საქმიანო-
ბაში.

ბათუმში ალ. წულუკიძის პრა-
ქტიკული და თეორიული მოღვა-
წეობა საინტერესო ფურცელია
ჩვენი ქალაქის რევოლუციური
მოძრაობის სახელოვან მათიანეში.

¹² ალ. წულუკიძე, თხზულებანი, თბ.,
1967, გვ. 369-382.

პროფ. ალ. ჩავჭავჭავაძე

ავტორისა და პერსონაჟის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხისათვის

ავტორისა და პერსონაჟის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხს მრავალი ასპექტი აქვს. ამჟამად ჩვენ მხოლოდ ამ პრობლემის ერთი მხარე გვაინტერესებს, რომლის ფორმულირება ასე შეიძლება: ნაწარმოების ზოგიერთი პერსონაჟი არ ემორჩილება ავტორს, ეუბრება მას და ზოგჯერ ისეთ რამეს ჩიბდენს, რასაც არ მოელოდა თვითონ მწერალი. ამის საილუსტრაციოდ ასახელებენ ალ. პუშკინსა და ლ. ტოლსტოის მაგალითებს. ერთხელ ლ. ტოლსტოის უსაყვედურეს, რომ იგი ერთობ მკაცრად მოეპყრო ანა კარენინას ამაზე დიდმა მწერალმა უპასუხა: ეს აზრი მე მაგონებს ერთ შემთხვევას. ერთხელ პუშკინმა უთხრა თავის მეგობარს: წარმოიდგინეთ, რა ოინი მიყო ტატიანამ: გათხოვ-

და! ამას მე მისგან არ მოველოდი. ლ. ტოლსტოი განაგრძობს: ასევე შემძლია ვთქვა ანა კარენინას შესახებ. საერთოდ ჩემი გმირი კაცები და ქალები ზოგჯერ ოინებს მიწყობენ, აკეთებენ იმას, რაც უნდა გააკეთონ ნამდვილ ცხოვრებაში და როგორც ხდება ცხოვრებაში, და არა იმას, რაც მე მსურს.¹ მეტად საგულისხმო აზრია. ანალოგიური მაგალითები სხვა მწერლებთანაც გვხვდება. აქ გასაკვირია არა ის, რომ პერსონაჟი თავისებურად იქცევა, არამედ ის, რომ მისი მოქმედება უპირისპირდება ავტორის წინასწარ ნააზრეს.

ცნობილია, რომ აკაკი წერეთელს სურდა ბაში-აჩუკს ხმლით

1 А. Цейтлин — Труд писателя. 1962, стр. 336-337.

თავი მოეკვეთა ქვეყნის მოღალატე სეიმონ მაყაშვილისათვის. წარმოვიდგინოთ, რომ ბაში-აჟუკი მიიჭრა ს. მაყაშვილთან, მაგრამ ხმლის მოქნევის ნაცვლად გადაკოცნა, ე. ი. იმოქმედა აჯაკის სურვილის საწინააღმდეგოდ, არ დაემორჩილა ავტორს.

კიდევ მოვიტანთ მსგავს ფაქტებს.

სხვა ადგილას ლ. ტოლსტოი ამბობს ანა კარენინას შესახებ: იგი სასტუმროში დაბინავდა არა იმ სართულზე, რომელიც მე მსურდა. ამან კი რომანის ადგილების გადაჯგუფება გამოიწვიაო.

სოციალისტური რეალიზმის ფუძემდებელი მაქსიმ გორკი წერს: „მიმაჩნია, რომ მოქმედ პირობებს არ შეიძლება უკარნახო, თუ როგორ უნდა მოიქცნენ ისინი, თვით ულ მათგანს აქვს მოქმედების თავისი ბიოლოგიური და სოციალური ლოგიკა, თავისი ნებისყოფა. ამ ღირსებით იღებს მათ ავტორი სინამდვილისაგან, როგორც თავის მასალას“.² აი, რას ამბობს ილია ერენბურგი: ნაწარმოების წერის პროცესში, დადგება ისეთი მომენტი, როდესაც ავტორს ბევრი რამის შეცვლა მოუხდება და თურმე იმიტომ, რომ „მოცემული გმირის მოქმედებაში ბევრი რამ არასწორი აღმოჩნდება. გმირები ეწინააღმ-

დეგებიან ავტორს, მის გეგმას, მის ნებას“.³ ერენბურგი ხშირად ვხვდებით კითხს. ჩვენ კიდევ მოვიტანთ ერთ ამონაწერს: „ახალგაზრდა ავტორებისაგან საკმაოდ ბევრ ხელნაწერს ვღებულობ, ისინი მეკითხებიან, როგორ ვწეროთო. მე მათ ვუბრუნებ, ბევრი იკითხონ, მაგრამ არა იმდენად ლიტერატურა ლიტერატურის შესახებ, რამდენადაც თვითონ ლიტერატურა. ამასთანავე, ნუ დაივიწყებენ მთავარს, — ხელოვნების კანონებს. ხელოვნებაში დაუშვებელია გმირის ძალდატანებობითი დამორჩილება, ავტორის თვითნებობა. ეს არღვევს ცხოვრებისა და ხელოვნების სიმართლეს“.⁴

ზოგჯერ პერსონაჟი მართლაც ისეთ რამეს აკეთებს, რასაც ავტორი არ მოელოდა. ამით თვითონ ავტორი რჩება გაკვირვებული და მკითხველის გაკვირვებაც ბუნებრივია. ზოგიერთი კრიტიკოსი ასეთ მოვლენას ეძახის პერსონაჟის აჯანყებას, „ბუნტს“ ავტორის წინააღმდეგ.

არცერთ ავტორს არ შეუწყვეტია წერა და არ შეუჩერებია პერსონაჟთა მოქმედება. თვითონ ნაწარმოებებს, „ანა კარენინას“

3. И. Эренбург — «Главное — страсть». «Вопросы литературы», № 4, 1969, гл. 138, ხაზგასმა ჩემია, ა. ჩ.

4. И. Эренбург — О природе искусства. «Вопросы литературы», 1960, № 1, гл. 168. ხაზგასმა ჩემია, ა. ჩ.

2 მ. გორკი, საუბარი ახალგაზრდებთან, 1967, გვ. 282, ხაზგასმა ჩემია, ა. ჩ.

და „ევგენი ონეგინის“ კანონიკურ ტექსტებს არ ამჩნევია პერსონაჟთა აჯანყების კვალი. ამიტომ ზოგიერთი კრიტიკოსი იმასაც ამბობს, რომ ავტორებმა იხუმრეს და მას სერიოზულად არც კი უნდა მოვეყიდოთო.

სწორედ ამის მიზეზი იყო ის, რომ ზოგიერთმა კრიტიკოსმა და მწერალმა გაამასხრა „ბუნტის“ თეორია. მოვიტანთ ამის რამდენიმე მაგალითს. ამ თეორიის კრიტიკის ანარეკლი მოჩანს ბ. მახვილაძის პატარა იუმორისტულ მოთხრობაში „თათე და მათე“ („ნიანგი“, 1964, № 15).

„დავიწყე მოთხრობის წერა და სწორედ მაშინ, როცა ვაქმა გადაწყვიტა, როგორმე დაედწია თავი ცოლის კლანჭებისაგან, ვიღაცამ დააკაკუნა კარზე... გაიღო კარი და შემოვიდა უნაზესი მომხიბლავი არსება, რომელიც პირდაპირ საწერი მაგიდისაკენ წამოვიდა.

— ვინ ხარო? — ხმის კანკალით უკითხე.

— თქვენი მოთხრობის გმირი.

— კი, მაგრამ თქვენ ჯერ არ უნდა გამოჩენილიყავით!

— რატომ?

— იმიტომ, რომ ჯერ მე თქვენ უნდა გეძებოთ ცაში, კლდეში, ღრეში.

— რად უნდა მეძებოთ, აქ არა ვარ?

ამის შემდეგ მე არაფერი დამრჩა, გარდა იმისა, რომ გავეყოლოდი, და გავყევი. ახლა ჩვენ მივ-

დივართ, ჯერ არ ვიცი სად, მაგრამ დიდია ქვეყანა“.

როგორც ვხედავთ, ავტორმა მმართველია მოქმედი პირი, რომელიც ავტორის ჩანაფიქრის საპირისპიროდ მოქმედებს და მას თავზე ახვევს თავის ნებისყოფას, მწერალი მიჰყავს თავის ჭკუაზე. ამ მოვლენას მოხდენილად დასცინა პოლონელმა მწერალმა ირენა ტომსკაიამაც თავის მოთხრობაში „ჩემი ემა“, რომლის ქართული თარგმანი დაიბეჭდა „ლიტერატურულ გაზეთში“ (1959, № 11).

ი. ტომსკაია წერს: „წინასწარ მოვიფიქრებდი ხოლმე ყველაფერს, თვით უმცირეს დეტალზემდე. მე ვადგენდი მომავალი ნაწარმოების გმირთა სიას. განუსაზღვრავდი ხოლმე ყოველ გმირს თავის ბიოგრაფიას და შეეუფებდი ანექტას. შემდეგ ამ ადამიანებს ავამოქმედებდი, ვალაპარაკებდი მათ ჩემს მიერ წინასწარ მოფიქრებულ სიტყვებს, ვაიძულებდი ევლოთ ჩემს მიერ ნაჩვენები გზით. ამგვარად დაწერილ მოთხრობებს რედაქტორები მაინც არ მიბეჭდავდენ, გმირებს მიწუნებდნენ, ყალბი და მუყაოდან გამოჭრილი არიანო. არ უთმობდი და იყო გამუდმებული დავა... მაგრამ მეშველა, 1959 წლის 15 დეკემბერს „ტრიბუნა ლიტერატურაში“ დაიბეჭდა ინტერვიუ ილია ერენბურგთან. ამ ინტერვიუმ თვალები ამიხილა. აქ ი. ერენბურგი გარკვევით ამბობს: „ნაწა-

კმოების პერსონაჟებს მიეცეთ თავისუფლება, იცხოვრონ საკუთარი ცხოვრებით, ავტორის ნებისა და სურვილისაგან დამოუკიდებლად. ავტორს არა აქვს უფლება, განაგებდეს მათ ბედს“. ახლა ვიცი თუ როგორ მოვეპყრა მოქმედ პირებს და შევუდექი ნოველის წერას კულტურის აქტიურ მუშაზე. მალე დავწერე ნოველა. გამოვიყვანე ასეთი მუშაკი და სახელად დავარქვი ადამი. სახელის მეტი მისთვის არაფერი მიმიცია. რაც შეეხება დანარჩენს „დაე, ადამმა თვითონ იმოქმედოს“. ავტორი გადმოგცემს ნოველის დაწერის ეტაპებს: „ადამი წავიდა მოხსენების წასაკითხავად და როგორც იქნა იმ ქალაქში ჩავიდა“. — აქ შევწყვიტე წერა, იმის მოლოდინში, თუ რას ჩაიდენს ადამი, როგორი იქნება მისი შემდგომი ნაბიჯები. მისი ადამი და მე უკან მიყვებით. უცბად ადამმა მოისურვა „წასულიყო რესტორანში. მოითხოვა საუზმე და არაფერი. მე ეს არ მომეწონა. მაგრამ რა უნდა მექნა: პერსონაჟს ჩემს სურვილს თავზე ხომ ვერ მოვახვევდი...

— ჩემო ადამ, — ვეუბნები მას, — იქნებ იქმარო არ დაგავიწყდეს, რომ ერთი საათის შემდეგ მოხსენება უნდა წაიკითხო.

— მომწყდი თავიდან — მიყვირა ადამმა. — მე თვითონ ვიცი როგორ უნდა მოვიქცე“. ავტორს არ დაუჯერა პერსონაჟმა, მაგრად დათვრა და კლუბში მივიდა, ტრა-

ბუნაზე ძლივს ავიდა, მაგრამ ვერაფერი თქვა გარდა იმისა, რომ დაიძახა „ყიუილიყო“. „სირცხვისაგან თავზარი დამეცა, ხალხი აღშფოთდა და ადამი სამარცხვინოდ გააძევეს კლუბიდან“. მოთხრობა ასე დავამთავრე, გადავწერე და მაგიდაზე მიდევს. „საინტერესოა მოეწონება იგი ერენბურგს თუ არა“. ნოველა მაინც არ დაუბეჭდეს, დაუწუნეს პოლიტიკურად: დაცინვააო. „მაგრამ მე ფარხმალს არ დავყრი, მე ვიბრძოლებ იმისათვის, რათა ლიტერატურულ პერსონაჟებს თავისუფალი მოქმედების ნება მიეცეთ! გაუმარჯოს თავისუფლებას!“

მოთხრობა ნიჭიერად არის დაწერილი, იგი მოხდენილად დასცინის უკიდურესობამდე მიყვანილ „ბუნტის“ თეორიას. მწერლობა რომ მეტი არაფერი იყოს, ვიდრე მწერლის დაქვემდებარება პერსონაჟის სურვილებისადმი, მაშინ მწერლის კალამს ფოტოგრაფის აპარატი შესცვლიდა: მიყვირებდა პერსონაჟს, გადაიღე მისი მოქმედებები და მზად იქნება კინოსურათიც, სპექტაკლიც და რომანიც. მწერლობა ასე უბრალო და მარტივი საქმე არ არის. იგი მოვლენების ღრმა ტიპიური განზოგადებაა, პერსონაჟი შემოქმედებითი ანალიზ-სინთეზის შედეგია და არა ფოტოგრაფიული სურათი.

მარქსიზმ-ლენინიზმის მიხედვით, ხელოვნებაში გადამწყვეტია არა სახეებითაზროვნება, არამედ ავტორის

აზროვნება სახეების
საშუალებით. თუ ავტორი
მხოლოდ პერსონაჟს მიჰყვა და
თავისი როლი მხოლოდ რეგი-
სტრატორის ფუნქციამდე და-
იყვანა, მაშინ მწერლის აქტი-
ური როლი სულ გაუქმდება და
გამოითიშება მისი მსოფლმხე-
დველობა შემოქმედების პროცე-
სიდან. მწერლის იდეებისა და
მსოფლმხედველობისაგან დაც-
ლილი ნაწარმოები ვერასოდეს
ვერ გახდება მასების სულიერი
აღზრდის საშუალება. ყველა
მწერალი არ ემხრობა „ბუნტის“
თეორიას, ე. ი. გადაჭარბებულ
მნიშვნელობას არ აძლევს პერსო-
ნაჟის „თავისუფლებას“. ერთხელ
ალბერტო მორავიას ჰკითხეს: „თუ
გქონიათ შემთხვევა, რომ გმირე-
ბი თავს აღწევდნენ თქვენს კონტ-
როლს?“ ამ შეკითხვას მწერალმა
ასე უპასუხა: „ამას ადგილი არ
ჰქონია ჩემს წიგნებში. თუ გმი-
რი თავს აღწევს კონტ-
როლს, ეს იმის უტყუარ
ნიშანია, რომ მიგო-
ტოვა შთავგონებამ. მაშა-
სადამე, უნდა შეჩერდე“.⁵

აქ გამოთქმული აზრი ხელოვნების საყოველთაო კანონია. ყვე-
ლა მწერალი არსებითად ამ კანონს
ახორციელებს.

ამასთან არ უნდა დაგვავიწყდეს.
მწერალი როცა ქმნის რომელიმე
პერსონაჟს, აძლევს მას გარკვეულ

ხასიათს, ე. ი. აყალიბებს მის
რიტად ნიშანთვისებებს. მაგალი-
თად, ოთარაანთ ქვრივის, ოთ-
გორც ხასიათის, ძირითადი არსე-
ბითი ნიშნებია: შრომის სიყვარუ-
ლი, სამართლიანობა, პირდაპი-
რობა, ოჯახის ერთგულება, ძლიე-
რი დედაშვილური სიყვარული.
სხვებისადმი დახმარება და სხვ.
ავტორმა ამ პერსონაჟს ისეთი არ-
აფერი არ უნდა გააქეთებინოს,
რაც მისი ხასიათისაგან არ გამომ-
დინარეობს. ოთარაანთ ქვრივი თა-
ვისი ხასიათის შესაბამისად უნდა
მოქმედებდეს. მწერლის ოსტატო-
ბა სწორედ ის არის, რომ პერ-
სონაჟი ისე ამოქმედდეს, მკობ-
ველს ეგონოს: პერსონაჟი ასე
მოქმედებს არა ავტორის, არამედ
თავისი ნება-სურვილით. ერთი
მხრივ, ეს საკითხი თითქმის ასე
ესმის მკვლევარ ა. ცეიტლინს.
მაგრამ მეორე მხრივ, გაკვირვებას
იწვევს მისი დასკვნა: „პერსონა-
ჟის ჯანყი ავტორის წინააღმდეგ
ძალზე ნაყოფიერი მოვლენაა:
იგი ხელს უშლის ხელოვანის დე-
სპოტიზმს“ (იხ. დასახელებული
წიგნი გვ. 339). ჩვენი აზრით,
სწორედ აქ შეიძლება აღმოცენ-
დეს კონფლიქტი პერსონაჟსა და
ავტორს შორის. ეგების პუშკინმა
და ტოლსტოიმ ისეთი რამე მოა-
წერეს პერსონაჟებს, რაც არ გა-
მომდინარეობდა მათი ხასიათისა-
გან. მართლაც, ცნობილია, რომ
ლ. ტოლსტოიმ თავიდან ისეთი
პერსპექტივა დაუსახა ნატანასა
და ნეხლუდოვს („ადღგომა“), რომ

⁵ А. Моравиа — Воображение ро-
маниста. «Вопросы литературы»,
1964, № 9, გვ. 78, ხაზგასმა ჩემია—ა. ჩ.

ისინი უნდა შეუღლებულიყვნენ და ღონდონში დასახლებულიყვნენ. როგორც ჩანს, ამგვარ გადაწყვეტილებას „არ დამეორჩილენ“ პერსონაჟები და წინააღმდეგობა გაუწიეს ავტორის პირველ ჩანაფიქრს: ნატაშა არ მისთხოვდა ნეხლუდოვს. მრავალი მასალით მტკიცდება, რომ ყოველი ნიჭიერი მწერალი იმას ცდილობს, ზუსტად შეაფასოს პერსონაჟის მოქმედება და მას ისეთი ნაბიჯი გადაადგმევინოს, რომელიც მისი ხასიათისაგან გამომდინარეობს.

ამის ბრწყინვალე მაგალითია ეჟა-ფშაველას დამოკიდებულება ჯოყოლასა და ალაზას მოქმედებისადმი.

როგორც პოემიდან არის ცნობილი, თემა შეიპყრო ზვიადაური, წაიყვანა და დარღას საფლავზე დაკლა. ზვიადაური არ გატყდა და სულ იძახდა „ძალა იყოს თქვენი მკვდრისადაო“.

ზვიადაურის ამ გმირულმა ქცევამ მოხიბლა ჯოყოლას ცოლი ალაზა:

და ამ სურათის მნახელი
ერთი დიაცი ბნდებოდა,
ცრემლებს ჰმალავდა ლამაზი,
ხაოხზე უყანა დგებოდა.
მიშველებასა ჰლაშობდა:

„ნუ ჰკლავთ!“ ეძახის გულიო,
ფიქრობდა ბრახმორეული:
ნეტავი მომცა ცუდოო,
ნეტავი ნებას მაძლევდეს
დედაკაცობის რჯულოო,
რომ ეგ ვაცოცხლო, სხვას ყველას
გაფადრთხოზინო სულიო.

ალაზას ბევრი ამბავი გადმოვიდა და აღელვებული მივიდა. ჯოყოლამ ეს შეამჩნია და ჰკითხა, რატომ ტირიო. ალაზამ ასე უპასუხა:

რა დავიმალო ჯოყოლაე,
ან რაღ შემრისხაე თქმისადა?
...ცრემლები შემიწირია
იმ შენის მეგობრისადა.
ძლიერ შემბრალდა ბეჩაე,
რომ უცხოეთში კვდებოდა,
არც ნათესავი, არც მოძმე,
რომ ეისმე შებრალებოდა!
მაგრამ როს ჰკლულენ ხანჯრითა,
ოღნავც არა ჰკრთებოდა.
იქნებ შენც ვცოდე, ღმერთსაეა,
მაგრამ ვერტირე, რა გქნაო!

ჯოყოლა ალტერნატივის წინაშე დადგა. რა უპასუხოს ცოლს: შეუწოდოს ზვიადაურის დატირება, თუ დასაჯოს იგი როგორც ქმრის მოღალატე. ან ერთი, ან მეორე. რომელი პასუხი იქნებოდა გამართლებული ჯოყოლას ხასიათისაგან გამომდინარე? ამ გარემოებამ მეტად დააფიქრა ეჟა-ფშაველა, რაც ჩანს შემდეგიდან: „იმ ადგილმა, როცა ქმარი ჯოყოლა ჰკითხავს ცოლს ალაზას, ნამტირალევი რადა ხარო, ამის გამო ცოლ-ქმარის ბაასმა მთელი ორი თვე შემაჩერა, ნამეტნავად იმ ადგილმა გამოიწვია ჩემი სულიერი რყევა, თუ რა პასუხი უნდა

შიეცა ჯოყოლას ცოლისათვის, როგორ შეჰხვედრიყო აღაზას სიტყვებს, როცა იგი ეუბნებოდა ზვიადურზე: „ცრემლები შემიწირია იმ შენის მეგობრისთვისაო“.⁶

სწორედ აქ შეიძლებოდა დაწყებულიყო პერსონაჟის „ბუნტი“. ვაჟას მისთვის თავზე არ უნდა მოეხვია ისეთი პასუხი, რომელიც არ გამომდინარეობდა ჯოყოლას ხასიათისაგან. რომელი პასუხი იქნებოდა სწორი: რომ ეთქვა — ცუდი გიქნიაო, ამის საფუძველიც ჰქონდა, რადგან თემის ტრადიციის მიხედვით ცოლი ქმრის მონაა და მის გარდაუვალს ვერ ჩაიდენს. ეთქვა — კარგი გიქნიაო, ამის საზაბიცი ჰქონდა, რადგან ზვიადური გმირია, მან მოხიბლა არამც თუ ჯოყოლა და აღაზა, მთელი თემი. სასაფლაოდან მომავალი თემი ამბობდა: ამას არ მოუკლავდით მტერს, კარგი ვაჟკაცი ყოფილა, მაგრამ რა ექნათ, თვითონ უფალმა გვიბრძანა, მტერს მტრულად მოექცეო. ამას ისიც დაერთო, რომ ჯოყოლამ უარყო სისხლის აღების წესი, დაიცვა სტუმარ-მასპინძლობის ტრადიცია და

ამით თავისი ახალი, პერსონაჟული მორალი გამოავლენა დაიწყო. დამე, საქმე უფრო იქითკენ იხრებოდა, რომ ჯოყოლას აღაზასათვის უნდა ეპატიებინა დანაშაული, უნდა შეენდო მისთვის. ეს იქნებოდა სწორი პასუხი და სწორედ ამიტომ იფიქრა ვაჟამ ორ თვეს. ბოლოს ავტორმა ჯოყოლას ასეთი პასუხი გააცემინა აღაზაზე:

იტრე? მაღლი გიქნია,
შე რა გამგე ვარ ამისა.
ღიაცსა მუდამ უხდება
ალოვა ვაჟკაცის კარგისა.

სწორედ რომ ბრწყინვალე პასუხია, რომელიც მართებულად გამომდინარეობს ჯოყოლას მთელი ხასიათისაგან. ვაჟას კრიტიკული წერილი შემონახული რომ არ ყოფილიყო, ამ ფაქტის შესახებ არაფერი გვეცოდინებოდა. აშკარაა, პერსონაჟისათვის თავისუფლების მიცემა არ არის მექანიკური საქმე. რომ მიუშვას მწერალმა პერსონაჟი, ნება დართოს, რაც უნდა ის აკეთოს, ხოლო თვითონ უკან მიჰყვეს და პერსონაჟის ნამოქმედარი აღრიცხოს, ეს იქნებოდა მწერლის როლის დამცირება.

⁶ ვაჟა-ფშაველა, ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ, 1967, გვ. 229.

მაშასადამე, შეიძლება გამოვი-
ტანოთ ასეთი დასკვნა: ავტორი
არის მთელი შემოქმედებითი პრო-
ცესის ორგანიზატორი, მაგრამ ეს
ოდნავადაც არ ნიშნავს პერსონა-
ჟის დამოუკიდებლობისა და თა-

ვისუფლების შეზღუდვასა და მის
მცირებას. პერსონაჟს აქვს კონკრეტული
როლირებული თავისუფლება
ვინც ამ ორ მხარეს ოსტატურად
შეთავსებს ერთმანეთთან, დიდ
შემოქმედიც ის არის.

ნაღი ღუმბაძე

ლიტერატურული მიმართულების წარმოშობის საკითხისათვის

ლიტერატურული მიმართულების არსისა და რაობის გარკვევისას ერთ-ერთი გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს მისი წარმოშობის საკითხის სწორ მეცნიერულ ახსნას.

საბჭოთა ლიტერატურათმცოდნეობაში საბოლოოდ გარკვეული და მითითებულია სოციალურ-პოლიტიკური და ეკონომიურ-კულტურული საფუძვლები, რომლებიც აპირობებენ ამა თუ იმ ლიტერატურული მიმართულების წარმოშობა - განვითარებას. მხედველობაში უნდა მივიღოთ წინა ლიტერატურული მიმართულებებიც.

ამჯერად ჩვენი ინტერესის სფერო განისაზღვრება საკითხით — რევოლუციამდელი ქართული სალიტერატურო კრიტიკა სიმბოლიზმის წარმოშობის შესახებ.

ჩვენს სალიტერატურო კრიტიკაში სიმბოლიზმის წარმოშობის შესახებ რამდენიმე ერთმანეთის საწინააღმდეგო მოსაზრება გამოითქვა. ამ საკითხს პირველი შეხებით კ. აბაშიძე. 1909 წელს ჟურნალ „ფასკუნჯში“ გამოქვეყნებულ ვრცელ წერილში ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების შესახებ კ. აბაშიძემ სცადა გაერკვია ქართულ მწერლობაში სიმბოლისტური მიმართულების წარმოშობის საკითხი და... ვაჟა-ფშაველა ქართული სიმბოლიზმის ფუძემდებლად გამოაცხადა. ეს შეცდომა იქიდან მომდინარეობდა, რომ ლიტერატურული მიმართულების აღმოცენებისა და განვითარების საკითხის გარკვევისას კ. აბაშიძე კოსმოპოლიტურ პოზიციაზე იდგა და ეყრდნობოდა ბრიუნეტის მერე ლიტერატურულ კანონს, რომლის

შინაარსი ასეთია: „არსებობს საერთო „ევროპის ლიტერატურა“, ამ ლიტერატურის ესა თუ ის საერთო მიმართულება, ხოლო სხვადასხვა ერის, ქვეყნის ლიტერატურა ამ საერთო ლიტერატურის და მისი საერთო მიმართულების კერძო, თავისებური გამომსახველია“.¹ კრიტიკოსი ფიქრობდა, რომ ლიტერატურული მიმართულებები იცვლება საერთო „ევროპული ლიტერატურის“ კვალდაკვალ. უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ რევოლუციამდელ სალიტერატურო კრიტიკაში ხშირად სიმბოლისტურ მიმართულებას არ მიიზნევდნენ დეკადენტურად, ლიტერატურული მიმართულების — სიმბოლიზმის ცნებას უმეტესწილად აიგივებდნენ სიმბოლოს, როგორც მხატვრული ხერხის ცნებასთან. სიმბოლიზმის კიტასეული გაგება წინააღმდეგობრივია, იგი რეალიზმთან შედარებით უპირატესობას სიმბოლიზმს ანიჭებდა შემდეგი მოტივით: „თუ რეალისტი მოვლენის ზედაპირით კმაყოფილდება და იმას იქით არას ეძიებს, რაკი სწამს, რომ „იქით“ არა იყო რა, სიმბოლისტი ზედაპირის გაგლეჯას ცდილობს და ზედაპირის ქვეშ ეძებს საიდუმლო მექანიზმს ჩვენი ცხოვრებისას“.²

მაშასადამე, რეალისტი ემპირიულად ხატავს, სიმბოლისტი კი გვიჩვენებს არსებითს — „გვიჩ-

ვენებს საიდუმლო მექანიზმს ჩვენი ცხოვრებისას“. ნუ ვამოკლებით იმის ამოცნობას, რას გულისხმობდა კრიტიკოსი „ცხოვრების საიდუმლო მექანიზმი“, შევყვეთ შემდგომ მსჯელობას: „მას ზედაპირი იმდენად ემტერესება, რამდენადაც იგი ერთგვარი ნიშანია, ერთგვარი მხატვრული ციფრი, სიმბოლო, რომელიც აღნიშნავს ტრადიციულ ძალასა და ცხოვრების იდუმალებას“.³ თუ „ტრადიციული ძალა“ და „ცხოვრების იდუმალება“ საგნის ან მოვლენის ზედაპირზეა და იგი სიმბოლოა, რეალისტი კი ამ ზედაპირით კმაყოფილდება, მაშინ სიმბოლისტს რაღად სჭირია ზედაპირის გაგლეჯა?! ალბათ იმიტომ, რომ ზედაპირის ასახვა ჯერ კიდევ არ ნიშნავს არსებითის, აზრის, შინაარსის, და ისიც დაფარული შინაარსის, ასახვას, შეცნობას. ამ უკანასკნელის ამოცნობა კ. აბაშიძემ სიმბოლისტს დააკისრა და რეალიზმთან შედარებით უპირატესობა სიმბოლიზმს მიანიჭა, ვაჟა-ფშაველა კი პირველ სიმბოლისტად გამოაცხადა: „ვაჟა საუკეთესო ტიპია სიმბოლისტ მწერლისაო“.⁴

ჩვენ ვიზიარებთ მკვლევარ ი. ბოცვაძის შეხედულებას, რომ კ. აბაშიძეს „სწორად არა აქვს გაგებული ამ ცნების (სიმბოლიზმის

1 კ. აბაშიძე, „ეტიუდები“, თბ., 1962, გვ. 14.

2 იქვე, გვ. 372.

3 იქვე.

4 იქვე.

— 5. დ.) შინაარსი და მნიშვნელობა. კ. აბაშიძემ ვერ შეამჩნია, რომ სიმბოლიზმის ფესვები იდეალისტური ფილოსოფიიდან მომდინარეობდნენ და რომ სიმბოლისტის სამყარო ემპირიული ბუნების მიღმა იმყოფებოდა.⁵

როგორც სამართლიანად აღნიშნავს თანამედროვე კრიტიკა, საერთოდ კ. აბაშიძის „ეტიუდებში“ გვხვდება წინააღმდეგობრივი შეხედულებები. ეს იმის შედეგია, რომ „კ. აბაშიძე არ ყოფილა მარქსისტული მოძღვრებით შეიარაღებული კრიტიკოსი“.⁶ სიმბოლიზმის წარმოშობის საკითხი „ეტიუდებში“ ახსნილია იდეალისტური თვალთახედვით. რაც შეეხება სიმბოლისტი პოეტისა და სიმბოლისტური პოეზიის დახასიათებას, აქ კ. აბაშიძე თავიდანვე ერთი აზრისა იყო, სავსებით ეთანხმებოდა დასავლეთ ევროპის სიმბოლისტური მიმართულების ცნობილ თეორეტიკოსებს და მათი ესთეტიკური კონცეპციიდან არ გადაუხვევია.

სიმბოლიზმის წარმოშობაზე, მის წარმომავლობაზე საყურადღებო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული არჩილ ჯორჯაძეს. მართალია, მას სიმბოლიზმის გენეზისის

საკითხი არ გაურკვევია. მაგრამ 1908-1910 წლებში დაწერილი მისი წერილები, რომლებშიც ცნობით ავტორის ესთეტიკური პოეტურულ შეხედულებებს, უშუალოდ ეხება სიმბოლიზმის წარმომავლობის საკითხს.

მე-20 საუკუნის დასაწყისის ქართულ პოეზიაში ა. ჯორჯაძემ სავსებით სწორად შეამჩნია ორი ერთმანეთის საპირისპირო ლიტერატურული მიმართულების — სიმბოლისტურისა და რეალისტურის განვითარება. „ლირიკულ პოეზიაში, — აღნიშნავდა ა. ჯორჯაძე წერილში „სიტყვაყაზმული მწერლობა“ (1910 წ.) — აშკარად გამოიხატა ორი მიმართულება. ერთი მიმართულება დახასიათდება რაციონალურის ხასიათით და მოქალაქეობრივის მოტივებით. მეორე მიმართულება კი არსებითად ირაციონალური და თითქმის მისტიკურია. მასვე სქესობრივი გრძნობელობის ბეჭედი აკრავს“.⁷ ამ ორი მიმართულებიდან ა. ჯორჯაძე უპირატესობას ანიჭებდა უკანასკნელს და თავგამოდებით იცავდა მისტიკურ პოეზიას კრიტიკოსთა თავდასხმისაგან. მას ღრმად სწამდა, რომ რეალისტური პოეზიის განვითარება, პოეზიის უტილიტარული გაგება მწერლობის, საერთოდ მთელი ხელოვნების დაქვეითების უპირველესი პირობა იყო და საყვედურობდა

5 იოსებ ბოცვაძე, „ვაჟა ფშაველა და მისი კრიტიკოსები“, 1965, გვ. 47.

6 „ეტიუდები“, დ. გამეზარდაშვილის შესავალი წერილი, გვ. 11.

7 არჩილ ჯორჯაძე, თხზულებანი, წიგნი მესამე 1911, გვ. 5.

მათ, რომლებიც ირაციონალურ, მისტიკურ ხელოვნებას აკრიტიკებდნენ და რეალისტურს იცავდნენ. „თუ ჩვენი ახალგაზრდა პოეტების წინააღმდეგ გალაშქრებას მხოლოდ ის აზრი აქვს, რომ ზოგიერთ ჩვენებურ ლექტორს აფიქრებს და აშინებს ირაციონალური ხასიათის მოტივების დამკვიდრება ლიტერატურაში, არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ ის, რომ „კრიტიკოსები“ ამ შემთხვევაში ცუდ სამახურს უწევენ არა მარტო ჩვენს სალიბერო პოეზიის გაფუჭებას, არამედ ჩვენს სულიერ გამდიდრების საქმესაც. უტილიტარიზმის გამეფება ხელოვნებაში სწორედ სულიერ უმოძრაობის გამეფებას მოასწავებს.“⁸ ილაშქრებდა რა უტილიტარული ხელოვნების წინააღმდეგ, ა. ჯორჯაძემ იდეალად დასახა მისტიკური პოეზია და აღუთოვანებული დაირაჯობდა მომავალ პოეტურ მაჯისტემას, ეჭრეთწოდებულ ირაციონალურ ხელოვნებას, რომლის საზღვრები არჩილ ჯორჯაძის აზრით განუზომელია, „ამ საზღვრების ფარგალი ცოდნის გადღმაც კი მოჩანს“. რაც შეეხება ხელოვნების მიზანს, ა. ჯორჯაძის აზრით, უნდა გაარკვიოს „ჩვენი დიდი ხნის წყურვილი სიცოცხლისა და სიყვარულისა და ჩვენი გაუგებრობა და გაურკვეველობა სიკვდილის წინაშე“.⁹

ამგვარად, ა. ჯორჯაძემ წინასწარ გვამცნო დეკადენტური ლიტერატურული მიმართულების ეჭვგამაფიქრებელი აუცილებლობა და მწერლობის აღორძინება დააკისრა, მან სრულიად კანონზომიერ მოვლენად მიიჩნია ქართულ მწერლობაში ირაციონალური მწერლობის — სიმბოლიზმის განვითარება.

სიმბოლიზმის საკითხებს შეეხო ივ. გომართელი თავის სტატიებში „სიტყვაკაზმული მწერლობა 1919 წელს“ (გაზ. „ერთობა“ 1919 წ. № 1, 2), „სალიტერატურო შენიშვნები“ (გაზ. „ერთობა“, № 41, 42), „კ. ნადირაძე“ (ეურნ. „ცისარტყელა“, № 9) და „სალიტერატურო შენიშვნები“ (ეურნ. „სხივი“, 1909, № 1, 2, 3). ამ უკანასკნელში მან განიხილა ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება სიმბოლიზმთან მიმართების კუთხით.

ივ. გომართელი სიმბოლიზმს ახასიათებს, როგორც „რთულ მიმდინარეობას“ და სავსებით სწორად მიუთითებს მის სპეციფიკურ ნიშნებს: „სიმბოლიზმი უარყოფს რეალურ ცხოვრებას და მიმართავს ოცნებას, ოცნებიდან ღებულობს სახეს პოეზიისათვის“.

სიმბოლიზმი მთავარ ყურადღებას უთმობს ფორმას და უგულვებელყოფს აზრს.

სიმბოლიზმი ისწრაფვის არაჩვეულებრივისაკენ.

სიმბოლიზმი იცავს ბუნდოვნებას პოეზიაში.

⁸ იქვე, გვ. 4.

⁹ იქვე.

სიმბოლიზმისათვის დამახასიათებელია განყენებული აზრი და სხვ.

როგორც ვხედავთ, ყოველივე ეს ძირითადი ნიშნებია სიმბოლიზმისა. აქედანაც ნათლად ჩანს, რომ მკვლევარი სიმბოლიზმის განსაზღვრისას სწორ პოზიციასზე იდგა და მას (სიმბოლიზმს) მიიჩნევდა ხელოვნებაში რეალისტური მიმართულების სრულიად საწინააღმდეგო მოვლენად. მიუხედავად ამისა, ივ. გომართელმა მაინც გამოუძებნა ვაჟას შემოქმედებას სიმბოლისტური ნიშანი. მან განიხილა „დაუსრულებელი კენესა“ და გამოიტანა დასკვნა, რომ „ამ ლექსში იხატება პოეტის ნიჭის ერთი თვისება — სიმბოლიზმი“. ¹⁰

რაც შეეხება სიმბოლიზმის წარმოშობის საკითხს, ივ. გომართელს იგი მიაჩნია საფრანგეთიდან მომდინარედ და არაფერს ამბობს იმაზე, თუ რამ განაპირობა ამ მიმართულების აღმოცენება საქართველოში. „ის (სიმბოლიზმი — ნ. დ.) დაიწყო პირველად საფრანგეთში, — წერდა ივ. გომართელი, — და შემდეგ გავრცელდა ევროპაში“. ¹¹ აქ არაფერია ნათქვამი ლიტერატურული მიმართულების წარმოშობის სოციალურ - ისტორიულ საფუძვლებზე.

¹⁰ ივანე გომართელი, რჩეული თხზულებანი, ტ. I, 1966, გვ. 354

¹¹ იქვე.

სიმბოლისტური მიმართულების წარმოშობის საკითხს ივ. გომართელმა ს. დანელია წიგნში „ვაჟა-ფშაველას და ქართველი ერის სიმბოლისტობა“ და კიბა აბაშიძის მისამართით თქვა: „ვინც ნამდვილად იცის, თუ რას ნიშნავს სიმბოლიზმი, ის ამ სახელს ვაჟას შემოქმედებას არ დაარქმევს“. ¹² ს. დანელია სიმბოლიზმის ფილოსოფიურ საფუძვლად აცხადებდა იდეალიზმს, ძირითად ნიშნებად — მისტიციზმსა და პესიმიზმს. ამ სწორი არგუმენტით მკვლევარი შეეცადა გაერკვია სიმბოლისტური მიმართულების წარმოშობის საკითხი, მაგრამ თვითონვე მოექცა იდეალიზმის გავლენის ქვეშ: სიმბოლიზმის წარმოშობის საფუძვლად მან მიიჩნია არა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მომხდარი ცვლილებები, არამედ იგი ახსნა „თვით ხელოვნებაში მოცემულ იმანენტურ ძალთა ლოგიკით“. ¹³ ეს იმას ნიშნავდა, რომ რომანტიზმს ებრძოდა რეალიზმი, რეალიზმს — ნატურალიზმი, ნატურალიზმს — სიმბოლიზმი და მთელი ეს ბრძოლა მიმართული იყო ხელოვანის აბსოლუტური განთავისუფლებისაკენ. „ამგვარად, — წერდა ს. დანელია, — სიმბოლიზმი იყო განთავისუფლებელი მოძრაობა დასავლეთ ქვეყნების ლიტერატურაში, რომელიც უბრუნებდა მხა-

¹² ს. დანელია, „ვაჟა-ფშაველა და ქართველი ერი“, 1911, გვ. 25.

¹³ იქვე.

ტვარს იმას, რაც მას უსამართლოდ წაართვა ნატურალიზმმა“.¹⁴

ს. დანელია ლიტერატურული მიმართულების, კერძოდ სიმბოლიზმის, წარმოშობის საკითხს ხსნიდა გენეტიკურად და იმეორებდა პერევერზევისა და მისი სკოლის შეცდომებს, უგულვებელყოფდა ბაზისისა და ზედნაშენის დიალექტიკური მთლიანობის კანონს.

რევოლუციამდელ სალიტერატურო კრიტიკაში არც თუ იშვიათად გვხვდება ტერმინები „სიმბოლიზმი“, „სიმბოლიური პოეზია“ (ა. ხახანაშვილი, ი. ვართაგავა და სხვ.), მაგრამ მკვლევართა უმრავლესობა სიმბოლიზმში გულისხმობს სიმბოლოს, ალგორითმს, ერთი სიტყვით, მხატვრულ გამომსახველობით ხერხს და ამ უკანასკნელს სრულიად კანონზომიერად თვლის მხატვრული აზროვნების ერთ-ერთ სპეციფიკურ და ამასთან დადებით ნიშნად. ერთი შეხედვით, ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, რომ კრიტიკოსთა უმრავლესობა გვერდს უვლის სიმბოლისტური მიმართულების ნამდვილი არსის, მისი დეკადენტური შინაარსის მხილვას. ამ ფონზე ერთგვარ გამონაკლისს წარმოადგენს ვლ. ბ.-ძის წერილი ვაჟა-ფშაველზე (გაზ. „თანამედროვე აზრი“, 1915, № 127), რომელშიც მითითებულია სიმბოლიზმის სპეციფიკური ნიშნები — ხელოვნურობა,

ფორმით გატაცება, სწრაფვა არაჩვეულებრივის, არაბუნებრივისკენ. წერილის ავტორი იკვლევს აყენებს ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებას სტობას და შემდეგ, განმარტებას იძლევა: „თუ ვაჟა-ფშაველა წარმომადგენელია ჩვენში იმ ლიტერატურული მიმდინარეობის, რომელსაც სიმბოლიზმი ეწოდება. უნდა ითქვას ისიც, რომ მისი სიმბოლიზმი სრულიად ორიგინალური და თავისებურია, იგი (სიმბოლიზმი) არ არის შედეგი ახალი ლიტერატურული მიმდინარეობით გატაცების, არამედ იგი სრულიად ბუნებრივი და უხელოვნოა...“¹⁵ ამ სტრიქონების ავტორი ემხრობა „თავისუფალ ხელოვნებას“ და უპარტიო ლიტერატურას. ვაჟას სატირებით უკმაყოფილო ვლ. ბ.-ძე წერს: „სატირებიდან ისეთ შთაბეჭდილებას დებულობთ, თითქოს პოეტისათვის ზაკაზი მიუციათ დაეწერა განსაზღვრულ „პარტიულ“ თემაზე და პოეზიის ღმერთს დაესაჯოს იგი თავისუფალი შემოქმედების ღალატისათვის, წაერთმიოს პოეტისათვის არა მარტო პოეტური აღმაფრენა, არამედ უბრალო სალი აზროვნების უნარიც“.¹⁶

ასეთი დაუნდობელი მსჯავრი იმიტომ არგუნა წერილის ავტორმა ვაჟას, რომ სატირები მამხილე-

15 იხ. დასახელებული წერილი.

16 იქვე, (ხახვასმა ჩემია — ნ. დ.)

ბელი იდეების მატარებელია. ასე რომ, ვლ. ბ-ძემ სიმბოლიზმის ნიშნები სწორად მიუთითა, მაგრამ გაილაშქრა ლიტერატურის პარტიულობის, მისი კლასობრივი შინაარსის წინააღმდეგ.

საინტერესოა გავიგოთ როგორ განმარტებდნენ ცისფერყანწელეები სიმბოლიზმს, როგორია მათი შეხედულებანი ქართულ მწერლობაში სიმბოლიზმის წარმოშობის შესახებ?

ცისფერყანწელები იზიარებდნენ იმ განმარტებას, რომელსაც რემი დე გურმონი იძლევა თავის „ნილაბთა წიგნის“ წინასიტყვაობაში.

რა არის სიმბოლიზმი? — ამ კითხვას რემი დე გურმონი უპასუხებს: „სიმბოლიზმი ნიშნავს ინდივიდუალიზმს და იდეალიზმს ლიტერატურაში. ამასთან ხელოვნების, კერძოდ ლიტერატურის, სიმბოლურობას და თავისუფლებას ყოველგვარი შეზღუდვისაგან, სწრაფვას ყველაფერი ახლისა, არაჩვეულებრივისა და უცნაურისკენაც კი. დაბოლოს, სიმბოლიზმი პოეტისათვის ნიშნავს „ვერლიზმთან“ უშუალო კავშირს. სიმბოლიზმი პოეტისათვის ყოველგვარი „არტახების“ მოხსნას ნიშნავს“. ¹⁷

სიმბოლიზმის ამგვარი განმარტება სავსებით გამოხატავს იდეალისტური ესთეტიკის ძირითად

შინაარსს. „ჩვენ ვიღებთ ამ რმულას, — წერდა ჟურნალი „ცისფერი ყანწები“, — ზრმმმმმმ გურმონი სიმბოლიზმის წინააღმდეგ სო ახსნას იძლევა“. ¹⁸ „ჩვენში სიმბოლიზმს ღამეც არ გაუთეგია... მხოლოდ ახლა იწყება ხაზებას გახსნა, მხოლოდ დღეს ხდება ეს შეჩვეულება. მართალია ჯერ კიდევ ბინდია, მაგრამ ბინდია საგარეოა“ ¹⁹ — წერდა ტიციან ტაბიძე ცისფერყანწელთა პირველი ჟურნალის პირველ ნომერში იმათ საპასუხოდ, რომლებმაც სიმბოლიზმის წარმოშობის საკითხი ვაჟა-ფშაველას სახელთან დააკავშირეს, ვაჟა-ფშაველა სიმბოლიზმის დამწყებად აღიარეს. ყველაფერი ეს, ტ. ტაბიძის აზრით, იმ გაუგებრობიდან მომდინარეობდა, რომ ქართულ კრიტიკაში ცნებები ერთმანეთში აურიეს, არ განასხვავეს სიმბოლო და ალეგორია, სიმბოლო, როგორც მეთოდი და სიმბოლიზმი, როგორც ლიტერატურული სკოლა. „სწორედ აქედან დაიბადა ლეგენდა ვაჟა-ფშაველას სიმბოლისტობისა“. ²⁰

¹⁸ „ცისფერი ყანწები“, № 2, 1916, ტიციან ტაბიძის წერილი „ცისფერი ყანწები“.

¹⁹ იქვე.

²⁰ იქვე. ტიციანი ვაჟას სიმბოლისტობას იმიტომ უარყოფდა, რომ არ მოწონდა მისი სტილი. იგი იმოწმებდა ჯიქოძეს: „გერონტი ჭიჭოძემ ნათლად დაგვანახა თუ სანამდი მიიყვანა ვაჟამ სიტყვა“ (ქვე). ჩანს, გ. ჭიჭოძის ამ აღიარებულ შეხედულებას ტ. ტაბიძე იზიარებდა.

¹⁷ რემი დე გურმონი, „ნილაბთა წიგნი“, მოსკოვი, 1913.

ქართული სიმბოლიზმი ტ. ტა-
ბიძემაც აღიარა უცხოეთიდან, კე-
ძროდ, დასავლეთ ევროპის ქვეყ-
ნებიდან მომდინარედ: „სიმბოლი-
ზმი ჩვენში რომ უცხოეთიდან მო-
დის, ამაში არაფერი საფრთხე არ
არის...“²¹ იმედოვნებდა პოეტი,
ამასთან იფიქრებდა, რომ ყოველ-
თვის ყველა ლიტერატურული მი-
მართულების, სკოლის უპირველესი
განმსაზღვრელია სოციალური
გარემო, ქვეყნის ისტორიული პი-
რობები, ეროვნული ნიადაგი და
არა გარეშე ძალები.

სიმბოლიზმის წარმოშობაზე
მსგავსი შეხედულება განავითარა
შ. აფხაიძემაც, იგი წერდა: „სიმ-
ბოლიზმი, როგორც სკოლა, და-
სავლეთიდან მოდის ჩვენში“.²²

მასასაღამე, ცისფერყანწელე-
ბი, ისევე როგორც კ აბაშიძე, იმ-
ეორებდნენ ბრიუ ნ ე ტ ი ე რ ი ს
მცდარ დებულებას, რომლის თა-
ნახმად არსებობს ერთი ევროპუ-
ლი ლიტერატურა და მისგან მომ-
დინარეობს ყველა ქვეყნის ლი-
ტერატურა და მიმართულება.

ტიციან ტაბიძე შეეცადა გაემა-
რთებია ქართულ მწერლობაში
სიმბოლიზმის წარმოშობა: „არის
ჩვენში ნიადაგი სიმბოლიზმისათ-
ვის?“ — კითხვას სვამდა იგი და
სიმბოლიზმის მასაზრდოებელ პი-
რველ წყაროდ მიიჩნევდა ქართ-

21 ტ. ტაბიძე „ცისფერი ყანწები“,
ჟურ. „ცისფერი ყანწები“, 1916, № 1.

22 შ. აფხაიძე, ქართული პოეზიის პე-
რსპექტივები, ჟურ. „მეოცნებე ნიაშო-
რები“, 1919, თებერვალი.

ველი ხალხის ფსიქოლოგიურ თე-
სებებს, მის სულიერ ფიზიონომი-
ასა და მიდრეკილებას: „ქვეყნის
ხალხში ცხოვრობს უცვლადი აქ-
ტიური სული, იმას უნდა მუ-
დამ სხვა იყოს, იმას უყვარს თეა-
ტრალიზაცია ცხოვრების. რატომ
იღებება ქართველი ქალი? ესეც
ხომ მოდის ბრალი არ არის. ამას
ხომ ჩვენში დიდი ისტორია აქვს.
მიზეზი აქაც იგივეა. ეს აქტიო-
რობა და თეატრალიზაციაა ცხო-
ვრების... ქართველ ხალხს უყვარს
ნიღაბი, სიმბოლიზმი სწორედ ფი-
ლოსოფიაა ამ ნიღბების და ამი-
ტომ სიმბოლიზმი ჩვენში აუცი-
ლებელია“...²³

გამოდის, რომ ხელოვნებას არ-
ავითარი საერთო არა აქვს საზო-
გადოებრივი ცხოვრების მღელვა-
რებასთან. ცხადია, ცისფერყანწე-
ლები არ იზიარებდნენ ხელოვნე-
ბის განვითარების იმ თეზისს, რო-
მლის მიხედვით ხელოვნება ვითა-
რდება ცხოვრების საერთო პო-
ლიტიკური და ეკონომიური გან-
ვითარების პირობების შესაბამი-
სად, რომ ცხოვრება დედაა და
ქეშმარიტი ხელოვნება ის არის,
რომელსაც წარმოშობს და ასაზრ-
დოებს სინამდვილე, და რომ ხე-
ლოვნების დანიშნულებაა გარდა-
ქმნას ცხოვრება, ხელი შეუწყოს
მის წინსვლა-განვითარებას, იყოს
ცხოვრების სახელმძღვანელო. ცი-
სფერყანწელები მართალი იყვნენ,

23 ტ. ტაბიძე „ცისფერი ყანწები“,
ჟურნ. „ცისფერი ყანწები“, № 1, 1916.

როცა წერდნენ, სიმბოლიზმის აღმოცენებისათვის საქართველოში ნიადაგი მომზადებულიყო, მაგრამ მათ ვერ მიუთითეს იმ ისტორიულ პირობებზე, რომლებმაც ხელი შეუწყვეს ჩვენი საუკუნის დასაწყისში ქართულ მწერლობაში დეკადენტური ლიტერატურული დაჯგუფებების, კერძოდ სიმბოლიზმის, აღმოცენებას.

საინტერესოა ვიცოდეთ, რა შეხედულებისა იყვნენ ცისფერყანწელები ქართული მწერლობის თვითმყოფლობის საკითხებზე.

ისინი უპირველეს ყოვლისა სიმბოლიზმის ფესვებს ეძებდნენ შორეულ წარსულში და მთელ ქართულ კულტურას, კერძოდ ჩვენს საერო მწერლობას, განიხილავდნენ, როგორც აღმოსავლეთისა და დასავლეთის კულტურათა შედეგებსა და ამის ბედნიერ გამოხატულებად თვლიდნენ „ვეფხისტყაოსანს“. „რუსთაველის სიტყვა ასახავდა ორ ქვეყანას, ორ აზრს“,²⁴ — წერდა შალვა აფხაიძე და „ორი ქვეყნის ორ აზრში“ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის კულტურების შერწყმას გულისხმობდა, მაგრამ ამ ორთაგან „ვეფხისტყაოსნის“ უშუალო წყაროდ მაინც აღმოსავლეთის მწერლობას მიიჩნევდა: „იყო წარსულში მზიანი გურჯისტანი, პოლიტიკურმა გენიამ შორს გადაიტანა მის მიერ

დანთებული ჩირაღდნები, გასწავლა შინა გზა მწველი ბაფრისა, კენ მიმავალი, ძვირფასი მკვრივებით და ნონებით დატვირთული აქლემები, როგორც ღლეები, იბაწრებოდნენ ამ გზაზე. ძვირფას ქვებს კინძავდნენ ქართველი ჯენტლმენები მაცდურ კრიალოსნებად. ფერად მირაჟებში და ამ ქვებში დაიბადა რუსთაველის სიტყვა. უნივერსალურად განვითარებული საქართველო რუსთაველის მოწყვეტილმა სიტყვამ დაავიკინა. ასეთივე ვიკინით უნდა შეამკოს გათავისუფლებული საქართველო ახალმა შკოლამ სიმბოლიზმმა.

შოთა რუსთაველიდან დაიწყო გზა ძვირფას კენჭებით მოკირწყლული. უხსოვარ დროში დაიკარგა იგი, „ცისფერმა ყანწებმა“ მოძებნა და განიზრახა მასზე სიარული“.²⁵

როგორც ვხედავთ, აქ არის გულმოდგინე ცდა ქართული მწერლობის თვითმყოფლობის უარყოფისა. სამწუხაროდ, მოსაზრებას, რომ ქართული კულტურა, ქართული მწერლობა დასავლური და აღმოსავლური ქვეყნების კულტურათა სინთეზია, ადრეც ბევრი ავტორიტეტული მოღვაწე, მწერალი და მეცნიერი იზიარებდა.

ცისფერყანწელები ისე შორს წავიდნენ, რომ მეოცე საუკუნის დასაწყისში თავად იკისრეს დასა-

24 შ. აფხაიძე, ქართული პოეზიის პესპექტივები, თურნ. „მეოცნებე ნიამო-რები“, 1919, თებერვალი

25 იქვე.

ვლეთისა და აღმოსავლეთის კულტურათა შედუღება: „ჩვენ გეგმავს საქართველოს მესიანიზმი: შედუღება აღმოსავლეთის და დასავლეთის კულტურისა, მიმქრალი იყო ეს იდეა, დღეს კვლავ გაიზიარა ის ჩვენს წინ, ეს მისია უნდა შეასრულოს ხელოვნებაში სიმბოლიზმმა გაშალა შინგებული სიტყვის საშუალებით“.²⁶ იუწყებოდა ქურნალი „მეოცნებე ნიამორები“.

საკითხი, თუ რამ განაპირობა ჩვენში სიმბოლიზმის გავრცელება, გააშუქა ფ. მახარაძემ. იგი ციხფერყანწელთა სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლას პირველი გამოცხმაურა პოლემიკური წერილით „საბრალონი“, რომელიც დაიბეჭდა 1916 წლის გაზეთ „თანამედროვე აზრის“ 56-ე ნომერში. ფილიპე მახარაძის ეს წერილი საყურადღებოა, მასში სწორად არის ახსნილი დეკადენტური მიმართულების წარმოშობის ისტორიული მიზეზები და მითითებულია მავნე შედეგებზე, რომლებსაც დეკადენტური მწერლობა ასრულებს საზოგადოებრივი ცხოვრების წინსვლის საქმეში.

სიმბოლისტური მიმართულების წარმოშობის საკითხს ეხება ვარ-

ლამ ხუროძე²⁷ წერილში „სიმბოლიზმი ქართულ ლიტერატურაში“, რომელიც ორ ნაწილად იყო დაყოფილი. წერილის ავტორი ახასიათებს სიმბოლიზმს და მიუთითებს, რომ იგი (სიმბოლიზმი) იმპერიალიზმის ეპოქის ღვიძლი შვილია. „სიმბოლიზმი თანამედროვე ბურჟუაზიული მსოფლმხედველობა და მსოფლშეგარძნებაა. ეს ფილოსოფია, რომელიც უახლოვდება დრომოჭმულ თეოლოგიას, ჩამავალი კლასის მრწამსია და სასიკვდილოდ გამზადებულია სულისკვეთება უსისტემობა და ულოლიკობა, რომელიც სიმბოლიზმს ახასიათებს, ყოველთვის თან მოჰყვება ხოლმე საზოგადოებრივ აზროვნებას რაიმე კატასტროფის მოვლინების წინაშე... არ იცის რას მოუტანს ხვალისდელი დღე და მუდამ შიშით თრთის — აი ამ დროს ყოველად შეუძლებელია ირაციონალური აზროვნების შეჩერება, გონების ფარგლებში დარჩენა და საზოგადოებრივ მოვლენათა საღი ანალიზი. ასეთ ხანაში გონება და აზროვნება უკან დგება და პირველ ადგალს გრძნობა იჭერს, გრძნობა ბურჟუაზიანი, ულოლიკო და ცვალებადი“.²⁸

ამ ზოგადი მსჯელობის შემდეგ ვარლამ ხუროძე სიმბოლიზმის წარმოშობის კონკრეტულ ისტორი-

27 კრიტიკოსი, პედაგოგი, რომან „სამნის“ ავტორი.

28 ვაზ. „ერთობა“, 1919, 8 ოქტომბერი.

ულ ეტაპს შემდეგნაირად ახასიათებს: „გამარჯებულმა ბურჟუაზიამ დაშალა განკერძოებული მდგომარეობა კუთხისა, პიროვნებისა, საქმიანობისა და შექმნა კოლექტივი; ყველა პირი ერთმანეთისაგან დამოკიდებულია და ერთმანეთს ანგარიში უნდა გაუწიონ. მაშასადამე, საკუთარი „მეს“ სურვილებიც უნდა შეზღუდონ და სხვას შეეგუონ. ამ შეგუებაში იზადება საშინელი დრამა, ძლიერი ინდივიდუალისტები პროტესტს უცხადებენ არსებულ წესრიგს და უპირისპირდებიან საზოგადოებას, კოლექტივს. ამგვარი ბრძოლის ფილოსოფიაა ნიცშეს იდეა ზეკაცის შესახებ. ლიტერატურაში ჰ. იბსენი თავისი „ბრანდი“, „ექიმ შტოკმანიტ“ გამოხატავს „ზეკაცის“ ბუნებას. შტოკმანი უპირისპირდება საზოგადოებას და უკანასკნელ სისხლისწვეთამდე ებრძვის გაერთიანებულ უმრავლესობას. ბრანდი არაფრის წინაშე ქედს არ იხრის — „ან ყველაფერი, ან არაფერი“ გაიძახის ანარქისტულად და მანამდე არ ცხრება, სანამ მთით მოხეტიალი ზვავი არ შთანთქავს. ესაა ბურჟუაზიის ერთი ფრთა.

მეორე ფრთა პირველივით აფასებს მდგომარეობას და რაკი ხედავს, „ბედს მაინც ვერ წაუღა“, თავს ანებებს ბრძოლას და პირად სიამოვნებაზე ოცნებობს — *Лави минуте наслаждения* — აი, მისი დევიზი.

მიმდინარეობა სიმბოლიზტებისა უბედურების წინაშე ქედის მოხრაა, ბედის წინაშე ~~განუგებობა~~ ^{განუგებობა} ად წამოჩოქება და საკუთარი უბედურების აღიარება. ბურჟუაზია როგორც კლასი ილუზება, დავილუზებით ჩვენც — ამბობენ სიმბოლისტები, მაშასადამე, იყავნ ნება შენი“. სული მაინც მწარეა. ამიტომ იქმნება ერთგვარი ილუზია, თავის მოტყუება მეორე უცნობი და ჯადოსნური ქვეყნის შესახებ. დავივიწყოთ ეგ საზიზლარი წუთის სოფელი... მოგვიდოთ ხელი ჰაშიმს, კონიაკს, ღვინოს, ქალებს, ათამაშეთ გრძნობები, უკუაგდეთ გონება და ლოდიკა, იხედეთ ზეცისაკენ, იფიქრეთ მისტიკურად სულისწმინდაზე... ასეთია სიმბოლიზმი, როგორც ფილოსოფიურ-ლიტერატურული მიმდინარეობა“.²⁹ ასკვნიდა ვ. ხუროძე. ამონაწერი გავვიგრძელდა იმის გამო, რომ სიმბოლიზმის ამგვარი ფართო მნიშვნელობით დახასიათება რევოლუციამდელ ქართულ კრიტიკულ აზროვნებაში მხოლოდ და მხოლოდ ვ. ხუროძეს ეკუთვნის.

არის მეორეგვარი სიმბოლიზმი. — წერს ხუროძე, — სიმბოლიზმი მხატვრული განზოგადებისა, რომლის უდიდესი წარმომადგენელია ემილ ვერჰარნი. ამ სიმბოლიზმს არავითარი კავშირი არა აქვს ჩვენ მიერ განხილულ სიმბოლიზმთან.

ქართველი სიმბოლისტები, ხუროდის აზრით, ჯერჯერობით დეკლარაციისა და მანიფესტების ხანაში არიან. „მათში ბატონობს თეორია და გულწრფელ და ფართო შემოქმედებას ნაკლებად აქვს ადგილი. ჩვენი სიმბოლისტებიდან დიდს არაფერს არ უნდა მოველოდეთ, ნახევრად ნასესხები აზრი და გრძნობა აბა რას მოუტანს, ვინაიდან რაიმე თვალსაჩინო ლიტერატურული მიღწევა ამ მიმართულებას არც სხვაგან შეუქმნია.³⁰

მართლაც ჩვენი ცისფერყანწელები ნასესხები ესთეტიკური-ლიტერატურული შეხედულებებით საზრდოობდნენ, მცირე გამოჩაქლისის და საერთოდ ზოგიერთი მხატვრულ - გამომსახველობითი სიახლის გარდა საგულისხმო ლიტერატურული პროდუქცია არ მოუტიათ.

1919 წლის გაზეთ „ერთობაში“ ვლ. ბაქრაძის სამი წერილია დაბეჭდილი საერთო სათაურით „ჩვენი სიმბოლისტები“ (კრიტიკული შენიშვნები). წერილის ავტორი ანალიზებს ცისფერყანწელთა შემოქმედებას (განხილულია ელენე დარჩანის, კ. ნადირაძის, გ. რობაქიძის ლექსები და შ. აფხაიძის თეორიული სტატია „ქართული პოეზიის პერსპექტივები“) და

მას მიიჩნევს რეალიზმის უკიდურეს ფორმად, ე. ი. ნატურალიზმად. „ჩვენი სიმბოლისტები იმდენი ნატურალიზმს ვერ სცემდნენ, ან“³¹ — ასკვნიდა ბაქრაძე.

ვლ. ბაქრაძე იმოწმებს გ. ქიქოძეს, რომელსაც ტიციან ტაბიძის საღამოზე (საღამო ჩატარებულა 1919 წლის 17 აპრილს) ცისფერყანწელთა შემოქმედება დაუხასიათებია როგორც ნატურალიზმი, რეალიზმის უკიდურესობამდე მიყვანა.

ვლ. ბაქრაძის მოსაზრება, რომ ცისფერყანწელთა შემოქმედება ნატურალისტურია, მომდინარეობდა დებულებიდან, რომლის თანახმად სიმბოლიზმი დასავლეთ ევროპის ლიტერატურაში ნატურალიზმის რეაქცია იყო. „საფრანგეთში სიმბოლიზმი, ეს იყო ნატურალიზმის რეაქცია. — წერდა ბაქრაძე, — თქვენ ხედავთ, რომ ქართველი სიმბოლისტები იმ პერანგის ნაწილს აგვიწერენ, რომლის წინააღმდეგ ასე გაილაშქრეს სიმბოლისტებმა ზოლას რომანში „ნანა“.³²

ვლ. ბაქრაძეს არ მიაჩნდა მართებულად ცისფერყანწელთა შემოქმედებისათვის სიმბოლისტური გვეწოდებინა. „საყურადღებოა, რომ თავიანთ მიმართულებას „ცისფერი ყანწელები“ უწოდებენ სიმბოლიზმს, ნამდვილად კი მათ ლექსებში სიმბოლიზმის მაგიერ

31 გაზ. „ერთობა“, 1919, 3 მაისი

32 იქვე.

30 იქვე. (ხაზგასმა ჩემია — ნ. დ.)

ჩვენ ვხედავთ ამის სრულ წინააღმდეგობას და ასეთი სურათების აღწერას — „პერანგის ნაწილი“, „ცელქი ფეხები“, რომლებიც პირდაპირ ნასესხებია ნატურალიზმის სკოლის ნაწარმოებებიდან“.33

ვლ. ბაქრაძემ პირველმა უწოდა ცისფერყანწელთა შემოქმედებას ნატურალისტური.

როგორც ვხედავთ, ამ საუკუნის ათიანი წლების ბოლოს კრიტიკის მსჯელობის საგნად იქცა ქართულ მწერლობაში სიმბოლიზმის წარმოშობის საკითხი. კრიტიკის ინტერესის გაღვიძება იმის პირდაპირი შედეგი იყო, რომ მენშევი-

კების ბატონობის წლებში ცისფერყანწელთა შემოქმედება ერთოდ გაიშალა და იმ დროის ლიტერატურული ცხოვრების ინტერესთა წრეში მოექცა. რაც შეეხება სიმბოლიზმის წარმოშობაზე, ერთმანეთის საწინააღმდეგო მოსაზრებებს, შეპირობებული იყო იმით, რომ ლიტერატურის მცოდნეობა მაშინ ჯერ კიდევ არ იყო შეიარაღებული მარქსისტულ-ლენინური ესთეტიკის მეთოდოლოგიით, რომელსაც შესწევს მოვლენების მიზეზ-შედეგობრივად ახსნის და კეშმარიტების დადგენის უნარი.

ნანადი ნოღაიღადი

ხატოვან სიტყვა-თქმათა ზოგინერთი ნიმუში აჭარულ დიალექტში

ქართული ენა თქმის ხატოვანობის თვალსაზრისით ერთ-ერთი უმდიდრესი ენათაგანია. ხატოვანობის ნიადაგზე წარმოშობილი სიტყვათა მყარი შეერთებანი გადმოგვცემენ გარკვეულ მოკვეთილ აზრს და აღევლინებიან თუ გადატანითი მნიშვნელობა აქვთ. ასეთი შესიტყვებები მოსწრებული გამოთქმების, ფრთიანი სიტყვების, სიტყვის მასალების და სხვათა სახითაა დამკვიდრებული ენაში და ფართო ადგილს იკავებს ყოველდღიურ მეტყველებასაში. მათ გარეშე, „მხოლოდ ცალკეული სიტყვების მეშვეობით ძნელი, ზოგჯერ კი შეუძლებელიც იქნებოდა ადამიანის აზრის ნიუანსე-

ბის მთელი სიმდიდრე გამოგვეხატა“.¹

ქართულ სალიტერატურო ენაში ბევრი ასეთი ხატოვანი გამოთქმა გვაქვს, რომლებიც გარკვეულ ლექსიკურ ერთეულებს ქმნიან და ამდიდრებენ, ამრავალფეროვნებენ ენის საერთო ლექსიკურ შედგენილობას. მიუხედავად ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში არსებული გამოკვლევებისა, შრომებისა, ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმები ნაკლებადაა შესწავლილი, მით უფრო ნაკლებადაა ყურადღება გამახვილებული მის შესწავლაზე ქართული ენის ცალკეული დიალექტების მიხედვით. დიალექტებში არსებუ-

1 ა. თაყაიშვილი, „ქართული ფრაზეოლოგიის საკითხები“, თბ., 1961, გვ. 6.

ლი ბევრი ხატოვანი სიტყვა-თქმა
გამდიდრებდა ჩვენს სამწერლო
ენას და უფრო მოჰყენდა შუქს
ქართველი ხალხის, საქართველოს
სხვადასხვა კუთხის მკვიდრთა სუ-
ლიერ სამყაროს.

ამ საკითხზე აჭარულ დიალექტში ყურადღება აქვს მიქცეული შ. ნიჟარაძეს წიგნში „ქართული ენის აჭარული დიალექტი, ლექსიკა“, მაგრამ ხალხის ხატოვანი ენობრივი საგანძური ამოუწურავია. აქ წარმოვადგენთ რამდენიმე ხატოვან გამოთქმას, რომლებიც დამახასიათებელია აჭარის მკვიდრთა მეტყველებისათვის.

გზას სიმღერა ვუთხრათ — „მგზავრული“ ვიმღეროთ. „წავედოდიო, წავეყვანდიო ღედოფალს. გზაში იტყოდნენ — გზას სიმღერა ვუთხრათო! ...და ვიმღერებდით „მგზავრულს“.

დავალამეზიებთ მიწას — მოვაცდენთ მიწას. „იმ ცუდი კარტოფილისათვის როგორ დავალამეზიებთ მიწას“.

დაიკავე მჭადი ხელში — უტყუარი სიმართლე თქვი. მჭადი (განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში), როგორც პური — ადამიანის არსებობისათვის აუცილებელი საზრდო, სათაყვანო კულტის საგნად იქცა ადრიდანვე. ახლაც, პურის ან მჭადის ნატეხი ძირს თუ დავარდა, მშრომელი კაცი აიღებს, მტვერს გააცლის, ეამბორება და მაღალზე დადებს... და იმდენად ძლიერია მშრომელ ადამიანში საზრდოს პატივისცე-

მის გრძნობა, რომ აღადგინო რე-
მელიც ამ გამოთქმას უკეთესად,
უტყუარ სიმართლესაც უმჯობეს.
ეს ფრაზა ყველა ფიცზე უფრო
წმინდა და მტკიცეა სიმართლის
გამოსახატავად. „იგი ცუდს მეტ-
ყოდა... მეც ვკადრებდი რაღაცას...
დაიფიცე მერე, რომ მართალი ხარ
— დაიკავე მჭადი ხელში!“

თვალეზის წათხრა — ცუდი მო-
მავლის შიშით წინასწარ იმედის
დაკარგვა (შდრ. „ნუ დაითხრი
წინწინ თვალეზს“). ამ გამოთქმას
გადატანითი მნიშვნელობით აბ-
რეშუმის ჭიასაც უკავშირებენ.
„ბოზლები (აბრეშუმის ჭიები) გა-
აბამენ, გამოაბამენ, წაითხრიან
თვალეზს და გააკეთებენ პარკებს“
აბრეშუმის ჭია პარკის კეთებისას
თავის გარშემო ქსელავს, ახვევს
ძაფს და, თითქოს, სიკვდილის
მოლოდინში პარკში შიგნიდან,
სრულ სიბნელეში ექცევა. ამ შე-
მთხვევაში გამოთქმა ამ მომენტს
უკავშირდება. ამ გამოთქმის პა-
რალელურად ხალხში არსებობს
გამოცანაც:

ერთი პაწაწა მანანა

ილაშაზებს ყელსა.

სასიკვდილო საბლს იშენებს

უკუჩდება ბნელსა.

ეს გამოცანაც ძალზე ლაკონურად ახასიათებს აბრეშუმის ქვის თვისებას.

თვეში ფეხჩადგმული — ორსულობის უკანასკნელ თვეში, მშობიარობის, მოახლოებულ პერიოდში მყოფი ქალი ან საქონელი.

„მოლოგიების (მშობიარობის) დრო რომ მოდის, ამბობენ „თვეში ფეხჩადგმულია“.

თოვლმა მიწა მოწათხა — წათხეა, ჩვეულებრივ, რაიმეზე (მაგ. ხორცზე, ყველზე...) მარილის მოყრას, დამარილებას ჰქვია. ამ გამოთქმას ხმარობენ, როცა თოვლი მიწას ოდნავ დაფარავს.

კისერს იტებს ჭურჭლები — ბეჭტი ჭურჭელია. „ძალს (კარაქს) ქოთანში ჩავდებდი, აბა, მეტი სადიყო... ახლა კისერს იტებს ჭურჭლები!“

მატყლი ყურს შეჰამს — მატყლი რეცხვით ითელება, სიგრძეში იკლებს მისი ყოველი ბეჭვი. ხალხის თქმით: „მატყლს რომ გარეცხავ, წველები (ბეჭვები) დამოკლდება, მატყლი ყურს შეჰამს!“

მიმიგორავს, მიმიტირის გული! — ვესწრაფვი, გულით მსურს, მიწნდა. „აქ რომ ჩემი ტოლები არ არიან, ბარში მიმიგორავს, მიმიტირის გული!“

მოკვდებოდა ბრუნვაში (წისკვილი) — განუწყვეტლად იბრუნებდა (წისკვილის ქვა უსაფქვაოდ). წყლის წისკვილი ისეა მოწყობილი, რომ საფქვავის გამოღევის შემთხვევაში ღარში ლაფიტი ჩაეშვება, წისკვილზე წყლის მიწოდება შეწყდება და ქვაც ბრუნვას შეწყვეტს. ასე რომ არ იყოს მოწყობილი, „წისკვილი მოკვდებოდა ბრუნვაში და თავისით არ გადღეიდებოდა“ (გადაგდება — წყლის სხვა არხში გადაშვება).

აჭარაში სიტყვა „მოკვდებოდა“ ამავე ნიუანსით ბევრ სხვა სიტყვასთან ურთიერთობაშია: მოკვდებოდა კაზანში, მოკვდებოდა ტბაში, მოკვდებოდა ტბაში — ბევრს იტირებდა; მოკვდებოდა მუშაობაში — ბევრს იმუშავებდა და სხვ.

იაილამ პირი დაიბანა — იაილები მთაშია. სიცხის შემდეგ თუ ცოტა წამოწვიმა, ცა საოცრად მოისარკება, ჰაერი შემსუბუქდება, ჩამჰქნარი ბალახი გამოცოცხლდება და საცხოვრებლების ირგვლივ და იალალებზე სისუფთავე და სიწმინდე დაისადგურებს. ამაზე იტყვიან: „ცოტა ნამი (წვიმა) იყო და ის ეყო, იაილამ პირი დაიბანა“. (მდრ. მზე პირს იბანს).

პირის გამოღება, პირის შესმა — აჭარაში და, სერთოდ, საქართველოში ხალხურ სამშენებლო ტრადიციულ მშენებლობაში კარგადაა ცნობილი ეს შესიტყვებები. მათი პირდაპირი მნიშვნელობით გაგება შეუძლებელია. როცა სახლის შენებისას პირის, კედლის ან კერძოთა ფიცრებს ამზადებენ, ითვალისწინებენ, რომ ყოველი ფიცარი ისე უნდა მოერგოს ერთმანეთს, რომ მათ შორის პაწაწა ადგილიც კი არ დარჩეს. ამიტომ ფიცრის კიდევს ნახევრად ამოღარავენ — „პირს ამოუღებენ“. ამოღარული, პირამოღებული ფიცრების კიდევით ერთმანეთში მჭიდროდ დამაგრება შეუძლებელია. ამას კი „პირის შესმას“ (მდრ. პირშესმა — ნიყ. ლექსიკა) ეძახიან.

პრასა ქუდს მოიხდის — ყვავი-
ლობის პერიოდში პრასის სათეს-
ლე მრგვალი პარკი გაივსება; სი-
მწიფეში შესვლისას კი პარკის კა-
ნი ვასკდება და სათესლე ფუნჯი
გაიშლება. ამას ხატოვანად „ქუდის
მოხდას“ ეძახიან.

რძეს სამსახური უნდა — აჭარ-
ის მცხოვრებთათვის რძე, რო-
გორც მჭადი, ერთ-ერთი ძი-
რითადი მასაზრდოებელი პრო-
დუქტია. მისგან, ჩვეულებრივ,
ბევრი სახის პროდუქტს ღე-
ბულობენ. რძის პროდუქტე-
ბის დამზადებისათვის დიდი ჯა-
ფაა საჭირო. ხალხის თქმით
რძეს არც უდიერი დამოკიდებუ-
ლება „უყვარს“. მას ნაზად, სა-
თუთად მოპყრობა სჭირდება.
სწორედ ამ შრომატევადმა სამუ-
შაომ და რძისადმი უსაზღვრო პა-
ტივისციემის გრძნობამ წარმოშვა
ხალხში ეს ხატოვანი გამოთქმაც:
— რძეს სამსახური უნდა! „ბაღა-
ნაჲ (ბავშვი) კი წველის ძროხას,
მავრამ რძეს სამსახური უნდა!“

ქვამ მისი ადგილი იცნო —
(შდრ. ქვა ადგილზე მძიმეა) —
მაღალმთიან აჭარაში რელიეფის,
კლიმატის და სხვა თავისებურე-
ბებმა განაპირობა სახლების ისე
მშენებლობა, რომ მის საძირკვე-
ლში რამდენიმე განსაზღვრულ ად-
გილას დიდი ქვები — მინები უნ-
და ჩაეწყოთ. მიწას საძირკვლისა-
თვის თხრიან მანამ, სანამ მყარ ნი-
ადავზე არ დავლენ. აქ ჩაიწყობა
მინებიც. ქვა კარგად უნდა მოერ-
გოს ადგილს, რომ სახლიც კარ-

გად და საიმედოდ აიგოს მასზე.
ამიტომაც ამბობენ „ქვამ მისი
ადგილი იცნო“. „ტაბაქაშვილი-
გრეზე) რომ დახვალ, ქვამ მისი
სი ადგილი იცნო, მერე დაიწყება
სახლის შენება“.

შავი სანთელი ვწირე — ცუდი
საქმე ჩავიდინე, დავაშავე, შევ-
ცოდე. „ნეტაჲ, რა შავი სანთელი
ვწირე, რომ ასე დამაგდო ავადმ-
ყოფობამ?!“

ჩემი ქეტო დაღეულია — ჩემი
ცხოვრების დასასრული მოახლო-
ებულია. „ჩემი ქეტო (ფქვილის
გამონაცარი) თუ დაღეულია, რაც
უნდა იგი დამემართოს!“

ციცხლი წინწყალში იცინის —
ამბობენ, როცა კერაზე ხმელ ტო-
ტებს და წვრილ შეშებს შორის
გაღვივებული ნაკვერჩხლები მოს-
ჩანს.

ძუძუები მღერიან — წველისას
ჭურჭელში რძის ჩხრიალი ხალხის
მიერ სიმღერასთანაა გაიგივებუ-
ლი. ქართველი კაცი ოდითგანვე
დიდი სიყვარულით ეპყრობა პი-
რუტყვს, მითუფრო მეწველ სა-
ქონელს. საკმარისია დავასახელ-
ოთ თუნდაც ის ძველი ეთნოგრა-
ფიული ფაქტი, რომ აჭარაში
მწველავი ქალი წველისას ძროხას
აუცილებლად მიეფერებოდა. მი-
უმღერებდა:

„მოიწველე, ჩემო გოგოვ (ლამაზავ.)
კარგი ხარ და ლამაზი ხარ;
ნარეცხს მოგიტან, (ლამაზავ),
ჩამოყარე, ჩემო გოგოვ (ლამაზავ)...“

ზოგი მთხრობელი ირცხვენს,
ვერ ასრულებს სასიმღერო ტექსტს

და ამბობს: „ჩემი სიმღერა რად
უნდა, ძუძუები მღერიანო!“

ლექსში მოტანილი „ჩამოყარე,
ჩემო გოგო“... თავისთავად ხა-
ტოვანი გამოთქმაა. ძროხას შეუ-
ძლია არ მოიწველოს და რძე ხბოს
შეუნახოს. ასეთ შემთხვევაში
ძროხას ხბოს მიუყვანენ, ცოტას
მოაწოვებენ, ან რამეს დააღევი-
ნებენ და ძროხაც მოიწველება —
„ჩამოყარის რძეს!“

წამწამზე დაკიდული — გლო-
ვით წამწამს ცრემლი არ შორდე-
ზა, ტირილით გლოვობს. „ჩემი
შვილი თერთმეტი წელია წამწამ-

ზეა დაკიდული“ — ეს ფრაზა ტი-
რილით წარმოთქვა შვილმცოდ-
ნე ქალმა. იმდენად დიდძალია
მწუხარება, რომ შვილზე გლოვობა
მრავალი წლის განმავლობაში არ
უწყდება თვალზე ცრემლი და მის
ყოველ წვეთში შვილის სახება,
მოგონება, ცხარე დარდი და მწუ-
ხარებაა ჩადუღებული.

ხელის გატანა — ბარაქის, ხე-
ვის მოკლება. „ერთმა ქალმა კვე-
რცხი გამომართვა... ახლაც ქათა-
მი უნდა მყავდეს, მაგრამ არ მყავს
— ხელი გაიტანა“.

ზუიაზ ჩივაძე

მმართველობისა და მართლმსაჯულების ორგანოები მეფის რუსეთისდროინდელ აჭარაში

რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის შედეგად თურქეთის ბატონობისაგან განთავისუფლებული ტერიტორიები შემოერთებულ იქნა ბათუმისა და ყარსის ოლქების სახით. ბათუმის ოლქის ადმინისტრაციულ ცენტრად დამტკიცდა ქ. ბათუმი.

ჯერ კიდევ ომის დასაწყის სტადიაში ადგილობრივი მოსახლეობა დიდად იყო დაინტერესებული იმით, თუ რა მოჰყვებოდა რუსეთის გამარჯვებას ამ ომში. ამ მხრივ დამახასიათებელია ქობულეთის მიდამოებში მოქმედი რუსეთის ჯარების უფროსთან გენერალ თკობეიოსთან ქობულეთის მშრომელთა დელეგაციის შეხვედრა. აქ დაახლოებით გამოითქვა აზრი, რომელმაც გამოხატულება ჰპოვა გამარჯვების შემდეგ შემუშავებულ ზოგიერთ დოკუმენტში.¹

ახლად შემოერთებულ მხარეში რუსული მმართველობის შემოსაღებად შემუშავეს დროებითი წესდება ბათუმის ოლქში ახალი ადმინისტრაციული მმართველობის შესახებ. ეს წესდება დასამტკიცებლად წარედგინა კავკასიის არმიის მთავარსარდალს — მეფისნაცვალ მიხეილს, რომელმაც დაამტკიცა იგი ქ. ბორჯომში 1878 წლის 20 სექტემბერს. დროებითი წესდება შედგებოდა 16 მუხლისაგან.

ამ წესდების თანახმად ბათუმის ოლქი შედიოდა კავკასიის სამხედრო ოლქის შემადგენლობაში და უშუალოდ ემორჩილებოდა კავკასიის არმიის მთავარსარდალს, როგორც სამხედრო, ისე ადმინისტრაციულ დარგში (მუხლი 2).²

ადმინისტრაციულად ბათუმის ოლქი იყოფოდა სანავსადგურო ქალაქ ბათუმად და სამ ოკრუგად — ბათუმის, ართ-

1 საქ. სსრ ცსა, ფონდი რ-1433, აღწ. 1, საქ. 447, ფ. 5.

2 იქვე, ფონდი ი-229, აღწ. 1, საქ. 48, ფ. 1.

გინისა და აჭარის. თავის მხრივ ოკრუ-
გები იყოფოდა საპოლიციო უბნებად
ანუ საბოქაულოებად. ბათუმის ოკრუ-
გი იყოფოდა ბათუმის, კინტრისისა და
გონიოს უბნებად; ართვინის ოკრუგი —
ართვინის, არტანუჯისა და შავშეთ-იმე-
რხეის უბნებად; ხოლო აჭარის ოკრუგი
— ზემო აჭარის, ქვემო აჭარისა და მა-
ჭახლის უბნებად (მუხლი 8).³ ამრიგად,
ბათუმის ოლქში სულ იყო 9 საპოლი-
ციო უბანი ანუ საბოქაულო.

ბათუმის ოლქის გამგებლობა ჰენდო
ოლქის სამხედრო გუბერნატორს, რომ-
ლის ხელშიც თავი მოიყარა ოლქის მმა-
რთველობის ყველა ფუნქციამ.

ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნა-
ტორის დანიშვნაზე ჰ. ბათუმის სამო-
ქალაქო საქმეებს განაგებდა გ. გურიე-
ლი, ხოლო პოლიციისა — ს. მეფისა-
შვილი.⁴

ბათუმის ოლქის პირველ სამხედრო
გუბერნატორად დანიშნა არტანის რა-
ზმის ყოფილი უფროსი გენერალ-მაიორი
კ. გ. კომაროვი. სამხედრო გუბერნატო-
რის უფლება-მოვალეობის განსაზღვრა
შეადგენდა კავკასიის არმიის მთავარსარ-
დლის კომპეტენციას (მუხლი 3, 4).⁵

1878 წლის 1 სექტემბერს კავკასიის
არმიის მთავარსარდლის შოადგილე გე-
ნერალ-ადიუტანტი სვიატოპოლკ-მირსკი
ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნა-
ტორს ვენერალ-მაიორ კომაროვს წერდა:
Управление Батумскою областью
«должно выразиться практическим
действиям нашей власти на всем
пространстве указанной области те-
ми способами и мерами, которые
будут признаны Вами наиболее це-
лесообразными, не нарушая при
этом пока тех порядков местного

управления, которые существовали
при турецком правительстве».⁶

ოტა მოვეიანები, 1878 წლის
ოქტომბერს სვიატოპოლკ-მირსკის
ფინანცვალს კავკასიაში წარუდგინა მო-
ხსენებითი ბარათი და ბათუმის ოლქში
თვითმპყრობელური მმართველობის გან-
სამტკიცებლად საჭიროდ მიიჩნია:

«Потребовать полного послушания
властям во всех местностях области.
Употреблять, если это окажется не-
обходимым, силу оружия для скло-
нения жителей к полному послу-
шанию... для достижения известной
цели».⁷

განუსაზღვრელმა და შეუზღუდავმა
ძალაუფლებამ მოიყარა თავი ბათუმის
ოლქის სამხედრო გუბერნატორის ხელ-
ში. 1879 წლის 3 თებერვალს კავკასიის
არმიის მთავარსარდლის მიერ დამტკი-
ცებული ინსტრუქციის თანახმად ოლქის
სამხედრო გუბერნატორი სარგებლობს
ისეთივე უფლებებით, როგორც რუსე-
თის შიდა გუბერნიების სამხედრო გუ-
ბერნატორები. თავის საგამგებლო ტე-
რიტორიაზე წესრიგის დასამყარებლად
მას შეუძლია გამოიყენოს ყველა სა-
შუალება. «Не прибегая однако без-
особой надобности, к мерам, резко
нарушающим строй и порядок жиз-
ни, к которым народ привык издав-
на».⁸

ბათუმის სამხედრო გუბერნატორის
უფლებები ერთგვარად შეზღუდული
იყო, თუ საქმე ეხებოდა პრივილეგიური
კლასის წარმომადგენლებს. ასე, მაგალი-
თად, ზემოთ აღნიშნული ინსტრუქციის
21-ე მუხლის მიხედვით სამხედრო გუ-
ბერნატორს უფლება ჰქონდა აღმინისტ-
რაციული წესით მოქალაქეთა დაჯარიმე-

3 იქვე, ფ. 1.

4 ს. მესხი, თხზულებანი, ტ. III,
თბილისი, 1964, გვ. 39.

5 საქ. სსრ ცსა, ფონდი ი-229, აღწ. 1,
საქ. 48, ფ. 1.

6 იქვე, ფონდი ი-545, აღწ. 1, საქ.
1668, ფ. 5.

7 იქვე, საქ. 1678, ფ. 2.

8 იქვე, ფონდი ი-229, აღწ. 1, საქ. 48,
ფ. 2.

ბისა 300 მანეთამდე და დაჭერისა 3 თვემდე ვადით. მაგრამ თუ დასაჯარიმებელი ან დასაჭერი პირი იქნებოდა პრივილეგიური წოდების წარმომადგენელი, საჭირო იყო კავკასიის არმიის მთავარსარდლისაგან ნებართვის გამოთხოვა.⁹

მაშინდელი ადმინისტრაციული დაყოფის მიხედვით ოკრუგს განაგებდა ოკრუგის უფროსი, ხოლო უბანს — უბნის უფროსი ან ბოქაული. იმ მოსაზრებით, რომ ახლად შემოერთებულ ოლქებში ადვილად დაენერგათ ახალი მმართველობა, დროებითი წესდება შესაძლებლად თვლიდა ძირეული ადმინისტრაციული ერთეულების მოხელეებად აჭარის მკვიდრი მოსახლეობის ადამ-წესებისა და ხასიათის მცოდნე ადგილობრივ მცხოვრებთა წარმომადგენლების დანიშვნას. წესდება ამასთან მოითხოვდა, რომ ასეთი მოხელეების დანიშვნა უნდა მომხდარიყო საერთო წესის დაცვით და ოლქის სამხედრო გუბერნატორის პირადი შერჩევის საფუძველზე. ასეთ პირთა დანიშვნა აუცილებლად უნდა დაემტკიცებინა კავკასიის არმიის მთავარსარდალს.¹⁰

ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორი თავისთვის სასურველ მოხელეებს პირველ რიგში არჩევდა პრივილეგიური კლასის წრიდან. ამავე დროს ბათუმის ოლქის მართვა-გამგეობაში ფართოდ აბამდა მეფის რუსეთის არმიამი მყოფ ქართველ ოფიცრებს, რომლებიც იცნობდნენ ბათუმის ოლქის ადგილობრივ პირობებს. ასე, მაგალითად, ზემო აჭარის უბნის ბოქაულად დაინიშნა გურიის მკვიდრი, კაპიტანი ალ. ბერიძე, ხოლო ქვემო აჭარაში — ადგილობრივი მკვიდრი თუფან-ბეგ შერვაშიძე.¹¹ ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის კ. გ. კომაროვის 1878 წლის 20 ოქტომბრის ბრძანებით ბათუმის ოკრუგის უფროსად დაინიშნა პოლკოვნიკი გ. გუბიელი, ხო-

ლო მის თანაშემწედ — ამილახვარი; აჭარის ოკრუგის უფროსად — მაიორი ერისთავი, თანაშემწედ — უფროსი ნიძე. ამავე ბრძანებით ბათუმის უფროსად დაინიშნა გაბუნია, გონიოს უბნის უფროსად — მურავიოვი, კინტარიშას უბანში — მაიორი ლორთქიფანიძე, მაჭახლის უბანში — კაპიტანი წერეთელი.¹²

სანავსადგურო ქალაქ ბათუმის მართვა-გამგეობა დაეწავა პოლიციის სამმართველოს უფროსს მაიორ ქურულს. ამასთან, 1878 წლის 1 ნოემბრიდან დაწესდა განსაკუთრებული თანამდებობა — სანავსადგურო ქალაქ ბათუმის უფროსისა, რომელიც განაგებდა ქალაქის მთელ ცხოვრებას. აღსანიშნავია, რომ ბათუმის ააქალაქო ცხოვრების მართვა-გამგეობა მოეწყო სანავსადგურო ქალაქ პეტერბურგის მმართველობის ანალოგიურად.¹³

1878 წლის 20 ოქტომბრიდან ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის კ. გ. კომაროვის მოადგილედ მუშაობდა პოლკოვნიკი ერისთავი.¹⁴ «Все они были из офицеров, сохраняя чины и форму на этой части административной службы».¹⁵

ბათუმის ოლქში ახლად დანიშნული თანამდებობის პირებს სხვა უარყოფით თვისებებთან ერთად ისიც ახასიათებდათ, რომ არ გააჩნდათ სამოქალაქო მართვა-გამგეობისათვის აუცილებელი ცოდნა და გამოცდილება, ნაკლებად ან სრულიადაც არ იცნობდნენ ახლად შემოერთებული ოლქის ადგილობრივ პირობებს, მცხოვრებთა ზნე-ჩვეულებებს.

12 ა. წერეთლის შმა დავით წერეთელი მაჭახლის უბნის უფროსად მუშაობდა 1881 წლამდე.

13 საქ. სსრ ცსა, ფონდი ი-229, აღწ. 1, საქ. 48, ფ. 1.

14 იქვე, საქ. 140, ფ. 58.

15 აჭარის ასსრ ცსა, ფონდი ი-67-„ს“, აღწ. 1, საქ. 13, ფ. 8.

9 იქვე, ფ. 3.

10 იქვე, ფ. 1.

11 იქვე, საქ. 140, ფ. 60.

თვით ოლქის სამხედრო გუბერნატორის კ. ვ. კომაროვსაც არ ჰქონდა სამოქალაქო ღარში მუშაობის რაიმე გამოცდილება. ამას კიდევ ზედ ემატებოდა კ. ვ. კომაროვის პირადი უარყოფითი თვისებებიც. კავკასიის მეფის ნაცვალმა მღვდლმარგობის „გამოსწორების“ მიზნით 1881 წლის აპრილში ბათუმის ოლქის გუბერნატორად კ. ვ. კომაროვის მაგივრად გენერალ-მაიორი ნ. სმეკალოვი ტანიშნა.

რუსეთის განაპირა მხარეებში თავისი პოზიციების გაძლიერების მიზნით მეფის მოაზრობა უფრო ფართო მასშტაბის ლონსძიებებს მიმართავს. 1882 წლის იანვარში საქართველოსა და აზიერკავკასიის მმართველობის სისტემაში ახდენს მთელ რიგ ცვლილებებს. გაუქმდა კავკასიის მეფისნაცვლის თანამდებობა და დაწესდა მოავარმართებლის თანამდებობა. ეს კომისიის ნიშნავდა, რომ კავკასია კარგავდა იმ შეკვეცილ ადმინისტრაციულ ავტონომიასაც, რომელიც მას აქამდე ჰქონდა მინიჭებული. გენერალ გუბერნატორებს ნება მიეცათ საკუთარი შეხედულებებისამებრ გამოეცხადებინათ სამხედრო წესები და გამოეყენებინათ ჯარის ნაწილები „საზოგადოებრივი წესრიგის დასაცავად“. საქართველოს გუბერნიები უშუალოდ პეტერბურგს დაექვემდებარდა კავკასიის მოავარმართებელი მხოლოდ ზედამხედველობას ანხორციელებდა მათზე. ეს ცვლილებები მიზნად ისახავდა ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის კიდევ უფრო გაძლიერებას. თუ მანამდე ერთგვარი ანგარიში ეწეოდა მხარის ეროვნულ-კულტურულ და ეკონომიურ თავისებურებებს, მეფისნაცვლის თანამდებობის გაუქმებასთან ერთად ეს კურსი უარყოფილი და დაწუნებული იქნა. კავკასიის მოავარმართებლის თანამდებობაზე დანიშნეს ცარიზმის ერთგულებით სახელმძღვანელო გენერალი

დონდუკოვ-კირსაკოვი, რომელიც ამ თანამდებობაზე 1890 წლამდე დარჩა. მმართველობის სისტემის რეფორმის მილიანად შეეხო ბათუმის ოლქსა და მთლიანად პირობებისა და თავისებურებების გვერდის ავლით მეფის რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს 1883 წლის 12 ივნისის დადგენილებით გაუქმდა ბათუმის ოლქის ადმინისტრაციული ერთეული და იგი მექანიკურად შეუერთდა ქუთაისის გუბერნიას. ამავ დიდგენილებით ქუთაისის გუბერნატორს ეწოდა სამხედრო გუბერნატორი. ბათუმის ოლქის მართვა-გამგებლობა დაეცალა ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის მოადგილეს, რომელსაც შეუნარჩუნდა ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის ყველა უფლება. მისი რეზიდენცია იყო ქ. ბათუმი.

ბათუმის ოლქი ქუთაისის გუბერნიის შემადგენლობაში შევიდა ორი ადმინისტრაციული ერთეულის — ბათუმისა და ართვინის ოკრუგის სახით. ბათუმისა და ართვინის ოკრუგები თავის მხრივ დაიყო საპოლიციო უბნებად. ბათუმის ოკრუგში შედიოდა 4 საპოლიციო უბანი: ზედა აჭარის, ქვედა აჭარის, გონიოს და კანტრიშის; ხოლო ართვინის ოკრუგში — 3 საპოლიციო უბანი: ართვინის, არტანუჯისა და შვეშეთ-იმერხევის.

საპოლიციო უბნები დაიყო უფრო წვრილ ერთეულებად — სასოფლო ოკრუგებად, რომლებშიც გაერთიანებული იყო რამდენიმე სოფელი ანუ დასახლებული პუნქტი. ბათუმისა და ართვინის ოკრუგები სულ დაყოფილი იყო 24 სასოფლო ოკრუგად. აქედან 15 მოდიოდა ბათუმის ოკრუგზე და 9 — ართვინის ოკრუგზე. საპოლიციო უბნების მიხედვით ზემო აჭარის უბანი იყოფოდა 4 სასოფლო ოკრუგად, ქვემო აჭარისა, — 4, გონიოს — 3, კანტრიშის უბანი — 4 სასოფლო ოკრუგად. ართვინის, არტა-

16 საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. V, თბილისი, 1970, გვ. 642.

ნუქისა და შავშეთ-იმერხევის საპოლი-
ციო უბნები იყოფოდა სამ-სამ სასოფლო
ოკრუგად.¹⁷

1886 წელს ადმინისტრაციული ერთე-
ული — სასოფლო ოკრუგი შეიცვალა
სასოფლო საზოგადოებით. ეს უკანასკნე-
ლი უფრო წვრილ ადმინისტრაციულ ერ-
თელს წარმოადგენდა. ზოგჯერ თვით
ერთი სოფელი იწოდებოდა სასოფლო
საზოგადოებად, ზოგჯერ კი ერთი სასო-
ფლო საზოგადოება აერთიანებდა ორი-
დან ცხრაამდე სოფელს. იყო ისეთი სა-
სოფლო საზოგადოებაც, რომელიც აერ-
თიანებდა 14 სოფელს. ამჟერად,
ზემო აჭარის საპოლიციო უბანი
დღევანდელი 23 სასოფლო საზოგადოებად,
ქვემო აჭარისა — 23, გონიის — 13,
კონტრის — 20, ართვინის — 10, არ-
ტახუჯის — 11 და შავშეთ-იმერხევის
უბანი — 11 სასოფლო საზოგადოებად.

ამრიგად, ყოფილი ბათუმის ოლქი,
რომელიც შეუერთეს ქუთაისის გუბერნი-
ას, დაიყო ორ ოკრუგად, შვიდ საპოლი-
ციო უბნად და 121 სასოფლო საზოგა-
დოებად.¹⁸

სასოფლო საზოგადოების სათავეში
იღვას სოფლის სტაროსტა ანუ მუხტარი.
სტაროსტას ირჩევდა სასოფლო საზოგა-
დოებაში შემავალი მოსახლეობა. არჩე-
ულ სტაროსტას უბნის უფროსის წარ-
დგენით ამტკიცებდა ოკრუგის უფროსი.
სტაროსტა ცხოვრებაში ატარებდა ზემ-
დგომი ორგანოების ღონისძიებებს და
წარმოადგენდა ერთგვარ შუამავალს ად-
მინისტრაციულ ხელისუფლებასა და ად-
გილობრივ მოსახლეობას შორის.

სასოფლო საზოგადოების სტაროსტას
მცხოვრებლებამდე დაყავდა უბნის უფ-
როსის განკარგულებები, ზრუნავდა მი-
სი შესრულებისათვის, უბნის უფროსს
უდგენდა საზოგადოების სტატისტიკურ
მონაცემებს, აკრებდა გადასახადებისა

და ბეგარის თანხებს. ანაწილებდა საზო-
გადოებას სხვადასხვა სამუშაო, ამ
ფუნქციებს სტაროსტა ასრულებდა თა-
ვისი თანამემწეების მეშვეობით.
მემწეების რიცხვი დამოკიდებული იყო
საზოგადოებაში შემავალი სოფლების
რაოდენობაზე.

საპოლიციო უბანს განაგებდა უბნის
უფროსი ან ბოქაული. უბნის უფროსი
ასრულებდა ყველა იმ ფუნქციას, რასაც
სტაროსტა, მაგრამ მთელი უბნის მასშტა-
ბით. გარდა ამისა, უბნის უფროსის მო-
ვალუბას შეადგენდა წინასწარი მო-
კვლევის ჩატარება ჩადენილ დანაშაულ-
ზე და თავმჯდომარეობა საუბნო სასა-
მართლოში.

ოკრუგის სათავეში იდგას ოკრუგის
უფროსი. იგი კონტროლს უწევდა უბ-
ნის უფროსების მუშაობას და წარმოად-
გენდა შუალედ ინსტანციას გუბერნა-
ტორსა და უბნის უფროსებს შორის.
ოკრუგის უფროსი ამავე დროს ითვლე-
ბოდა საოკრუგო სასამართლოს თავმჯ-
დომარედ.

საუბნო და საოკრუგო უფროსების
უფლება-მოვალეობანი განისაზღვრებო-
და ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის
მიერ შედგენილი და მთავარმართებლის
მიერ დამტკიცებული ინსტრუქციებით.¹⁹

ბათუმი თავის მხრივ იყოფოდა ოთხ
საპოლიციო უბნად და მთელ ქალაქს
კვლავინდებურად წარმართავდა და ხე-
ლმძღვანელობდა პოლიციის სამმართვე-
ლო. ქალაქის მართვა-გამგეობაში მონა-
წილეობდა აგრეთვე ოთხი დეპუტატი.
თითო დეპუტატი საპოლიციო უბანში.
დამახასიათებელია, რომ დეპუტატებს
ირჩევდა საცხოვრებელი სახლების მე-
პატრონეთა მცირე ჯგუფი, რომელთაც
გააჩნდათ სათანადო ქონებრივი ცენზი,
და არა ქალაქის მთელი მოსახლეობა.
მაგალითად, 1879 წელს პოლიციის სამ-
მართველოს შემადგენლობაში დეპუტა-
ტების არჩევისას საარჩევნო კამპანიაში

17 აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის
რუსულ ხელნაწერთა ფონდი, საქ. 456,
ფ. 14.

18 იქვე, ფ. 15.

19 საქ. სსრ ცსა, ფონდი ი-229, აღწ-
1, საქ. 48, ფ. 1.

მონაწილეობდა მხოლოდ 100-მდე სახლის მეპატრონე, მაშინ როდესაც ქალაქის მოსახლეობა 4 ათას კაცს აღემატებოდა.

ვაჭრობა-მრეწველობის განვითარებამ და ქალაქის მოსახლეობის სწრაფმა ზრდამ დღისწესრიგში დააყენა ქ. ბათუმის თვითმმართველობის შემოღება, რადგან აშკარად იკრძაბოდა, რომ პოლიციის სამმართველო ქალაქის მზარდ მეურნეობას თავს ეღვარ ართმევდა. ამით იყო გამოწვეული, რომ 1885 წელს ბათუმის 90 სახლის მეპატრონემ და ვაჭარ-მრეწველმა, ე. ი. საზოგადოების თვით ზედა ფენამ თხოვნით მიმართა მეფის რუსეთის შინაგან საქმეთა სამინისტროს ქ. ბათუმში თვითმმართველობის შემოღების შესახებ. ბათუმელთა ამ თხოვნას თანაგრძნობით შეხვდა საქართველოს მოწინავე საზოგადოება, რომელსაც შეიჩნდა, რომ ქ. ბათუმში საგვებით მომზადებულია ამ სახლისათვის, 20 მაგარამ მეფის მთავრობა არ ჩქარობდა. ქ. ბათუმს ამის შემდეგ კიდევ სამ წელიწადს პოლიცია ფანავებდა. მხოლოდ 1887 წლის ნოემბერში კავკასიის მთავარმართებლის ნებართვით ბათუმში შეიქმნა სპეციალური კომისია ქალაქის თვითმმართველობის არჩევნების მოსამზადებლად.

თვითმმართველობის შემადგენლობის არჩევნები და ქალაქის მართვა უნდა მოწყობილიყო 1870 წლის 16 ივნისის საქალაქო დებულების საფუძველზე, რომელიც მეფის რუსეთმა ქ. ბათუმისათვის სამოქმედოდ დააწესა 1888 წლის 28 აპრილს.²⁰ ამასთან, ბათუმის პირველი ქალაქისთავი უნდა ყოფილიყო ზემოდან დანიშნული და არა არჩეული.

20 „новое обозрение“, 1885, № 530.

21 აქარის სახელმწიფო მუზეუმის რუსულ ხელნაწერთა ფონდი, საქ. 81, ფ. 100.

ქ. ბათუმის თვითმმართველობაში ხმოსანთა პირველი შემადგენლობა არჩევნები ჩატარდა 1888 წლის 25 აგვისტოს და 2 სექტემბერს. ეს არჩევნები იქნა ანალოგიური იმასთან, რა იქნა უნდა, არ იყო სახალხო მომწიფეობის დონეზე. ში მონაწილეობას იღებდა მხოლოდ საზოგადოების ზედა ფენა: სახლების მეპატრონეები, ვაჭრები, მრეწველები და ქოყებრივი ცენზის მქონენი. ამის შედეგი იყო ის, რომ ქალაქის მაშინდელი 16 ათასი მცხოვრებიდან არჩევნებში მონაწილეობა მიიღო მხოლოდ 525 ამომრჩეველმა. ქალაქის თვითმმართველობის ხმოსანთა არჩევნების ასეთმა სისტემამ განსაზღვრა მათი სოციალური შემადგენლობაც: არჩეული 36 ხმოსანიდან ეაჭარი იყო 14, სახლის მეპატრონე — 8, ინჟინერი — 2. სამხედრო მოსამსახურე — 3, ჩინოვნიკი — 3, იურისტი — 2, ექიმი და ფარმაცეუტი — 4. როგორც ვხედავთ, თვითმმართველობის შემადგენლობაში არ შესულა არცერთი რიგითი მშრომელი. ხმოსანთა შორის არ იყო არცერთი ქალი. უფრო მეტიც: ქალებს საერთოდ არ მიუღიათ მონაწილეობა 1888 წლის არჩევნებში. ამ პოლიტიკური უფლებით ქალები შემდგომი წლების არჩევნებშიც არ სარგებლობდნენ და არასოდეს არ ყოფილან არჩეული ქალაქის თვითმმართველობის შემადგენლობაში.²²

1888 წლის 2 სექტემბერს ახლად არჩეულმა ხმოსნებმა ფიცი დასდეს, რომ არ უღალატებდნენ და ბოლომდე ერთგულად ემსახურებოდნენ მეფესა და მის ხელისუფლებას. ამავე წლის 17 სექტემბერს ფიცდადებული ხმოსნების შემადგენლობიდან აირჩიეს ქ. ბათუმის თვითმმართველობის თანამდებობის პირები. ქალაქის თვითმმართველობის მდივნად, დიდი ბრძოლის შემდეგ არჩეული იქნა სერგეი მესხის ძმა — ივანე მესხი, რომელიც ამ თანამდებობაზე მუშაობდა აქარაში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე.

22 გაზ. „საბჭოთა აქარა“, 7 მარტი, 1962, № 47, გვ. 4.

ქალაქის თვითმმართველობა პრაქტიკულ მოღვაწეობას შეუდგა 1888 წლის 1 ოქტომბრიდან.²³ ამ დროიდან თვითმმართველობამ თავის ხელში აიღო ქალაქის ცხოვრების, დაგეგმვის და მშენებლობის ყველა საკითხი.

როგორც დავინახეთ, თვითმმართველობის ხმოსანთა არჩევნების სისტემა და თვით მათი სოციალური შემადგენლობა არ შეიძლებოდა გამიზნული ყოფილიყო მშრომელი მოსახლეობის დასაცავად. იგი მხოლოდ საზოგადოების ზედა ფენის, გაბატონებული კლასის ინტერესების დაცველი იქნებოდა, მაგრამ ბათუმში ქალაქის თვითმმართველობის შემოღება პოლიციის მმართველობასთან შედარებით მაინც პროგრესული ნაბიჯი იყო.

ზემოთ აღნიშნული საარჩევნო სისტემის შედეგად ქ. ბათუმის თვითმმართველობის ხელმძღვანელ პოსტებზე მოხდნენ რეაქციონერები.

ჩერ დანიშნული ქალაქისთავი გაერონსკი, შემდეგ კი ამ თანამდებობაზე არჩეული ჩინოვნიკი კაიანდრა თვითონ უწყობდნენ ხელს ბათუმში მცხოვრებ სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელთა შორის შეუღლის გაღვივებას. მიუხედავად ამისა, თვითმპყრობელობას 1888 წელს არჩეული ქალაქის თვითმმართველობის შემადგენლობა არ აკმაყოფილებდა და არჩევნებში მონაწილე პირთა კიდევ უფრო შეზღუდვის მიზნით, ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის სპეციალური ბრძანებით, 1893 წლის 28 დეკემბრიდან ბათუმში შემოღებული იქნა ახალი 1892 წლის 11 ივნისის საქალაქო დებულება.²⁴

ამ დებულებით არჩევნებში მონაწი-

²³ აჭარის ასსრ ცსა, ფონდი ი-7, აღწ. 1, საქ. 709, ფ. 17.

²⁴ იქვე, ფონდი ი-67-„ს“, აღწ. 1, საქ. 13, ფ. 9.

ლეობის მისაღებად დაწესებული კიდევ უფრო მაღალი ჭონებრივი საზღვარი. არჩევნებში მონაწილეობის უფლება ენიჭებოდა მოქალაქეს მხოლოდ 25 წლის ასაკში, თუ იგი რუსეთის კავშირში იქნებოდა და ქალაქის ტერიტორიაზე ფლობდა არანაკლებ 1000-1500 მანეთის უძრავ ქონებას. თავის მხრივ მოწინავე ქართველი ინტელიგენცია ცდილობდა თვითმმართველობის შემადგენლობაში გაეყვანა ისეთი პირები, რომელთაც ვერც შესთქვიოდათ მშრომელი ხალხისთვის, ბათუმის ზრდა-განვითარებისათვის. ამ მიმართულებით აქტიურად იბრძოდნენ ა. მესხი, დ. კლდიაშვილი და გ. ენულსკი.

1888 წლის არჩევნებისაგან განსხვავებით 1895 წლის არჩევნებში მონაწილეობა მიიღო მხოლოდ 318 ამომრჩეველმა და სასულ აირჩიეს 35 ხმოსანი. ეს ნაშინ, როდესაც ამ დროისათვის ბათუმის მოსახლეობა გაიზარდა 23 ათას კაცამდე.²⁵ ხმოსანთა სოციალურ შემადგენლობაში საგრძნობი ცვლილებები არ მომხდარა, მაგრამ ქართველი ინტელიგენციის დაუღალავმა შრომამ სასურველი შედეგი მაინც გამოიღო. ყოფილი ქალაქისთავი კაიანდრა არჩევნებში გააშვეს და მის ნაცვლად მოიწვიეს ქუთაისის ყოფილი ქალაქისთავი ლუკა ნიკოს ძე ასათიანი, რომელმაც 1901 წლამდე, სოცოცხლის უკანააგუნელ დღემდე იმუშავა ამ თანამდებობაზე და დიდი ღვაწლი დასდო ქ. ბათუმის განვითარებისა და კეთილმოწყობის საქმეს. ლ. ასათიანის სიკვდილის შემდეგ ქალაქისთავად აირჩიეს ივანე ზაქარაიას ძე ანდრონიკაშვილი.

1895 წლის არჩევნებში მონაწილეობდა თბილისიდან სპეციალურად მოწვეული ილია ჭავჭავაძე, რომელმაც თავისი წვლილი შეიტანა ამ არჩევნებში ქართველი ინტელიგენციის წარმატებაში.

²⁵ ვახ. „საბჭოთა აჭარა“, 7 მარტი, 1962, № 47, გვ. 4.

აჭარის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში დაცული მასალები ნათლად მეტყველებენ იმაზე, რომ ქ. ბათუმის თვითმმართველობა ყოველმხრივ შეზღუდული იყო ჯერ ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის, ხოლო შემდეგ ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის ყოვლისშემძლეობით. მათ ჰქონდათ ექტოს უფლება თვითმმართველობის ყველა გადაწყვეტილებაზე. ფაქტურად ბათუმის თვითმმართველობა სამხედრო გუბერნატორის დანაშაულად, მის სათაბირო ორგანოდ გადაიქცა. თვითმმართველობა, როგორც წესი, წერალობით ატყობინებდა ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორს. 1903 წლიდან კი ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორს, სხდომის მოწვევის რიცხვს და ღლისწესრიგს. ასევე უგზავნიდა ყველა შიდაგარე გადაწყვეტილების ასლს.²⁶

თვითმმართველობის დადგენილებანი ძალაში შედიოდა მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც სამხედრო გუბერნატორი დაამტკიცებდა. ხმოსანთა მიერ თვითმმართველობის თანამდებობებზე არჩეულ პირებს ამტკიცებდა რუსეთის შინაგან საქმეთა მინისტრი, ხოლო რაიმე მიზეზით მათი დაუმტკიცებლობის შემთხვევაში, თანამდებობას იკავებდა ზემოდან დანიშნული მოხელე.

1898 წელს კავკასიის მთავარმართებლად დაინიშნა გოლიცინი, რომელიც იმავეივე არასწორად იცლიდა ბათუმის ოლქის შეერთებას ქუთაისის გუბერნიასთან. თავის მოსაზრებას გოლიცინი იმით ასაბუთებდა, რომ ასეთ გაერთიანებას მოყვებოდა აჭარაში ქართული კულტურის აღორძინება, რაც ხელს არ აძლევდა თვითმპყრობელობას.

გოლიცინის დაჯივებითი მოთხოვნა იმპერატორ ნიკოლოზ მეორემ დააკმაყოფილა და სახელმწიფო საბჭოს 1903 წლის 17 მარტის დადგენილებით ამავე წლის 1 იენისიდან ბათუმის ოლქი კვლავ

აღდგენილი იქნა დამოუკიდებელ ადმინისტრაციულ ერთეულად, რომელსაც კვლავინდებურად სათავეში სამხედრო გუბერნატორი მოექცა. ოლქის ადმინისტრაციულ ცენტრს კვლავ ქ. ბათუმი წარმოადგენდა.²⁷

ორი წლის შემდეგ, 1905 წლის რევოლუციის მსვლელობის პერიოდში მეფის რუსეთმა აღადგინა კავკასიაში მეფისნაცვლობა. ამჯერად კავკასიის მეფისნაცვლად დანიშნული იქნა თვითმპყრობელობის თავდადებული დამცველი ი. ი. ეორონცოვ-დაშკოვი, რომელიც კავკასიას 5 მაისს მოევლინა.²⁸

1903 წლის რეფორმის შედეგად ბათუმის ოლქის ადმინისტრაციულ ერთეულებს მნიშვნელოვანი ცვლილებები არ განუცდია, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ძირეულ ერთეულებს. ბათუმის ოლქი კვლავინდებურად იყოფოდა ბათუმისა და ართვინის ოკრუგებად. ბათუმის ოკრუგი თავის მხრივ დაიყო 4, ხოლო ართვინის ოკრუგი — 3 საპოლიციო უბნად: ზემო აჭარის — ცენტრი ხელი, ქვემო აჭარის — ცენტრი ქადა, გონიოს — ცენტრი ზემო მარადიდი, კინტრიშის — ცენტრი ჩურუქსუ, ართვინის — ცენტრი ართვინი, არტანუჯის — ცენტრი არტანუჯი და შავშეთ-იმერხევის — ცენტრი სათლე.

ამჯერად მოელი ბათუმის ოლქი დაიყო 22 საპოლიციო ოკრუგად. საპოლიციო უბნების სიხედეით ეს დაყოფა შემდეგ სურათს გვაძლევდა. ზემო აჭარის საპოლიციო უბანი დაყოფილი იყო 3 სასოფლო ოკრუგად, ქვემო აჭარის — 3, გონიოს — 3, კინტრიშის — 4, ართვინის 3, არტანუჯისა — 3 და შავშეთ-იმერხევის საპოლიციო უბანი — 3 სასოფლო ოკრუგად.

27 აჭარის სახელმწიფო მეზღუემის რუსულ ხელნაწერთა ფონდი, საქ. 43, ფ. 1.

28 газ. „Кавказ“, 1905, № 63.

26 აჭარის ასსრ ცსა, ფონდი ი-7, აღწ. 1, საქ. 46, ფ. 1.

სასოფლო ოკრუგები უფრო წვრილ აღმინისტრაციულ ერთეულებად, სასოფლო საზოგადოებებად იყოფოდა.²⁹

ბათუმის ოლქის ამგვარი აღმინისტრაციული დაყოფა ძალაში დარჩა აჭარაში თვითმპყრობელობის ბატონობის დასასრულამდე.

ახლად აღდგენილი ბათუმის ოლქის ადგილობრივი მმართველობის მოხელეებად ინიშნებიან მხოლოდ რუსეთის შიდა გუბერნიებიდან ჩამოყვანილი პირები. თანდათან იზღუდება აზნავეთი თანამდებობანი. ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორმა ქალაქის თვითმმართველობა „მორჩილ და ყურმოქრულ მონად“ გაიხადა.³⁰

ქ. ბათუმში წესრიგის დაცვის მიზნით განისაზღვრა შექმნილიყო ახი კაცისაგან შემდგარი ადგილობრივი მილიცია, მაგრამ ერთი წლის შემდეგ აქ ჩამოყალიბდა მილიციონერთა ექვსი ქვეითი და ერთი ცხენოსანი ასეული, რომელთა პირადი შემადგენლობა შეადგენდა 700 კაცს. მათ დავალებული ჰქონდათ სიტყვაშეუბრუნებლად გაეტარებინათ შეფის ბიუროკრატიული რეჟიმის ყველა მოთხოვნა და ცეცხლითა და მახვილით ჩაეხშოთ თავისუფლებისადმი სწრაფვის ყველა ცდა.

საგულისხმოა, რომ ბათუმის ოლქის მართვის 1878 წლის 20 სექტემბრის დროებითმა წესდებამ ძალაში დატოვა თურქეთისდროინდელი მართლმსაჯულების ორგანოები — მეჯლისები. აღდგენილი და ამოქმედებული იქნა ექვსი საუბნო — ზემო აჭარის, ქვემო აჭარის, კენტროშის, გონიოს, არტანუჯის, შავშეთ-იმერხევის და სამი საოკრუგო — ბათუმის, ართვინის და აჭარის მეჯლისი. გარდა ამისა, შეიქმნა ერთი საქალაქო მეჯლისი ართვინში და ერთიც საოლქო

მეჯლისი ბათუმში.

მეჯლისებან კომპეტენციაში შედიოდა სისხლის სამართლის ~~უქმების~~ საქმეთა და სამოქალაქო ~~საქმების~~ ^{საქმების} წესდების მე-11 მუხლის საფუძველზე მეჯლისთა იურისდიქციიდან ამოღებული იყო სისხლის სამართლის ისეთ დანაშაულთა განხილვა, როგორიცაა სახელმწიფო ღალატი, ხელისუფალთა მიმართ შეიარაღებული წინააღმდეგობის გაწევა, სახელმწიფო ქონების ძარცვა, ფოსტა-ტელეგრაფზე თავდასხმა, წინასწარი განზრახვით სახელმწიფო ქონების დაწვა, ტელეგრაფის გაფუჭება და განზრახ მკვლელობა. ამგვარ დანაშაულთა ჩამდენ ადგილობრივ მცხოვრებთა გასამართლება სწავთმობდა საერთო-საიმპერიო კანონმდებლობით.³¹

მეჯლისებს არ ექვემდებარებოდა აგრეთვე იმ სისხლისა და სამოქალაქო საქმეების განხილვა, რომლებშიც ერთ-ერთ მხარედ წარმოდგენილი იქნებოდა არა ადგილობრივი მცხოვრები. ამ კატეგორიის საქმეებიც საერთო სასამართლოების განხილვის საგანს შეადგენდნენ საერთო საიმპერიო კანონმდებლობის საფუძველზე.

ქვეყნის მეფისნაცვლის თანაშემწის გენერალ-ადიუტანტ სვიატოპოლკ-მირსკის 1878 წლის 11 დეკემბერს დამტკიცებული ბათუმისა და ყარსის ოლქებში სასამართლო მოწყობის დროებითი დებულების თანახმად, ამ ოლქებში სამოქმედოდ შემოიღეს 1864 წლის 20 ნოემბრის სასამართლო წესდება. ამ წესდების თანახმად ბათუმისა და ყარსის ოლქები სასამართლო წარმოების დარგში შევიდნენ თბილისის საოკრუგო სასამართლო პალატაში და უშუალოდ დაეთმორჩილდნენ ბათუმის ოლქი ქუთაისის საოკრუგო სასამართლოს, ხოლო ყარსის ოლქი — ერევნის საოკრუგო სასამართლოს.³²

²⁹ აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის რუსულ ხელნაწერთა ფონდი, საქ. 456, ფ. 2.

³⁰ გაზ. „პატარა გაზეთი“, 9 მარტი, 1906, № 13, გვ. 3.

³¹ საქ. სსრ ცსა, ფონდი 1-229, აღწ. 1, საქ. 48, ფ. 1.

³² იქვე, ფ. 1, 545, აღწ. 1, საქ. 1679, ფ. 1

საუბნო, საქალაქო და საოკრუგო მეჯლისები საქმეებს განიხილავდნენ პირველი ინსტანციით, ხოლო ბათუმის საოლქო მეჯლისი წარმოადგენდა მეორე ინსტანციას. მეჯლისთა უფლებამოსილებანი განსაზღვრული იყო სეიატობოლქ-მირსის 1879 წლის 9 მაისს დამტკიცებული სპეციალური ინსტრუქციით. ამავე ინსტრუქციით განისაზღვრა მეჯლისების შემადგენლობაც. საუბნო მეჯლისი შესდგებოდა 5 კაცისაგან: თავმჯდომარე, სამი წევრი და ყადი. მეჯლისის თავმჯდომარეობდა უბნის უფროსი ანუ ბოქაუელი.

საოკრუგო მეჯლისის შემადგენლობა განსაზღვრული იყო 7 კაცით: თავმჯდომარე, ოთხი წევრი, ყადი და ნწერალი. უფრო მრავალრიცხოვანი იყო ბათუმის საოლქო მეჯლისის შემადგენლობა. საოლქო მეჯლისის თავმჯდომარეობდა ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის თანამეშვე.

პირველი ინსტანციის მეჯლისების წევრები ფორმალურად იყო არჩეული. მაგრამ ფაქტიურად მათ შერჩევას ახდენდა შესაბამისი ადმინისტრაციული ერთეულის უფროსი და უდგენდა ოლქის სამხედრო გუბერნატორს დასამტკიცებლად. მეჯლისების შემადგენლობის განახლება ხდებოდა ყოველ სამ წელიწადში ერთხელ.

საუბნო, საქალაქო და საოკრუგო მეჯლისები საქმეებს იხილავდნენ ზეპირი განცხადების საფუძველზე საჯაროდ, ადამის ან შარიათის ნორმების მიხედვით. ინსტრუქცია თხოულობდა, რომ განაჩენის განსაზღვრისას მეჯლისებს შეძლებისდაგვარად ეხელმძღვანელათ რუსეთის საერთო სამხედრო კანონმდებლობითაც.

სამეცვიდრო და საოჯახო ხასიათის საღაო საქმეებს ცოლქმარს შორის, მშობლებსა და შვილებს შორის იხილავდა ყადი შარიათის ნორმების საფუძველზე. ასეთი საქმეების განხილვა შეიძლებოდა დასტურულ სხდომაზეც თუ

საქმე ეხებოდა საოჯახო ურთიერთობების საკითხს და ერთ-ერთი მხარე მაინც უნდა იქნებოდა. ამ საკითხზე ყადი უწყვეტილებას ამტკიცებდა მეჯლისის თავმჯდომარე.

როგორც სისხლის, ისე სამოქალაქო სამართლის საქმეებზე მეჯლისებს თავისი გადაწყვეტილება გამოქმონდათ ზმების უბრალო უმრავლესობის საფუძველზე, ამასთან მეჯლისის თავმჯდომარეები ხმის მიცემაში არ მონაწილეობდნენ.

პირველი ინსტანციით გარჩეული საქმეები არ ითვლებოდა საბოლოოდ და არ მოიყვანებოდა სისრულეში შემდეგ შემთხვევებში: როცა მეჯლისის თავმჯდომარე არ ეთანხმებოდა მეჯლისის წევრების აზრს; დამნაშავე ისჯებოდა პატიმრობით 14 დღის ვადაზე ზევით ან ჯარიმით 50 მანეთზე ზევით და პროცესის ერთერთი მხარე არ იყო თანახმა აღნიშნული გადაწყვეტილებისა; სამოქალაქო სარჩელის თანხა 300 მანეთს ჰქარბობდა; ერთ-ერთი მხარე, ან მეჯლისის თავმჯდომარე არ ეთანხმებოდა ყადის მიერ შარიათის ნორმების საფუძველზე გამოტანილ გადაწყვეტილებას.³³

ასეთ შემთხვევაში დაშვებული იყო საქმის გადატანა საპეალაციო წესით მეორე ინსტანციაში. გადაწყვეტილების გამოტანიდან ორი თვის ვადის გასვლამდე.

პირველი ინსტანციის მეჯლისების გადაწყვეტილებებს რთულ და საღავო საკითხებზე ამტკიცებდა ოლქის სამხედრო გუბერნატორი. ასევე სავალდებულო იყო მეჯლისების გადაწყვეტილებების დამტკიცება სამხედრო გუბერნატორის მიერ ყველა იმ საქმეზე, რომლებზეც ერთ-ერთი მხარე არ ეთანხმებოდა მიღებულ გადაწყვეტილებას.³⁴

33 აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის რუსულ ხელნაწერთა ფონდი, საქ. 43, ფ. 7.

34 საქ. სსრ ცსა, ფონდი ი-229, აღწ. 1, საქ. 48, ფ. 3.

ბათუმის საოლქო მეჯლისის, როგორც მეორე ინსტანციის სასამართლოს, კომპეტენციას შეადგენდა პირველი ინსტანციიდან მიღებული სააპელაციო საქმეების განხილვა, საოლქო მეჯლისის გადაწყვეტილება ითვლებოდა საბოლოოდ შემდეგი შემთხვევების გარდა: სისხლის სამართლის საქმეებზე, როცა საოლქო მეჯლისის თავმჯდომარე არ ეთანხმებოდა მეჯლისის წევრთა აზრს; სამოქალაქო სამართლის საქმეებზე, როცა სარჩელის თანხა 3000 მანეთს აღემატებოდა; შარიათის ნორმების საფუძველზე გადაწყვეტილ საქმეებზე, როცა თავმჯდომარე არ ეთანხმებოდა ყადის დადგენილებას. ამგვარ საქმეებზე საოლქო მეჯლისის გადაწყვეტილება უნდა დამტკიცებულიყო ოლქის სამხედრო გუბერნატორის წინააღმდეგ შემთხვევაში სამხედრო გუბერნატორის საოლქო მეჯლისის გადაწყვეტილებაზე სააპელაციო საჩივარი უნდა შეეტანა კავკასიის არმიის მთავარსარდლის თანაშემწესთან სამოქალაქო საქმეების დარგში, საქმეზე თავისი განსაკუთრებული აზრის თანდართვით, იგი უკანასკნელ ინსტანციას წარმოადგენდა და მისი გადაწყვეტილება ითვლებოდა საბოლოოდ და მხარეებისათვის სავალდებულოდ.³⁵

1899 წლის 1 დეკემბრიდან კავკასიის მთავარმართებლის თავად გოლოცინის სპეციალური ბრძანების საფუძველზე ბათუმის ოკრუგის ადგილობრივ მცხოვრებთა მიერ ჩადენილი ყველა სახის სისხლის სამართლის დანაშაულისა და ყველა სამოქალაქო დავის განხილვა დაუქვემდებარდა ქუთაისის საერთო საოკრუგო სასამართლოს. ამასთან დაკავშირებით 1900 წლის 1 იანვრიდან ბათუმის საოკრუგო სასამართლო გაუქმდა.³⁶

ბათუმის ოკრუგის მცხოვრებთა შორის აღძრულ სისხლის სამართლის საქმეთა განსახილველად ქუთაისის საოკრუგო სასამართლო, ხოლო სამოქალაქო საქმეებზე ადგილობრივ მცხოვრებლებს სარჩელი უნდა შეეტანათ ქუთაისის საოკრუგო სასამართლოში და საქმის განხილვა ქუთაისში სწარმოებოდა.³⁷

ეს მდგომარეობა დიდ უხერხულობასა და მატერიალურ სიძნელებებს უქმნიდა ისედაც ეკონომიურად გაჭირვებულ ბათუმის ოლქის მცხოვრებლებს. რის გამოც ბათუმის საქალქო თვითმმართველობამ 1910 წლის 16 ნოემბერს აღძრა შეამდგომლობა კავკასიის მეფესაცვლის წინაშე ქ. ბათუმში საოკრუგო სასამართლოს აღდგენის თაობაზე. მაგრამ ეს შეამდგომლობა უშედეგო დარჩა.³⁸

მეფის რუსეთის ბიუროკრატიული რეჟიმის ერთგულ მსახურთ სრულებითაც არ აინტერესებდათ აჭარის ადგილობრივი მოსახლეობის საჭიროებოთა და მტკივნეული საკითხები. მეფის რუსეთის როგორც ადმინისტრაციული ორგანოები, ასევე სასამართლო დაწესებულებანი ერთგულად ემსახურებოდნენ ძირმოძვალ ტახტს.

რევოლუციური მოძრაობის აღმავლობის პერიოდში ცარიზმის მმართველობის სისტემა უფრო რეაქციული და შიშველი ძალის გამტარებელი ხდებოდა. მეფის ტახტის დამცავები მთელი სისასტიკით უსწორდებოდნენ თავისუფლებისადმი სწრაფვის ყოველგვარ გამოვლინებას.

35 იქვე, ფ. 3.
36 აჭარის ასსრ ცსა, ფონდი ი-19, აღწ. 1, საქ. 115, ფ. 2.

37 იქვე, ფონდი ი-6, აღწ. 1, საქ. 624, ფ. 14.
38 იქვე, ფ. 45.

აღმოსავლური მემკვიდრეობა

საქართველოს მემკვიდრეობა

შარშან წიგნის მალაზიებში გამოჩნდა და სწრაფად გაიყიდა დოც. გ. ბაბილოძის „ნარკვევები განათლებისა და კულტურის ისტორიიდან აჭარაში“. ჩვენ განსაკუთრებით გვაინტერესებს ამ ნაშრომის პედაგოგიური ასპექტი.

აღზრდა, პიროვნების ფორმირება, ეს კომპლექსური პროცესია, მრავალრიცხოვანი ფაქტორებით შეპირობებული. სწორედ ეს მეთოდოლოგიური დებულება უდევს საფუძვლად სარეცენზიო წიგნს. ავტორი, სავსებით კანონზომიერად, ჯერ გვაცნობს იმ ისტორიულ ფონს — ეკონომიურ, პოლიტიკურ და კულტურულ ვითარებას, რამაც განსაზღვრა აჭარაში აღზრდის საქმის ჯერ დაცვა, შემდეგ კი მისი აღორძინება. ამასთან იგი სავსებით სწორად იტყვია, როცა აღზრდას განიხილავს, როგორც აქტიურ პროცესს, რომელიც თავის მხრივ წინ

სწევს საზოგადოებრივ ცხოვრებას, აჩქარებს ქვეყნის მაჯისცემას. ეს მაჯისცემა მით უფრო ჯანსაღია, რაც უფრო პროგრესულია საზოგადოებრივი წესობილება. ამიტომ, თავისთავად ცხადია, თურქეთის უღლისაგან განთავისუფლების შემდეგ აჭარაში სახალხო განათლების საქმე ერთგვარად გაუმჯობესდა, მაგრამ იგი დიდ წინააღმდეგობასაც აწყობოდა რეაქციული მეფის მთავრობის მხრიდან და მთელი ძალით ფრთებს ვერ შლიდა. მიუხედავად ამისა, მაინც მნიშვნელოვან ძვრებს ჰქონდა ადგილი, რაც მთავრობისაგან კი არა, ხალხისაგან — ისტორიის ნამდვილი შემოქმედისაგან მომდინარეობდა. ამის ნათელი მაგალითია „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ და „საქველმოქმედო საზოგადოების“ საქმიანობა. „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცე-

ღებელი საზოგადოება“ ხსნიდა სკოლებსა და ბიბლიოთეკებს, ავტო-რცელებდა წიგნებს. სწორედ ამ საზოგადოების თაოსნობით გაიხსნა პირველი ქართული სკოლა ბათუმში. მისი მოღვაწეობის ერთგვარი გაგრძელება იყო „საქვე-ლმოქმედო საზოგადოების“ საქმიანობა, კერძოდ აჭარაში. ამ საკათხს ავტორი საკმაოდ ადგილს უთმობს და ბევრ საყუარადღებო ცნობას გვაწვდის.

ეს საზოგადოება 1907 წელს დაარსებულა, მაგრამ აქტიური საქმიანობა დაუწყო 1914 წლიდან, როცა ახალი გამგეობა აურჩევით და სასკოლო სექციას სათავეში ჩადგომა იაკობ გოგებაშვილის ერთგული თანამებრძოლი ლუარსაბ ბოცვაძე. საქველმოქმედო საზოგადოებას ბათუმში ჰქონდა თავისი განყოფილება. ეს ის ცენტრი იყო, საიდანაც ნივთიერ, სამედიცინო, იურიდიულ და მორალურ დახმარებას უწევდნენ ბათუმის ოლქის ქართველ მაჰმადიანებს. ამ საზოგადოებამ დიდი როლი შეასრულა პირველდაწყებითი სკოლების გახსნის საქმეშიც. მას 1916 წელს 7 ქართული სკოლა გაუხსნია: ქედაში, საღორეთში, ჩხუტუნეთში, ყოროლის-თავში, ზუცუბანში, ალაშბარში, ქვედა აგარაში, რომლებსაც ინახავდა თავისი ხარჯით.

ავტორი წარმოაჩენს იმათ სახელებს, რომლებიც აჭარის პირველ ქართულ სკოლებში მოღვაწეობდნენ და დიდი ამაგი დას-

დეს ახალი თაობის სწავლები-
და აღზრდის საქმეს. ესენი არიან:
ელენე ციციშვილი, პელაგია გელაშვილი, ბარბარე ბრეგვაძე, თამარ დარეჯანაშვილი, სტეფანე ნიკოლაიშვილი, მარიამ კალანდოძე, ნიკოლოზ ქანუშაძე, ეთერ ჩაზუკაშვილი, ნიკიფორე გეგელია, ეკატერინე ქუთათელაძე, ივანე კარსანიძე, ვერა მგალობლიშვილი, ლიუდმილა კალანდარიშვილი, ემილი ზიშონიძე. არეთა ქიქოძე

აჭარაში ქართული სკოლების გახსნას, როგორც ამას გვიჩვენებს ავტორი, დიდი ინტერესით, იმედით და გამოუთქმელი აღტაცებით შეხვდა მშრომელი მოსახლეობა. სულ მალე ეს სკოლები ბავშვებით აივსო. შვიდივე სკოლაში 427 ქალ-ვაჟი სწავლობდა. წიგნში განხილულია ამ სკოლების სასწავლო გეგმა, სადაც წამყვანი ადგილი ქართულ ენას ეჭირა, ხოლო სახელმძღვანელოებად გამოყენებული იყო იაკობ გოგებაშვილის „დედა ენა“ და „ბუნების კარი“.

წიგნის მეორე ნაწილი ეძღვნება განათლებასა და კულტურას საბჭოთა აჭარაში. ავტორი თანმიმდევრულად აშუქებს საბჭოთა სახალხო განათლების ჩამოყალიბების პროცესს, აწალიწებს აჭარაში მის თავისებურებებს, დიდ სიძნელებებს, ბრძოლას მათი დაძლევისათვის. წიგნის სოლიდური ნაწილი უჭირავს მასწავლებელთა კადრების საკითხს. ეს სავსებით

კანონზომიერია, ვინაიდან აჭარის თავისებურების გამო მასწავლებელთა კადრების პრობლემა აქ დიდხანს მწვავედ იდგა. დოც. გ. ბაბილოძე ნაბიჯ-ნაბიჯ მიჰყვება მოვლენათა მსვლელობას და დამაჯერებლად გადმოგვცემს თითოეულ საყურადღებო დეტალს, თუ რა ბრძოლა უხდებოდა აჭარის პარტიულ, საბჭოთა და განათლების ორგანოებს მასწავლებლებით სკოლების უზრუნველყოფისათვის, და, რომ ამ საქმეში დიდი ღვაწლი მიუძღვით მეზობელი გურიის, იმერეთის, სამეგრელოს რაიონების კადრებს, რომლებმაც თავის დროზე დიდი ამავი დასდეს აჭარის სახალხო განათლებისა და კულტურის განვითარებას.

წიგნში საინტერესოდ და სისრულით არის გაშუქებული ბათუმის პედაგოგიური ტექნიკუმის დაარსება და მისი საქმიანობა. ის გაიხსნა 1923 წლის ნოემბერში, ყოფილ ქალთა გიმნაზიის შენობაში (ამჟამად № 1 სკოლა). აქ მაშინ მიიღეს 62 მოსწავლე. შემდეგ ტექნიკუმში ახლანდელი პედაგოგიური ინსტიტუტის შენობაში გადავიდა. ავტორი განიხილავს ტექნიკუმის მატერიალურ ბაზას, სასწავლო-სააღმზრდელო მუშაობის ორგანიზაციას, სტილსა და მეთოდებს, რომელსაც ჩვენი აზრით სადღეისო მნიშვნელობაც აქვს, მით უმეტეს, რომ ეს ტექნიკუმში განთქმული იყო მთელი კავშირის მასშტაბით.

ავტორი ასეთივე სისრულით აანალიზებს აჭარის ქალთა ტექნიკუმის საქმიანობას, ნათესავს კრუპსკაისთან ტექნიკუმის განვითარებას, გოგიური კოლექტივისა და მოსწავლეთა ურთიერთობას. ამ ფონზე იგი გადაგვიშლის იმ სიტუაციასა და პირობებს, რომლებმაც შეაჩაღეს აჭარაში პირველი უმაღლესი სასწავლებლის — ბათუმის საპასწავლებლო ინსტიტუტის გახსნა. შემდეგ ის პედაგოგიური ინსტიტუტად გადაკეთდა და დიდი როლი შეასრულა და ასრულებს აჭარისა და მისი მეზობელი რაიონების სკოლების მასწავლებელთა, და არა მარტო მასწავლებელთა, კადრების მომზადების საქმეში.

შეტად აქტუალურ, პრობლემატურ საკითხზეა ლაპარაკი ნაშრომის მესამე თავში, სადაც ავტორი განიხილავს სკოლამდელი დაწესებულებების ქსელის შექმნა-განვითარებას აჭარაში. პირველი ასეთი დაწესებულება იყო ბათუმის ყოფილი საზოგადოებრივი საკრებულოს (ამჟამად ოფიცერთა) სახლში 1921 წელს მოწყობილი ბავშვთა ბაღი, რომელსაც მაშინ „წითელი ვარსკვლავი“ ერქვა, ხოლო შემდეგ ნ. კრუპსკაის სახელი მიენიჭა. 1926 წელს აჭარაში იყო 6 ბავშვთა ბაღი 450 აღსაზრდელით, 1975 წელს კი 89 სკოლამდელი აღზრდის დაწესებულება 7000 ბავშვით. ამასთან ავტორი ცხადყოფს, რომ მისი ქსელი ვერ აკმაყოფილებს მშრო-

შეღოთ გაზრდალ მოთხოვნებზე. ამის საილუსტრაციოდ ავტორი მეტად საგულისხმო ფაქტებს იმეორებს: 1975 წლიათვის აჭარის სოფლებში ითვლებოდა 32.550 სკოლამდელი ასაკის ბავშვი. რესპუბლიკის 107 კოლმეურნეობიდან კი ბავა-ბადი გახსნილია ოცში 646 აღსაზრდელისათვის. ეს ნიშნავს, წერს ავტორი, რომ კოლმეურნეობასთან არსებული ბავა-ბალების ქსელი ემსახურება აჭარის სკოლამდელი ასაკის აღსაზრდელთა ორ პროცენტს. ეს ციფრები, ჩვენი აზრით, სათანადო ორგანოებს მიაწოდებს, რომ საჭიროა სკოლამდელი აღზრდის პრობლემებს მეტი ყურადღება დაუთმონ.

ნაშრომში ცალკეა განხილული სპეციალური და პროფესიული, აგრეთვე მოზრდილთა სკოლების, მეცნიერების, ხელოვნების, ლიტერატურის, პრესის, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის როლი აჭარის კულტურისა და სახალხო განათლების განვითარებას საქმეში.

წიგნის ავტორს დაუძებნია და გამოუყენებია დიდძალი საარქივო, პრესის და სხვა მასალები, იყენებს მარქსიზმ - ლენინიზმის კლასიკოსთა შრომებს, პარტიისა და მთავრობის, განათლების ორგანოების სახელმძღვანელო დადგენილებებს. საერთოდ უნდა

აღინიშნოს, რომ დოცენტ გ. ბაბილოძის ნაშრომები აჭარის სახალხო განათლების განვითარებაზე შეადგენს ერთიან კომპლექსს, ციკლს, რომელიც ფაქტიური მასალების ანალიზის საფუძველზე დამაჯერებლად, თვალნათლივ ცხადყოფს კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა მთავრობის საგანმანათლებლო პოლიტიკის ბრწყინვალე გამაჩვენებას. ამიტომ ჩვენი აზრით ამ ნაშრომს და მის წინა ნაშრომებს უაღრესად დიდი ღირსება ენიჭებათ, მით უმეტეს ახლა, როცა ჩვენი ხალხი მალე შეაჯამებს საბჭოთა ხელისუფლების არსებობის 60 წლისთავზე მოპოვებულ მიღწევებს.

გვაქვს მხოლოდ ერთი შენიშვნა: ავტორი ერთ ადგილას (გვ. 43) წერს, რომ „ქართველ მაჰმადიანთა სკოლებისათვის სპეციალური „დედაენის“ გამოცემაზე ზრუნვა დაიწყო ჯერ კიდევ 1915 წლის აპრილში წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მიერ“. ვფიქრობთ ასეთი დასკვნა დაზუსტებას საჭიროებს, რადგან არსებობს დოკუმენტი, რომელიც ადასტურებს, რომ ასეთი ცვლილებების შეტანა „დედა ენაში“ გაცილებით ადრე დაიწყო. ამ საქმეს სათავე დაუდო თვით აიკობ გოგებაშვილმა.

შპრნალ „პროგრესი“ 1976 წლის ნომრების შინაარსი

პოეზია

- ართილაყვა რევაზ — ლექსები, № 3.
გორგილაძე ზურაბ — ლექსები, № 4.
დავითაძე ემენ — ლექსები, № 6.
ესენინი სერგეი — ლექსები, თარგმნა
გ. სალდუკაძემ, № 6.
ზოიძე შოთა — ლექსები, № 1, № 5.
ოღაბაძე დავით — ქართული კომუ-
ნისტი ბაშუ (ლექსი), № 1, ლექსები,
№ 5.
სტეიხე რევაზ — ლექსები, № 2.
მელია იაკობ — ლექსები, № 2.
მეტრეველი ზორის — ლექსები, № 4.
რეზოშვილი არჩილ — ლექსები, № 1.
სულაბერიძე ლადო — ვხნების პო-
ეზია (ლექსი), № 5.
მორიცი იუნა — ბეთანია (ლექსი),
თარგმნა შ. ზოიძემ, № 3.
ფურცხვანიძე ნუგზარ — მოლოდინი
(ლექსი), № 2.
ქათამაძე ჭემალ — ლექსები, № 3.
შუმბაძე შალვა — ლექსები, № 2.
ხალვაში ფრიდონ — ცხოვრება არის
ადამიანი (ლექსი), № 1.
ჭაყელი ჭიჭულ — ლექსები, № 1.

პროზა

- ახელელიანი ვახტანგ — ორი წოველა,
№ 4.
გორგილაძე მიხეილ — გზები (მოთხ-
რობა), № 1.
ვარშანიძე მამია — ჩემი დედუღეთი
(ქრონიკები), № 3, № 4, № 5, № 6.
იუბლა ანზორ — გრძელუღი გამოქვა-
ბულში (მოთხრობა), № 4.
ქეთელაური სულხან — მამალ - გიგო
(მოთხრობა), № 3.

ქათამაძე ჭემალ — სოფლის დედა (ნა-
რკვევი), № 1.

ჩხაიძე ჯრიგოლ — პირველი გასრო-
ლა (მოთხრობა), № 6.

ჩხაიძე ია — ბაკურა (მოთხრობა), № 3.
შერვაშიძე ამირან — სარდლის კარა-
ეში (მოთხრობა), № 4.

ხოფერია ჭემალ — ფიქრები მომავა-
ლზე (ნარკვევი), № 2, მებარკე (ნარკვე-
ვი), № 5.

ქანტურია ვოლტერ — ზღვის კაპიტა-
ნი (ნარკვევი), № 3.

ჭაყელი ჭემალ — „შავი ზღვის პირას
კოშკი ავაგე“ (მოთხრობა), № 2. მარვა-
ლიტები ნიჭარაში (მოთხრობა), № 5.

ჯოხაძე გივი — სამყურა ბალახისა და
გვიმრის ზღაპარი (მოთხრობა), № 2.

კრიტიკა და პუბლიცისტიკა

დუმბაძე ნელი — ნარკვევის თანარს
ზოგიერთი თავისებურება, № 3.

წერილობა

დუმბაძე ნელი — ლიტერატურული
მიმართულების წარმოშობის საკითხისათ-
ვის, № 6.

კალანდარიშვილი ლევან — ქართული
სოფლები აფრიკაში? № 1.

ნაყაშიძე ჭემალ — ცისფერი გზებით,
№ 4.

ნოღაიძელი ნანული — ხატოვან სიტ-
ყვა-თქმათა ზოგიერთი ნიმუში აქარულ
დიაქლეტში, № 6.

მეგრელაძე იოსებ — ლაზარობის შე-
სახება, № 2.

ჩიხიკიშვილი დავით — რუსი და ქარ-

თველი ხალხების შემოქმედებითი მეგობრობის წარუშლელი ფურცელი, № 1.

სურგულაძე აბელ — ალ. წულუკიძე და რეგოლუციური მოძრაობა ბათუმში, № 6.

ჩიტაძე ზურაბი — მმართველობის და მართლმსაჯულების ორგანოები მეფის რუსეთისდროინდელ აჭარაში, № 6.

ჩავლეიშვილი ალექსანდრე — ავტორისა და პერსონაჟის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხისათვის, № 6.

პარტია, ხალხი, ლიტერატურა № 2.

ახალი გამარჯვებების გზით, № 4.

პოლემიკა

ჯორბენაძე პავლე — ზოგიერთი საკითხის გარკვევისათვის, № 1.

ივანე ჯავახიშვილის

დაბადების ასი წლისთავი

შამელაშვილი რაფიელ — ივანე ჯავახიშვილი და „ვეფხისტყაოსანი“, № 2.

„დედა ენა“ ასი წლისა

შამელაშვილი რაფიელ — „დედა ენის“ სახელწოდების საკითხისათვის, № 4.

გობრონიძე ალექსანდრე — ქართული ეროვნული გიგლირითვა

ენის საგანძური, № 5.

მაღაზონია ნესტორ — დედა ჩემი, ენა ჩემი, № 5.

ხალვაში ფრიდონ — „დედა ენა“ — ჩემი მასწავლებელი და მეგობარი, № 5.

მილოცვა

პარმენ ლორია 80 წლისა
მამია ვარშანიძე 60 წლისა

წიგნების მიმოხილვა

არველაძე სიმონ — კარგი წიგნის სიხარული, № 3.

გობრონიძე ალექსანდრე — საყურადღებო ნაშრომი, № 6.

თავდიშვილი მურმან — აჩრდილები ცხოვრებას ერთვის, № 1.

კუჭუხიძე შოთა — წიგნი ზნეობრივი აღზრდის შესახებ, № 2.

მაისურაძე ილია — ახალი ლექსიკოგრაფიული ნაშრომი, № 3.

ჩაჩანიძე როდამ — წიგნო, შენ იყავ საგზალი, № 4.

6 28/206

ფასი 40 კპვ.

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

„ЧОРОХИ“

ОРГАН СОЮЗА СОВЕТСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ
ГРУЗИИ И АДЖАРСКОГО ОТДЕЛЕНИЯ
ИНДЕКС 76118